

YHTEISKUNNALLISTEN TEKIJÖIDEN MERKITYS LASTEN HANKINNASSA

Ensimmäisen lapsen hankinnan ajoittuminen yksilön elämässä

Arja Lemmettylä
Pro gradu -tutkielma
Kuopion yliopisto
Yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta
Sosiaalipolitiikan ja
sosiaalipsykologian laitos
Sosiaalipolitiikka
Maaliskuu 2009

KUOPION YLIOPISTO, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalipsykologian laitos, sosiaalipolitiikka
ARJA LEMMETTYLÄ: Yhteiskunnallisten tekijöiden merkitys lasten hankinnassa.
Ensimmäisen lapsen hankinnan ajoittuminen yksilön elämässä.
Pro gradu -tutkielma 77 s.
Tutkielman ohjaajat: Professori Juhani Laurinkari
YTT Veli-Matti Poutanen

Maaliskuu 2009

Avainsanat: perhepolitiikka, väestörakenne, syntyvyys, perheet

Suomalainen yhteiskunta tulee muuttumaan merkittävästi lähivuosisikymmeninä väestön vanhenemisen vuoksi. Aleneva syntyvyys ja kohoava ensisynnyttäjien ikä on yhteinen huolenaihe sekä Suomessa että muuallakin Euroopassa. Sosiaalimenoihin vaikuttavista muutoksista tärkeimpinä pidetään vanhusväestön määrän lisääntymistä. Suuria eläkkeelle siirtyviä ikäluokkia seuraavat pienet ikäluokat, joten eläkkeiden rahoitus voi muodostua ongelmalliseksi. Eläkemenojen ohella myös sosiaali- ja terveystalveluiden kysynnän voidaan olettaa lisääntyvän.

Päätös vanhemmaksi tulosta on yksi henkilökohtaisimmista ja monimutkaisemmista päätöksistä. Kuitenkin yksilöiden päätökset tulevat yhteiskunnallisesti merkittäviksi. Lasten hankintapäätöstä tehdessään tulevat vanhemmat arvioivat nykyistä elämäänsä koskevia asioita, kuten parisuhdettaan, työtään, tulojaan, asumistaan ja ajankäyttöään. Syntyvyyden alenemisen taustalla on monia tekijöitä. Alhaiselle syntyvyydelle voi löytyä syy ihmisten arvoista ja valinnoista, mutta myös ympäröivän yhteiskunnan luonteesta. Lasten hankintaa lykätään lähinnä rationaalisista syistä kuin hedonistisin perustein.

Tässä pro gradu -tutkielmassa selvitetään miten lasten hankinta ajoittuu ja mitä ovat lasten hankintaa vaikuttavat yhteiskunnalliset tekijät. Tutkimuskysymyksiin vastataan kvalitatiivisella kirjallisuuskatsauksella, joka suuntautuu aihealueen keskeiseen tutkimukseen. Aineiston keruu suoritettiin käyttäen erilaisia aineistotietokantoja ja tiedonhaku kohdistui kirjallisuuteen, raportteihin, muistioihin, tieteellisiin artikkeleihin sekä www-sivuihin.

Lasten hankinnan aloittamisikä on siirtynyt myöhempään elämänvaiheeseen, jolloin lapsia ei ehdi syntyä yhtä paljon kuin aikaisemmin. Lasten hankinnasta on tullut entistä suunnitellumpaa ja siihen liittyvät yhteiskunnalliset tekijät pohjautuvat opiskeluun, asumiseen, työmarkkinatilanteeseen sekä perhe-etuuksiin. Pelkästään yhden tekijän osoittaminen lasten hankintapäätöksen lykkääntymisessä ei ole mahdollista, vaan tekijät limittyvät ja kietoutuvat usein toisiinsa.

Jos syntyvyyttä halutaan nostaa, tulee huomio kiinnittää kolmeen tekijään. Ensinnäkin opintojen aikana tapahtuvaa lasten hankintaa on tuettava. Toiseksi seikaksi nousee lasten aiheuttamien kustannusten jaon kehittäminen äitien ja isien välillä. Sekä kolmanneksi huomio on kiinnitettävä siihen, että tulevaisuudessa tuki ja palvelut on suunnattava lapsiperheille eikä täysin vanhenevalle väestölle.

UNIVERSITY OF KUOPIO, Faculty of Social Sciences
Department of Social Policy and Social Psychology, Social Policy
ARJA LEMMETTYLÄ: Significance of social factors in starting a family. Timing of
the first born child in individual's life.

Master's thesis 77 p.

Advisors: Professor Juhani Laurinkari
D.Soc.Sc. Veli-Matti Poutanen

March 2009

Keywords: family policy, population structure, birth rate, families

The Finnish society is going to change substantially during next decades because of aging of the population. Declining birth rate and ascending age of primigravidas are common concerns both in Finland and in rest of the Europe. The main change that affects to the expenditure of the social security is increase of aged population. Small generations are following large age groups and it may create a challenge for financing the pensions. Along with pension expenditure demand for the social affairs and health services may increase.

The decision of becoming a parent is one of the most personal and complicated. However, individual's decisions become socially significant. While making the decision on whether or not have a baby, prospective parents evaluate issues that are related their present lives such as relationship, work, income, living and their use of time. In the background of the declining birth rate there are many elements. Reasons for low birth rate can be found from the people's values and choices, but also from the surrounding society and its nature. Having children is postponed mostly because of rational reasons than hedonistic basis.

The aim of this master's thesis is to describe how the timing of having a child is set and what are the social factors that are influencing on having a child. Research questions will be answered with qualitative literature research, which is aimed for essential research. Data collection was conducted by using different kind of databases and data retrieval focused on literature, reports, memos, scientific articles and Internet pages.

The age of having a first child has shifted to the later phase of life, which incurs that there can not born as many child as before. Having a child has become more planned and social factors that are related to it are studying, living, job markets and family allowances. To point out just one factor that delays decision of having a child is not possible, because different factors overlap and tangle together.

If one want to increase the birth rate, one should concentrate on three factors. First, having children while studying should be supported. Secondly, division of expenses caused by children between mothers and fathers should be developed. And thirdly, it must be taken into consideration that support and services have to be directed for families and not only to aging population in the future.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO.....	5
1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen toteuttaminen.....	8
1.2 Tutkielman rakenne.....	10
2 SYNTYVYYS SOSIAALIPOLIITTISENA KYSYMYKSENÄ.....	12
2.1 Syntyvyys ja väestöpolitiikka.....	13
2.2 Demografiset muutokset sosiaalipolitiikan näkökulmasta.....	20
3 LASTEN HANKINTA VALINTANA.....	27
3.1 Lasten hankintapäätös epävarmuuden ajassa.....	30
3.2 Ensimmäisen lapsen hankinnan ajoittuminen elämänkaarella.....	35
4 SUOMALAINEN YHTEISKUNTA JA LASTEN HANKINNAN EDELLYTYKSET	
.....	39
4.1 Opiskeluajat.....	41
4.2 Asuminen.....	44
4.3 Nuorten aikuisten työmarkkinatilanne.....	47
4.3.1 Työ ja perhe.....	52
4.4 Lapsiperheiden etuudet.....	54
4.4.1 Perhepolitiikan kehittyminen.....	55
5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	63
KIRJALLISUUS.....	72

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmani aiheeksi muotoutui teema, joka on sekä ajankohtainen että kiinnostava: lasten hankinta. Prosessi lähti liikkeelle jo kandidaatin tutkielmaa tehdessäni, mutta näkökulma ja tutkimuskohde ovat prosessin edetessä hioutuneet tarkemmaksi. Kandidaatin tutkielmassani keskityin yhteiskunnallisten tekijöiden mahdolliseen vaikutukseen yksilön päätöksenteossa lasten hankinnan suhteen. Sittemmin olen havahtunut teeman merkitykseen myös yhteiskunnan näkökulmasta ja sen kehityksestä. Yleisessä keskustelussa todetaan usein, että lapsia syntyy Suomessa vähemmän kuin ennen ja äidit ovat vuosi vuodelta vanhempia ensimmäisen lapsen syntyessä. Kuitenkin esimerkiksi vuonna 2008 lapsia syntyi ennätyksellisen paljon Suomessa. Kuinka hyvin kahvipöytäkeskustelut vastaavat todellisuutta ja mikä merkitys syntyvyydellä on suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta?

Vaikka väestön kokonaismäärän muutoksen ennakoidaan lähivuosikymmeninä olevan melko vähäinen, suomalaisen yhteiskunnan kuva muuttuu merkittävästi väestön vanhenemisen vuoksi. Suomen väestö ikääntyy nopeasti, vuonna 2010 eläkeläisten väestön osuuden ennakoidaan olevan noin 17 prosenttia ja vuonna 2020 lähes 23 prosenttia. Samaan aikaan lasten ja alle 20-vuotiaiden nuorten osuus laskee kolme prosenttiyksikköä 24 prosentista 21 prosenttiin. (Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma 2004, 12.) Suomessa syntyy nykyisin vuosittain alle 60 000 lasta. Syntyneiden määrä on siis hieman laskenut 1990-luvun alusta, jolloin syntyi 65 000 lasta vuodessa. Vaikka syntyneiden määrä on laskenut viime vuosikymmeninä, on samaan aikaan myös hedelmällisyysikäisten naisten määrä laskenut. Siten keskimääräinen lapsiluku on pysytellyt suhteellisen vakaana, ja jopa hieman kohonnut aivan viime vuosina. (Miettinen & Rotkirch 2008, 8.)

Syntyvyys nousee merkittävään osaan silloin, kun väestön ikääntymistä tarkastellaan yhteiskunnan näkökulmasta. Yhä pienempi aktiivinen väestönosa huolehtii yhä suuremmasta ei-aktiivisesta väestönosasta, jolloin verotuloillakin rahoitettava eläke- ja sosiaaliturvajärjestelmä joutuu erittäin suureen testiin. Yhteiskunnalliset tekijät ovat läsnä yksilön elämässä ja omalla painoarvolla saattavat vaikuttaa perheen perustamiseen ja lasten hankintapäätöksen tekemiseen.

Pro gradu -tutkielmassani tulen paneutumaan niihin mahdollisuuksiin ja haasteisiin, joita ihmiset mahdollisesti kohtaavat elämässään, ja jotka omalla painoarvolla mahdollisesti vaikuttavat yksilön elämänkulkuun ja päätökseen hankkia lapsia. Perheen perustaminen ja lasten hankinta ovat yksilöä koskettavia, henkilökohtaisia päätöksiä. Syntyvyys ja väestön kehittyminen ovat kuitenkin myös yhteiskunnallisesti tärkeitä teemoja ja näin henkilökohtaisesta tulee niin sanotusti julkista. Ajankohtaista keskustelua aiheen tiimoilta on ylläpitänyt myös sosiaali- ja terveysministeri Liisa Hyssälä, joka on huolissaan ensisynnyttäjien korkeasta iästä. Hyssälän mukaan lapsia syntyy liian vähän ja huoltosuhde on liian heikko. Syntyvyys pitäisi ministerin mukaan saada suuremmaksi, jotta sosiaaliturva saataisiin tulevaisuudessa rahoitetuksi. (Helsingin Sanomat 27.7.2008.) Hallitus onkin ryhtynyt suomalaisen sosiaaliturvan uudistamiseen ja asettanut vuonna 2007 Sosiaaliturvauudistuksen (SATA) komitean, jossa on mukana keskeiset hallinnonalat sekä työmarkkinajärjestöt ja kolmas sektori. (Kohti mahdollisuuksien sosiaaliturvaa 2008, 2.)

Mannosen (2005) artikkelissaan haastattelema tulevaisuusselonteon projektipäällikkö Mikko Kauton mukaan pulmallisinta on työikäisten väestön väheneminen, ei vanhojen ihmisten määrän kasvu. Kauton mukaan väestön vanheneminen on normaalia kehitystä, jonka kaikki maat käyvät läpi jossain vaiheessa. Hyvinvointivaltio on rakennettu sen varaan, että on paljon työssäkäyviä ihmisiä. Tuolloin muodostuu laaja veropohja, jolloin voidaan ylläpitää sosiaaliturvaa sekä muita palveluja ja etuuksia. Sosiaaliturvan rahoitus tulee monesta eri lähteestä, joista esimerkiksi valtion verovarot ovat vain yksi. Silti valtiontalouden näkökulma on keskeinen, kun arvioidaan sosiaaliturvan rahoituksen kestävyyttä. Juuri tämä kestävyys on joutumassa testiin, kun suuret ikäluokat lähestyvät eläkeikää. (Simpura 2003, 167.)

Huolenaiheena on se, että kaikkia eläkkeitten maksuun tarkoitettuja rahoja ei suinkaan ole esimerkiksi rahastoitu, vaan suurin osa tämän hetken eläkkeensaajien eläkkeistä maksetaan suoraan verotuloista. Vaikka rahastointivauhti kasvaisi nykyiseen verrattuna nopeastikin, ei tilanne olennaisesti muutu moneen vuoteen. Samanaikaisesti on näkyvissä tekijöitä, jotka lisäävät sosiaalimenoja, ja toisia tekijöitä, jotka vähentävät verotuloja. Sosiaaliturvamenoja lisää erityisesti kolme seikkaa. Sodan jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ovat tulossa eläkeikään, vanhat ihmiset elävät entistä pidempään ja

työelämään on tulossa eläkkeelle poistuvia ikäluokkia huomattavasti pienemmät ikäluokat. (Simpura 2003, 169.)

Väestön ikärakenteen muutosta tarkasteltaessa ei pidä kohdistaa huomiota ainoastaan vanhuksiin ja ikääntymiseen, vaikka usein näin tehdään. Aktiivisen ikäpolitiikan mukaan yhteiskuntapolitiikan kohteena on ihmisen koko elämänskaari. Huomiota tulisi kiinnittää kaikenikäisiin sen sijaan, että harjoitettaisiin tiettyyn ikäryhmään suunnattua erillispolitiikkaa. (Parjanne 2004, 57.) Usein keskustelu kuitenkin käydään nimenomaisesti eläkkeistä ja ikääntyneistä ja sivuun jätetään lapsiperheet ja syntyvyyden tarkastelu.

Väestön ikääntyminen on ollut yhteiskuntapolitiikan suuntaamisen taustalla pitkään. Väestön ikääntymisen ohella on samanaikaisesti kuitenkin käynnissä toinen nopea demografinen muutos perherakenteissa. Yhdistettynä työmarkkinoiden muutoksiin se vaikuttaa perheiden arjen sujumiseen, sukupolvien välisiin suhteisiin ja kuten jo todettu, myös sosiaalimenojen suhteeseen. (Kautto 2002, 46.) Lasten hankintaa ei ole ennen pohdittu ja lykätty näin paljon kuin nyt. Tilanne on historiallisesti uusi ja ainutlaatuinen. 1970-luvulla lasten hankintaa tutkineet Ritamies ja Visuri (1975) totesivat, että ”ensimmäinen lapsi syntyi pariskunnan kokemattomuuden vuoksi suunnittelematta” ja että enemmistö nuorista suomalaisista toivoi lisää väljyyttä avioliiton solmimisen ja lasten hankinnan välillä. Kolmessakymmenessä vuodessa väljyyttä on tullut lisää ja tilanne on kääntynyt miltei pääläelleen. Enemmistö suomalaisista on nykyään sitä mieltä, että lapsia tulisi hankkia elämänskaarissa aikaisemmin kuin mitä tosiasiallisesti tapahtuu. (Miettinen & Rotkirch 2008, 119.)

Lasten hankintaa ei aikaisemmin pidetty kovin kiinnostavana tutkimuskohteena sen epämääräisyyden ja vaihtelevuuden vuoksi. Viime vuosina tutkimus on kuitenkin alkanut kiinnostua uudelleen lasten hankinta-aikeista ja -odotuksista. Yhtenä syynä tähän on ollut lisääntynyt pitkittäis- ja paneeliaineistojen käyttö. Näiden avulla on voitu tutkia samojen yksilöiden aikeita ja niiden toteutumista muutaman vuoden aikavälillä. Paneeliaineistot ovat antaneet arvokasta tietoa lasten hankinta-aikeiden pysyvyydestä ja niiden muuttumisesta. Myös miesten toiveisiin, aikeisiin ja lisääntymisterveyteen on haluttu kiinnittää enemmän huomiota. Perinteisesti väestötieteessä syntyvyyttä on tutkittu naisten kautta, koska vain heidän vanhemmuudestaan on ollut tarjolla

luotettavaa tietoa. Ihanteita, toivomuksia ja aikeita selvitetessä on kuitenkin oleellista saada tietoa molemmilta sukupuolilta. (Miettinen & Rotkirch 2008, 19.) Tässä tutkielmassa keskitytään eri sukupuolta olevien pariskuntien lasten hankinta-aikeisiin ja toiveisiin, vaikkakin samaa sukupuolta olevien pariskuntien tilannetta myös muutamassa kohdassa sivutaan.

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen toteuttaminen

Tämä tutkielma on kartoittava ja kuvaileva, jossa pyritään selvittämään teemaan yhteiskunnalliset tekijät. Tavoitteena on selvittää, mitä tapahtuu, eli ennen kaikkea tarkastelen, kuinka ensimmäisen lapsen hankinta Suomessa ajoittuu yksilön elämässä ja onko yhteiskunnallisilla tekijöillä merkitystä lasten hankintapäätökseen ja ajoittumiseen. Tarkoitukseni on selvittää ja kuvata ilmiötä.

Tutkimuskysymyksinä tässä pro gradu -tutkielmassani esitän:

1. Miten ensimmäisen lapsen hankinta ajoittuu?
2. Mitä ovat lasten hankintaan vaikuttavat yhteiskunnalliset tekijät?

Pro gradu -tutkielma on kvalitatiivinen kirjallisuuskatsaus ja tarkoituksena on kuvata ilmiötä nimeltä lasten hankinta. On tärkeää tiedostaa, että erilaiset tapahtumat muovaavat samanaikaisesti toinen toistaan, ja niistä on mahdollista löytää monenlaisia suhteita. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa kohdetta pyritään tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Toteamus, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa on pyrkimyksenä pikemmin löytää tai paljastaa tosiasioita kuin todentaa jo olemassa olevia väittämiä, pitää tämän tutkielman kohdalla paikkansa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2001, 152).

Havaintoja kerätään erityisesti aikaisemmista tutkimuksista. Tutkimuksessa havaintoja tarkastellaan siinä mielessä johtolankoina, että niitä tarkastellaan vain ja ainoastaan tietyistä, selvästi ilmaistusta, näkökulmasta. Tällaista erityistä näkökulmaa nimitetään teoreettiseksi viitekehyyksi. (Alasuutari 1996, 69.) Tutkielman teoreettinen näkökulma on syntyvyyden kehittämisessä ja ensimmäisen lapsen hankinnan ajoittumisessa. Pro gradu -tutkielmani pyrkii olemaan mahdollisimman kattava katsaus

aikaisempaan tutkimukseen aiheesta ja siten se voi toimia pohjana mahdolliselle jatkotutkimukselle.

Jotta aineistossa olevat havainnot voidaan erottaa tutkimuksen tuloksista, tarvitaan selkeä tutkimusmetodi. Metodi koostuu niistä käytännöistä ja operaatioista, joiden avulla tutkija tuottaa havaintoja, sekä niistä säännöistä, joiden mukaan näitä havaintoja voi edelleen muokata ja tulkita, niin että voidaan arvioida niiden merkitystä johtolankoina. (Alasuutari 1996, 72.) Tutkielmassa käytetään perinteistä kirjallisuuskatsausta tutkimusmetodinä. Alkuperäistutkimusten mahdollisimman kattava kerääminen on välttämätöntä, jotta tiedon valikoitumisesta johtuva harha minimoitaisiin. (Mäkelä, Varonen & Teperi 1996, 39.) Tutkielmassa pyritään keskittymään aihealueen keskeiseen tutkimukseen.

Kirjallisuuskatsaus, kuten mikä tahansa muukin tutkimus on prosessi, joka suunnitellaan ja kuvataan kuten yleensäkin tieteellisessä työssä. Tutkimus on voitava toistaa kuvauksen perusteella. (Mäkelä, Varonen & Teperi 1996, 40). Pro gradu -tutkielma prosessina eteni katsauksen laadinnan päävaiheiden mukaisesti. Katsausaihe on rajattu suomalaiseen yhteiskuntaan, syntyvyyteen ja lasten hankinnan ajoittumiseen. Aineiston keruu tässä tutkielmassa tarkoittaa tiedonhakua, joka kohdistui kirjoihin, artikkeleihin, raportteihin (erityisesti ministeriöiden julkaisemat), muistioihin, kokousjulkaisuihin, työpapereihin ja www-sivuihin sekä tietokantoihin. Tiedonhaku alkoi tammikuussa 2008 ja kesti läpi koko prosessin tammikuuhun 2009, painotus (arviolta 60 prosenttia) kuitenkin työn alkuvaiheessa. Aineiston keruu on suoritettu käyttäen KUOPUS-kokoelmatietokantaa, Social Services Abstracts (CSA) -aineistoa, Nelli-portaalia sekä Verkkokirjasto-Salli – aineistotietokantaa. Löytääkseni sopivat hakusanat ja varmistaakseni niiden kattavuuden olen tehnyt useita hakuja kaikista valituista tietokannoista ja kokeilin erilaisia hakusanojen yhdistelmiä. Hakusanoja olivat muun muassa birth rate (syntyvyys), family policy (perhepolitiikka), population structure (väestörakenne), fertility (hedelmällisyys). Kirjallisuuskatsauksessa on tärkeää välttää tiedon kerääminen valikoivasti omien kiinnostusten kohteiden mukaisesti, jolloin aiheen kannalta oleellisia lähteitä on saattanut jäädä huomioimatta. (Metsämuuronen 2006, 31.)

1.2 Tutkielman rakenne

Emile Durkheim tunnustaa teoksessaan *Itsemurha* (1897), että ihmisillä on luonnollisesti erilaiset motiivit tappaa itsensä, mutta hän näki että taustalla olevat sosiaaliset rakenteet määrittävät hyvin pitkälle sen, kuinka moni yksilö lopulta ajautuu tällaiseen ratkaisuun. Durkheim piti itsemurhia sosiaalisena ilmiönä, joiden yleisyys riippui täysin taustalla olevista yhteiskunnallisista rakenteista. (Durkheim 1985.) Pro gradu -tutkielmani pääajatuksena on samantapainen asetelma, eli tarkoitukseni on selvittää yhteiskunnallisten tekijöiden merkitystä yksilöiden elämässä lasten hankinnan suhteen. Voiko niin henkilökohtaiseen päätökseen, kuin lasten hankinta, vaikuttaa yhteiskunta tai siinä ilmenevät tekijät?

Pro gradu -tutkielmassa on kaksi tasoa: makrotaso ja mikrotaso. Makrotasolla liikuttaessa taustoitetaan sitä, mikä tekee lasten hankinnasta sosiaalipolitiikan kannalta kiinnostavan. Tätä käsitellään luvuissa yksi ja kaksi. On oleellista tietää selittävät tekijät, jotta asioihin voidaan vaikuttaa. Makrotasoa hallitsee syntyvyyden tematiikka, jolloin voidaan sanoa tarkasteltavan asiaa yhteiskunnan tasolla. Siirryttäessä mikrotasolle selvitetään, miten syntyvyys näyttäytyy yksilötasolla. Luvuissa kolme ja neljä keskitytään lasten hankinnan tematiikkaan, ja siihen, kuinka syntyvyyteen vaikuttavat tekijät näyttäytyvät.

Syntyvyys sosiaalipoliittisena kysymyksenä -kappaleessa lähdetään liikkeelle syntyvyydestä ja väestöpolitiikasta ja sen tavoitteista. Syntyvyys ja sen kehitys sekä väestöpolitiikan kehittyminen tuovat perustellun näkökulman huoleen väestön kehityksestä. Kolmannessa luvussa keskitytään lasten hankintaan valintana sekä ajoittumiseen muun muassa erilaisten tunnuslukujen, kuten lapsiluvun ja iän kautta, sekä aikaisemman tutkimuksen valossa. Neljännessä kappaleessa eritellään lasten hankintaan ja yksilön elämäntilanteeseen vaikuttavia tekijöitä kuten opiskelu, asuminen, työmarkkinat ja syntyvyyden näkökulmasta lapsiperheiden etuudet. Lopuksi on aika tehdä yhteenveto saaduista tuloksista tutkimuskysymysten mukaisesti johtopäätöksiä ja toimenpide-ehdotuksia unohtamatta.

Vaikka tarkoituksena ei ole painottaa erityisesti nuoria, niin kyseiset lasten hankintaan liittyvät asiat ovat usein ajankohtaisia 20 – 35 vuoden iässä, jolloin ensimmäisen lapsen

hankinta tyypillisesti tapahtuu. Väestörakenne ja eläköityminen nähdään usein ikääntyvien kysymyksenä, joka ilmenee keskusteluna muun muassa eläkkeistä ja niiden rahoituksesta. Asian tiimoilta olisi kuitenkin tärkeää nähdä syntyvyyden merkitys, joka voidaan nähdä ikääntymistä tärkeämpänä asiana. Ikääntymis- ja eläkekeskustelun suurempi näkyvyys voi olla tulos kyseisen ryhmän omaamasta poliittisesta vallasta, joka on merkittävämpi kuin nuorten aikuisten.

Vanhemmaksi pyrkiminen tai tuleminen on hyvin henkilökohtainen asia jokaiselle. Tiet vanhemmuuteen ovat myös hyvin erilaisia. Tässä pro gradu -tutkielmassa käytettävät, lisääntymiseen liittyvät käsitteet kuten lasten hankinta, ovat tutkimuksessa yleisesti käytettyjä. Koska tutkijoiden käsitteet pyrkivät olemaan tarkkoja ja yksiselitteisiä, ne saattavat olla myös kömpelöitä tai vahvasti yleistäviä tai erota jonkun sanan tavanomaisesta käytöstä. Käsitteiden ensimmäisen käyttökerran yhteydessä se avataan ja merkitys pyritään avaamaan lukijalle.

2 SYNTYVYYS SOSIAALIPOLIITTISENA KYSYMYKSENÄ

Kappaleessa perehdytään syntyvyyteen ja sen merkitykseen sosiaalipolitiikan näkökulmasta. Suomalaista väestöpolitiikkaa tarkastellessa huomataan, että huoli väestön ikääntymisestä on ollut tiedossa jo 1930-luvulla, jolloin pelättiin sukupuuttoa syntyvyyden romahdettua. Väestön kasvun vähenemistä ja sen syitä tarkastellaan kappaleessa myös kansainvälisestä näkökulmasta.

Sosiaalipolitiikka on ikätietoista ja siinä lasketaan tarkkaan väestön ikärakennetta. Demograafiset ilmiöt, kuten syntyvyys, avioliitot, muuttoliike ja kuolleisuus, riippuvat ikärakenteesta. Sosiaalipoliittiset oikeudet ja velvollisuudet ovat ikäperusteisia, joten väestön jakautuminen ikäryhmiin määrittelee sosiaalipolitiikan kysyntää ja kustannuksia. Syntyminen (äitiyshuolto, synnytys ja neuvolat) ja kuoleminen (viimeisten elinvuosien terveydenhuolto ja hoito) ovat kalliita vaiheita. Sosiaalipoliittisessa elämäkulussa yksilö on Suomessa palvelujen ja etuuksien nettosaajia noin 22 ikävuoteen saakka. Tämän jälkeen hän on nettomaksaja, kunnes taas noin 60 ikävuoden tienoilla muuttuu taas saajaksi. Ikärakenteen vanheneminen on tässä valossa sosiaalipolitiikan keskeisempiä haasteita. (Julkunen 2003, 390.)

Suomea pidetään Euroopan unionissa syntyvyyden mallimaana. Suomalaiset naiset yhdistävät arjessaan suhteellisen korkean lapsiluvun ja kokopäivätyön, kun muissa Euroopan maissa, joissa tavataan yhtä korkeita lapsilukuja, on enemmän osa-aikaisia tai kokonaan työelämän ulkopuolella olevia naisia/äitejä. Toinen erikoisuus on, että monilapsisia perheitä ei Suomessa esiinny vain sosiaaliluokkien ääripäissä, vaan ne ovat jakautuneet melko tasaisesti koulutustasosta riippumatta. Suomen perhevapaat, kunnallinen päivähoito sekä ilmainen ja korkealuokkainen koulutusjärjestelmä herättävät kansainvälistä ihailua. Lasten saamiseen liittyy kuitenkin Suomessa kipeitä kysymyksiä ja yhteiskunnallisia haasteita. Esimerkiksi yhä useampi nuori suomalainen kouluttautuu pitkään ja viettää senkin jälkeen monta vuotta etsien sopivaa elämäkumppania sekä omaa paikkaansa työelämässä. Lasten hankintaa lykätään tämän vuoksi usein pitkälle tulevaisuuteen. (Miettinen & Rotkirch 2008, 7.)

Keskustelu lapsista jää yleensä perheestä keskustelemisen varjoon. Jos lapset jäävät sosiaalipoliittisen keskustelun ulkopuolelle, se voi johtua siitä, että perhe kokonaisuutena nähdään merkityksellisenä yksikkönä. Perhe nähdään harmonisena sekä ehyenä ja se, mikä on hyväksi perheelle on hyväksi kaikille sen jäsenille. Perhe voidaan nähdä myös yhteiskunnan rakennuspalikkana, joten kaikki mikä on hyväksi perheelle on hyväksi myös yhteiskunnalle. (Skevik 2005, 340.) Ajatus on mielenkiintoinen ja perhe yhteiskunnan rakennuspalikkana on suomalaisen perhepolitiikan yksi lähtökohta.

2.1 Syntyvyys ja väestöpolitiikka

Väestön uusiutumista voidaan mitata kahdella eri tavalla, syntyvyydellä ja hedelmällisyydellä. Syntyvyysluku lasketaan vuosittain syntyneiden lasten määränä keskiväestön 1000 asukasta kohti. Kokonaishedelmällisyysluku kertoo, kuinka monta lasta naiset synnyttävät keskimäärin, jos laskentavuoden ikäryhmittäiset hedelmällisyysluvut pysyvät samalla tasolla koko naisten hedelmällisyytiän. On mielekkäämpää tässä yhteydessä tarkastella hedelmällisyyttä, sillä se heijastaa herkemmin naisten ja perheiden reaktioita ympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin, sillä siihen ei vaikuta eri ikäluokkien koko. (Hiilamo 2006, 43.)

Kuten jo aikaisemmin on mainittu, aleneva syntyvyys ja kohoava ensisynnyttäjien ikä on yhteinen huolenaihe sekä Suomessa että muuallakin Euroopassa. Kestävän väestökehityksen kannalta yksityisten perheiden päätökset laajenevat tärkeäksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi, joka ulottuu monelle eri elämän alueelle. On kuitenkin huomattava, että kaikki perheet eivät odota ”yli kolmikymppisiksi” ryhtyessään hankkimaan lapsia, vaan on huomattava, että osa hankkii lapsia jo parikymppisinä. (Paajanen 2005, 3.) Yleinen trendi kertoo kuitenkin toista ja suurin osa päättää lykätä lasten hankintaa myöhemmäksi, kunnes aika tuntuu heistä sopivalta.

Vielä 1900-luvun alussa naiset synnyttivät keskimäärin viisi lasta. Tuolloin lapset olivat sosiaalinen ja taloudellinen voimavara. He osallistuivat maataloustöihin tai hankkivat perheelle elantoa kaivoksissa, sahoilla tai tekstiiliteollisuudessa. Lasten suuri lukumäärä oli tarpeen, koska lapset loivat sosiaaliturvaa vanhuuden ja sairauden varalle. Lapsuus ei tuolloin ollut erillinen elämänvaihe, vaan lapsia pidettiin pieninä aikuisina. Lasten rooli alkoi muuttua vasta 1900-luvun alussa, jolloin lapsityökiellon ja koulupakon myötä

lapset muuttuivat vähitellen tuotannontekijöistä kulutusyksiköiksi, tai toisin sanoen hyvinvoinnin tuottajista hyvinvoinnin kuluttajiksi. Lasten lukumäärä perheissä pieneni samalla, kun lasten aiheuttamat kustannukset kasvoivat. Syntyvyys romahti, sillä 1930-luvulle tultaessa naiset synnyttivät Suomessa keskimäärin enää kolme lasta (30 vuotta aikaisemmin neljä lasta). Tuolloin alettiin Suomessa puhua väestökadosta, ja jopa sukupuutosta. (Hiilamo 2006, 5.)

Hedelmällisyyden alentumista selitettiin muun muassa perheen aseman muuttumisella, maallistumisella, lasten kuolleisuuden alentumisella ja naisemansipaatiolla. Lasten lukumäärän vähentyminen lisäsi perheen taloudellista hyvinvointia. Syntyvyyden säännöstely oli yleistä erityisesti koulutettujen ihmisten keskuudessa ja hedelmällisyys olikin laskenut eniten kaupungeissa. Perhepolitiikan tavoitteena oli nimenomaan hedelmällisyyden kohottaminen. 1930-luvulla väestöpolitiikkaa pidettiin eloonjäämiskysymyksenä, jonka ratkaisemiseksi tarvittiin poliittista konsensusta. (Hiilamo 2006, 66 – 67.) Samanlainen ilmapiiri on havaittavissa nyt, kun suomalainen yhteiskunta kamppailee väestön vanhenemisen kanssa pyrkien kohottamaan syntyvyyttä ja hedelmällisyyttä.

Huoli väestökehityksestä 1930-luvulla tarkoitti sitä, että lapsen saaminen alettiin tulkita taloudelliseksi ja sosiaalisesti riskiksi, jonka jakamiseen yhteiskunnan oli jollakin tavalla osallistuttava. (Hiilamo 2006, 5.) Suomen väestökysymys on hieman poikkeava muihin Länsi-Euroopan maihin verrattuna. Useimpiin maihin syntyivät ns. suuret ikäluokat toisen maailmansodan jälkeen. Suomessa tämä tapahtui vuosina 1945 – 1950 hyvin lyhyessä ajassa ja myös voimakkaana. Muissa maissa, esimerkiksi Ruotsissa ja Saksassa ns. suuria ikäluokkia syntyi koko 1950-luvun ajan. Suomessa suuriin ikäluokkiin liittyvä ”väestökupla” muodostaakin nykyään haasteen, kun suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle vuoteen 2015 mennessä ja vuodesta 2025 eteenpäin heihin liittyy huomattava hoidon ja hoivan tarve. Samalla kun työvoimasta poistuu suuria ikäluokkia, sinne tulee vastaavasti erittäin pieniä ikäluokkia. (Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma 2004, 5.) Paine hoitoa ja hoivaa tarjoavilla aloilla, kuten sosiaali- ja terveysalalla, kasvaa ja työvoiman määrä saattaa samalla vastaavasti vähentyä, kun pienemmät ikäluokat siirtyvät työelämään.

Väestönkehityksen taustalla on kolme keskeistä tekijää: syntyvyys, maahanmuutto ja kuolleisuus. Näihin puolestaan vaikuttavat monet tekijät. Yhteiskunnan vakaus sekä taloudellinen ja sosiaalinen kehitys vaikuttavat väestönkehitykseen huomattavasti. Suotuisten olosuhteiden luomisen lisäksi väestönkehitykseen voi yrittää suoraan vaikuttaa väestöpolitiikalla. (Kautto 2004, 7.) Väestöpolitiikaksi voidaan määritellä ne harkitut ohjelmat ja hallinnolliset menettelyt, joiden avulla hallitus pyrkii vaikuttamaan suorasti tai epäsuorasti väestölliseen kehitykseen. Useimmilla mailla ei ole selkeästi määriteltyä väestöpolitiikkaa, mutta monet poliittiset päätökset vaikuttavat käytännössä väestöllisiin asioihin. Väestöpolitiikka voidaan jakaa suoraan, epäsuoraan ja mukautuvaan. Suoran väestöpolitiikan tarkoituksena on vaikuttaa esimerkiksi syntyvyyteen tai maahanmuuttoon. Epäsuora väestöpolitiikka vaikuttaa väestöasioihin esimerkiksi sosiaaliturvan ja asuntopolitiikan kautta. Mukautuvan väestöpolitiikan tavoite on sopeuttaa yhteiskunnallista tilannetta väestömuutoksiin esimerkiksi reagoimalla väestön ikääntymisen seurauksiin tai integroimalla maahanmuuttajia yhteiskuntaan. Epäsuoraa ja mukautuvaa väestöpolitiikkaa ei voi suoraan erottaa yleisestä sosiaalipolitiikasta. Sosiaalipolitiikan leikkausten voi olettaa esimerkiksi vähentävän syntyvyyttä. (Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma 2004, 9.)

Yhtenä lääkkeenä ikääntymisestä aiheutuviin ongelmiin on tarjottu maahanmuuton lisäämistä. Ajatellaan, että se lisäisi työvoimaa, parantaisi huoltosuhdetta ja toisi mahdollisesti mukanaan myös syntyvyyden uuden nousun. Asenteissa saattaa olla parantamisen varaa, sillä vain runsas kolmannes suomalaisista hyväksyy maahanmuuton helpottamisen lääkkeenä ikääntymiseen. Tällaisen ajattelun taustalla on ajatus siitä, että ensin tulisi työllistää suomalaiset koulutetut nuoret, työttömät ja jo täällä olevat ulkomaalaiset. Ajatuksen kannatus on viime vuosina kuitenkin vahvistunut. (Haavisto, Kiljunen & Nyberg 2007, 95 – 96.) Yleinen tiedon ja tietoisuuden lisääntyminen ovat saattaneet omalta osaltaan edesauttaa suomalaisten myönteistä suhtautumista maahanmuuttajien työmarkkinoille tuloon.

Väestöpolitiikan määrittelemisen itsenäiseksi politiikan lohkoksi on käytännössä vaikeaa. Esimerkiksi syntyvyyden edistämisen osalta ollaan tekemisissä monen erilaisen politiikan kanssa. Rajanvetoa esimerkiksi perhepolitiikan ja väestöpolitiikan välillä on turha yrittää tehdä liian tiukaksi. Erottelu esimerkiksi väestöpolitiikan ja työvoimapolitiikan, asuntopolitiikan, sosiaalipolitiikan tai aluepolitiikan välillä ei aina

edes ole kovin selkeä. Kaikilla poliitikoilla voi olla väestöpoliittisia tavoitteita ja vaikutuksia. Toisaalta väestöpolitiikkaa on harjoitettu usein muiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Väestöpolitiikasta on tarkoituksenmukaista puhua silloin, kun politiikalla on nimenomaisesti väestöön liittyviä tavoitteita. Väestöpolitiikan voi ymmärtää yleiseksi näkökulmaksi enemmän kuin konkreettiseksi politiikan lohkoksi. (Kautto 2004, 7.)

Suomessa lähtölaukaus väestöpolitiikalle oli sosiaaliministeriön tutkimustoimiston päällikön Gunnar Modeenin vuonna 1934 Kansantaloustieteellisessä yhdistyksessä pitämä esitelmä, jossa Modeen kertoi, että Suomen väkiluku tyrehtyisi 1970-luvulla. Ennuste sisälsi kaksi vaihtoehtoista laskelmaa, jossa kummassakin oletettiin kuolleisuuden pysyvän aikaisemmin saavutetulla tasolla. Sen sijaan hedelmällisyydestä tehtiin kaksi laskelmaa. Molemmat laskelmat osoittivat, että Suomen väkiluku kääntyisi 1970-luvulla laskuun ennen kuin se olisi yltänyt neljään miljoonaan. Ennusteen laatimishetkellä väestömäärä oli 3,8 miljoonaa. (Hiilamo 2006, 66.)

Suomen väkiluku on kasvanut hitaasti, mutta verraten tasaisesti viime vuosikymmenien aikana. Kasvuvauhti on kuitenkin hidastunut. Syntyneiden ja kuolleiden määrien erotukseen perustuva luonnollinen kasvu on koko ajan hidastunut kuolleiden määrän kohotessa ja syntyneiden määrän alentuessa. Väkiluvun kasvusta yhä suurempi osa perustuu muuttovoittoon. Vuonna 2003 Suomen väkiluku kasvoi 14 000 hengellä, josta siirtolaisten osuus oli 42 prosenttia. (Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma 2004, 11.) Suomessa on viime vuosikymmeninä kannettu huolta alhaisesta syntyvyydestä, koska on pelätty, ettei syntyvien lasten vähäinen määrä riitä uusintamaan suomalaista väestöä. Tämän päivän suomalaiset synnyttävät vähemmän lapsia synnyttäjää kohti kuin aiemmat sukupolvet. Lasten synnyttäminen on nykyään yhtäläisen pienperheihanteen seurauksena tasaisemmin jakautunut väestön keskuudessa kuin aikaisemmin. Sitä vastoin se on jakaantunut elämänkaarelle aikaisempaa epätasaisemmin. (Auvinen 1995, 23.)

Luonnollisen väestönkasvun väheneminen ja muuttoliikkeeseen perustuva kasvu on tyypillistä lähes kaikille läntisen Euroopan maille. Italiassa, Saksassa ja Ruotsissa kuolleiden määrä on jo ylittänyt syntyneiden määrän ja monessa maassa luonnollinen kasvu lähestyy nollaa. Monessa ns. transitiomaassa (Itä- ja Keski-Euroopan maat)

väkiluku on kääntynyt laskuun luonnollisen kasvun vähentymisen ja voimakkaan maastamuuton takia. Väestön ikärakenteen vanhenemisen vuoksi kuolleiden määrä kasvaa tulevaisuudessa. Jos syntyvyyden aleneminen jatkuu, Euroopan maiden väestönkasvu perustuu lähitulevaisuudessa lähes pelkästään muuttoliikkeen tuomaan lisäykseen. Suomessa näin oletetaan käyvän noin vuodesta 2015 eteenpäin. Tuolloin kuolleiden määrä ylittää syntyneiden määrän. Tämän näkemyksen mukaan vuodesta 2016 eteenpäin väestönlisäys Suomessa perustuisi siis pelkästään siirtolaisuuden tuomaan muuttovoittoon. (Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma 2004, 11.)

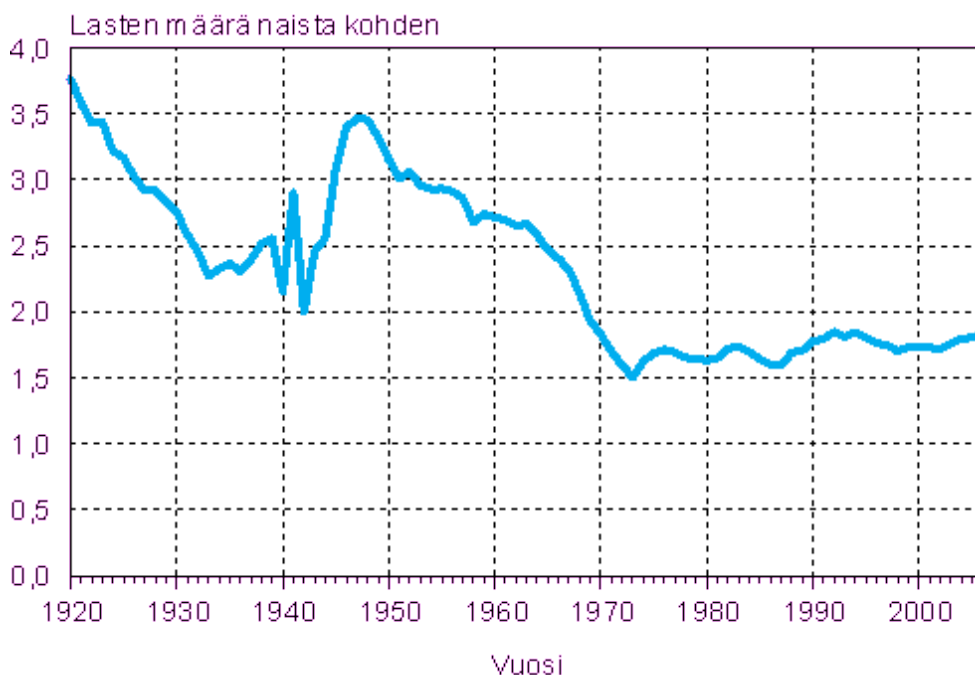
Suomea on pidetty kansainvälisissä vertailuissa eräänlaisena mallimaana myös sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumisessa. Suomi edustaa ns. kahden ansaitsijan työssäkäyntimallia ja tarjoaa myös esimerkkejä siitä, miten politiikka voi tukea miesten osallistumista lasten hoitoon ja arjen jakamiseen. Suomi on ollut uranuurtaja edellytysten luomiseksi kahden ansiotyössä käyvän ja lasta hoitavan vanhemman mallin edistämiseksi. (Haataja 2006, 11.) Lähes kaikki suomalaiset isät pitävät 18 päivän mittaisen isyysvapaan äidin ollessa äitiys- tai vanhempainvapaalla. On kuitenkin huomattava, että vuosittain vain 10,5 prosenttia isistä pitää vanhempainvapaata, joka on vapaasti jaettavissa vanhempien kesken. (Isyys, on-line.)

Naisten työllisyyskehitys ja syntyvyyskehitys ovat aika ajoin kulkeneet eri suuntiin ja kulkevat parhaillaan eri suuntiin myös useissa EU-maissa: naisten työllisyys on kasvussa ja syntyvyys alenemassa. Suomessa kehitys oli samansuuntainen 1970-luvun alkuun, mutta sen jälkeen syntyvyyden lasku on pysähtynyt ja kääntynyt ajoittain kasvuun. Suunnanmuutos liittyy perhepolitiikan suunnanmuutokseen, erityisesti kahden työssä käyvän vanhemman tukemiseen. Suomessa tehtiin 1970-luvulla useita merkittäviä perhepoliittisia avauksia, kuten laki lasten päivähoidosta, äitiysrahakauden pidentäminen ja siirtyminen yhteisverotuksesta erillisverotukseen. (Haataja 2006, 60.)

Suomessa naisten työllisyys kasvoi 1960- ja 1970-luvulla voimakkaasti. Naisten työllisyysaste oli EU-maiden korkeimpia, mutta syntyvyys alempana kuin EU-maiden keskiarvo. Suomessa syntyvyys ylitti pysyvästi EU-maiden keskiarvon jo 1980-luvun lopulla. Noina vuosina syntyvyys nousi useana vuonna peräkkäin, kun taas EU-maissa keskimäärin syntyvyyden lasku jatkui. (Haataja 2006, 60.) Kokonaishedelmällisyyden kehitys vuosina 1920-2006 käy ilmi taulukosta 2.1.

Suomessa kokonaishedelmällisyys oli alhaisimmillaan 1,50 vuonna 1973. Sen jälkeen syntyvyys nousi kolmessa vuodessa 1,7 ja vaihteli aina 1990-luvun lopulle asti 1,7 ja 1,6 välillä. Syntyvyys kääntyi jälleen laskuun 1970-luvun jälkipuolella. 1980-luvun alussa syntyvyys nousi uudelleen ja ylitti ensimmäistä kertaa EU:n keskitason. Syntyvyys kääntyi uudelleen laskuun jatkuen laskevana aina vuoteen 1987 asti, mutta sen jälkeen syntyvyys kasvoi useana vuonna peräkkäin. Vuosina 1991 – 1995 Suomessa oli pieni syntyvyysbuumi kahteen aikaisempaan vuosikymmeneen verrattuna, sillä kokonaishedelmällisyysluku nousi yli 1,8. Syntyvyyden kasvu osui talouslaman ja suurtyöttömyyden aikaan. 1990-luvun jälkipuolella syntyvyys jälleen laski, mutta oli alimmillaankin 1970- ja 1980-lukujen tasolla noin 1,7:ssä. 2000-luvun alkuvuosina syntyvyys on jälleen noussut useana vuonna peräkkäin ja oli 1,8 vuonna 2004. (Haataja 2006, 60 – 61.)

Taulukko 2.1

Kokonaishedelmällisyys 1920-2006. Lasten määrä naista kohden. (Tilastokeskus, online).

Suomessa lapsia syntyy enemmän naista kohti kuin EU-maissa keskimäärin, ja toteutunut syntyvyys kohorttia kohti on pysynyt suunnilleen samana 1950-luvulla syntyneistä lähtien. Vanhempien, 1940-luvulla syntyneiden, kohorttien toteutunut syntyvyys oli hieman alhaisempi kuin nuorempien. Vuonna 1963 syntyneiden naisten toteutunut syntyvyys on 1,92 lasta naista kohti. EU-maiden keskiarvo vastaavassa kohortissa oli noin 1,7 lasta. (Haataja 2006, 62.)

Perhesuunnittelu on nuori käsite, joka liittyy olennaisesti syntyvyyden kehitykseen. Se voidaan määritellä pyrkimykseksi optimirakenteisen perheen luomiseen. Näin laajasti se sisältää myös lapsettomuusongelmien ratkaisemisen. Yleensä suunnittelulla pyritään vaikuttamaan paitsi lapsikertymään, myös syntymisen ajoittumiseen avioliiton tiettyihin vaiheisiin. Olosuhteiden muuttumisen myötä avioparit voivat tosin muokata tavoitteitaan. Avoliittojen yleistyessä perhesuunnittelu rajoitetaan avioparien sijasta kaikkiin vakituudessa parisuhteessa oleviin henkilöihin. Vaikka perhesuunnittelu merkitsee yleensä ehkäisymenetelmien käyttöä raskaaksitulon välttämiseksi, sisältää se myös parin pyrkimykset tulla raskaaksi. Perhesuunnittelu sisältää myös huolen vastuullisesta vanhemmuudesta. (Ritamies 2006, 18.)

Syntyvyydellä, perhepolitiikalla ja naisten työssäkäynnin välillä on yhteytensä, vaikka yksittäisten toimenpiteiden osuutta syntyvyyteen onkin vaikea erotella. 1990-luvun laman aikana syntyvyys kasvoi Suomessa. Esimerkiksi Ruotsissa ja Suomessa tehtiin leikkauksia ansiosidonnaiseen päivärahaan ja Ruotsissa jäädytettiin samanaikaisesti myös vähimmäismääräiset vanhempainrahat. Suomessa sen sijaan kotihoidontuki ja hoitovapaa olivat tulleet juuri voimaan täysimääräisinä, ja pahimpina lamavuosina, kun työvoiman kysyntä oli tyrehtynyt, korotettiin sekä vähimmäismääräistä vanhempainrahaa että lakisääteisen kotihoidontuen tasoa. Jääminen kotiin lasta hoitamaan saattoi olla parempi taloudellinen vaihtoehto kuin hakeutuminen työmarkkinoille matalan työttömyyspäivärahan tai työmarkkinatuen turvin. (Haataja 2006, 64.) Tämä selittää osittain lama-aikaan ajoittunutta syntyvyyden lisäystä Suomessa.

Alle 18-vuotiaiden lasten äitien ja isien osuudet työikäisestä väestöstä ovat vähentyneet viimeisen 15 vuoden aikana Suomessa. Äitien osuus 15 – 64-vuotiaasta väestöstä aleni 40 prosentista (vuonna 1989) noin 7 prosenttiyksikköä eli 34 prosenttiin vuonna 2003.

Lastensa kanssa asuvia isiä on vähemmän kuin äitejä, Suomessa 30 prosenttia vuonna 2003. Suomessa ensisynnyttäjien keski-ikä kohoaminen pysähtyi 1990-luvun puolivälissä. Suomalaisten äitien ikäjakaumat ovat kuitenkin vanhenneet nopeasti. Vuonna 2003 alle 7-vuoden ikäisten lasten suomalaisista äideistä noin 55 prosenttia oli alle 35-vuotiaita. Kouluikäisten lasten äideistä yli puolet sijoittuu ikäryhmään 35 – 44-vuotiaat, mutta 45 vuotta täyttäneiden äitien osuus on Suomessa jo yli 40 prosenttia. (Haataja 2006, 66.) Ikäryhmässä, jossa ensimmäinen lapsi useimmiten hankitaan, eli 25 – 34-vuotiaat, on äitien osuus naisista vähentynyt huomattavasti, Suomessa 65 prosentista 49 prosenttiin. Äitien osuus on pysytellyt lähes ennallaan alle 25-vuotiaista naisista, noin 10 prosentissa. (Haataja 2006, 67.)

Suomen väkiluku Tilastokeskuksen arvion mukaan vuoden 2008 lopussa on 5 325 600. Väkiluvun arvioidaan kasvavan vuoden aikana 25 100 hengellä, eli 0,5 prosenttia. Väestönlisäys on 1 500 henkeä edellisvuotta suurempi ja suurin 16 vuoteen. Väkiluku kasvaa viime vuotta enemmän lisääntyneen maahanmuuton johdosta. Vuonna 2008 arvioidaan syntyvän 59 500 lasta. Syntyneitä on 800 enemmän kuin viime vuonna ja syntyneiden määrä on suurin 12 vuoteen. Suomessa ei ole vuoden 1996 jälkeen syntynyt yhtään yli 60 000 hengen ikäluokkaa. 1990-luvulla syntyi keskimäärin 61 700 lasta vuosittain. (Tilastokeskus 2008, väestön ennakkotilasto, on-line.) Nämä luvut ovat kuitenkin vielä kaukana siitä noin 70 000 lapsen lukumääräisestä vuotuisesta tasosta, jolla Suomen väestön pystyttäisiin pitämään tulevaisuudessa edes suunnilleen nykyisen suuruisena. (Kontula 2004, 85.) Eli syntyvyyden nousu ei tällaisenaan pysty uusintamaan väestöä toivotulla tavalla.

2.2 Demografiset muutokset sosiaalipolitiikan näkökulmasta

Syntyvyyden kehitys vaikuttaa suurelta osalta erityisesti Suomen eläkejärjestelmään. Eläkejärjestelmän päätavoitteena on väestön toimeentulon turvaaminen vanhuuden, työkyvyttömyyden ja perhehuoltajan kuoleman varalta. Kaikille maassa asuville henkilöille on taattu pakollinen lakisääteinen eläketurva sisältää työeläkejärjestelmän sekä kansaneläkejärjestelmän. Työeläkejärjestelmä takaa tuloihin suhteutetut vakuutusperusteiset, aikaisemman kulutustason kohtuullisissa määrin turvaavat, eläkkeet kaikille palkansaajille ja yrittäjille sekä kansaneläkejärjestelmän sitä täydentävän

vähimmäiseläkkeen koko väestölle. Nämä kaksi eläkettä muodostavat yhdessä eläkeläisen lakisääteisen kokonaiseläkkeen. Lakisääteistä eläketurvaa voi täydentää lisäeläkejärjestelyin. (Suomen kansallinen eläkestrategiaraportti 2005, 16.)

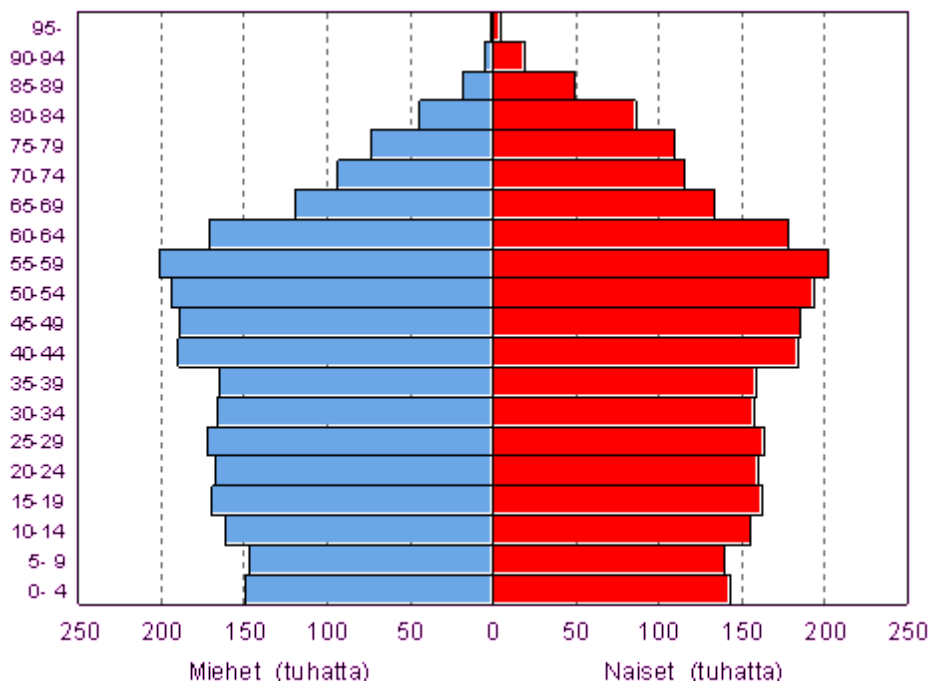
Väestörakenteen muutos on yleiseurooppalainen ongelma. Väestön ikärakennetta kuvataan huoltosuhteella. Kansantalouden kannalta pieni huoltosuhte on hyvä asia, koska silloin on vähän huollettavassa iässä olevaa väkeä työikäisiin nähden. Tällä hetkellä luonnollinen väestökasvu on vielä Suomessa positiivista eli syntyneitä on kuolleita enemmän. Syntyneiden määrä on koko ajan laskenut mm. synnytyksikäisten määrän vähenemisen ja lasten hankkimisiin myöhentymisen vuoksi. Samanaikaisesti kuolleiden määrä, eliniän pidentymisestä huolimatta, on noussut tasaisesti. Myös Kansallinen sosiaalialan kehittämissuunnitelma antaa ennusteen, jonka mukaan vuoden 2015 jälkeen kuolleiden määrä ylittää syntyneiden määrän. Tämän jälkeen Suomen väestön ainoa mahdollinen kasvulähde on siirtolaisuus. Jos siirtolaisuus pysyy vähäisenä, sekään ei riitä korvaamaan kuolleiden ja syntyvien erotusta, vaan Suomen väestö alkaa vähentyä vuoden 2020 jälkeen. (Nieminen, on-line.)

Sosiaalimenoihin vaikuttavista demografisista muutoksista tärkeimpinä pidetään yleisesti vanhusväestön määrän lisääntymistä. Suuria eläkkeelle siirtyviä ikäluokkia seuraavat pienet ikäluokat ja eläkkeiden rahoitus voi muodostua ongelmalliseksi. Eläkemenojen kasvun ohella myös erilaisten sosiaali- ja terveystalouden kysynnän voidaan olettaa lisääntyvän. Vanhusväestön määrällisen kasvun voidaan olettaa vaikuttavan tulonsiirtojen kehittämiseen, eli mitä vanhempaa väestö on, sitä suuremmat ovat myös tulonsiirrot. (Mäkinen 1997, 12 – 13.) Vaikka julkiset vanhusten palvelut ovat omaa luokkaansa Pohjoismaissa, on kuitenkin perusteltua väittää, että ne tulevat olemaan erittäin suurten paineiden alaisia seuraavien 30 vuoden aikana. Vanhusten hoitopalveluiden saatavuus, laatu ja rahoitus muodostavat lasten päivähoitoa suuremman ongelman, sillä vanhusten määrä ja hoidon kustannukset tulevat nousemaan lähivuosina huomattavasti. (Timonen 2003, 30.)

Jotta julkinen talous voisi selviytyä ikääntymisen myötä kasvavista vastuistaan ilman kohtuutonta tulevien sukupolvien harteille tulevaa verorasituksen kasvua, on valtiontalouden pysyttävä vahvana. Suomi on varautunut pitkän aikavälin haasteisiin rahastoimalla osan tulevista eläkemenoista, vähentämällä julkista velkaantuneisuuttaan

sekä uudistamalla sosiaaliturvaa ja verotusta tavalla, joka kannustaa työn tekemiseen. (Parjanne 2004, 28.) Tästä näkökulmasta työuran pidentäminen on tavoiteltavaa.

Taulukko 2.2

Väestörakenne 31.12.2007 (Tilastokeskus, on-line.)

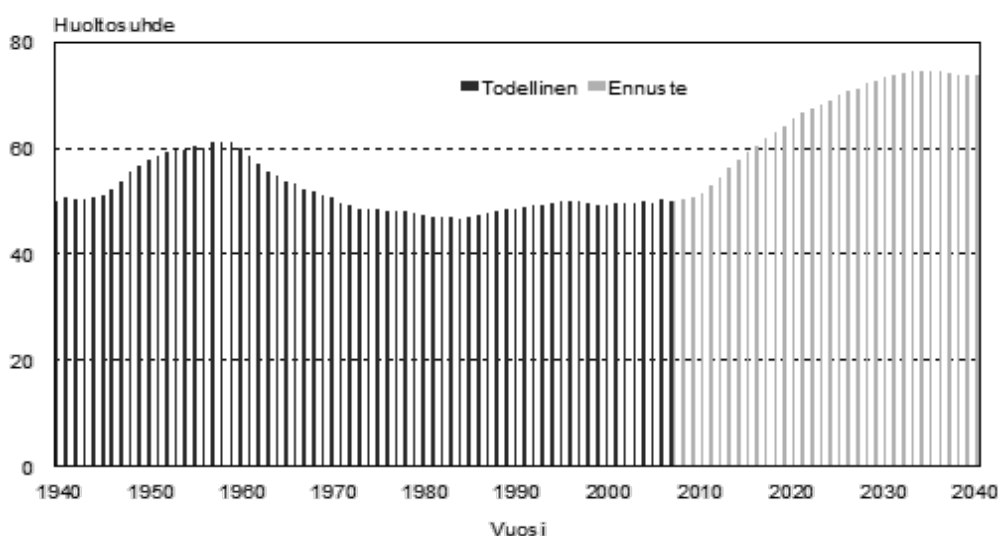
Hedelmällisyyden suhteellisen korkeasta tasosta huolimatta väestön ikääntyminen on Suomessa nopeampaa kuin muissa Euroopan maissa. Tämä johtuu toisen maailmansodan jälkeen syntyneistä suurista ikäluokista, jotka saavuttavat eläkeiän 2010-luvun alkupuoliskolla. Väestörakenne on nähtävissä taulukosta 2.2. Vuonna 2020 65 vuotta täyttäneiden osuuden arvioidaan olevan Suomessa noin 22 prosenttia EU-maiden keskiarvon jäädessä hieman sen alapuolelle (20 %). Euroopan unionin maista vain Italiassa ja Saksassa eläkeläisten väestön osuus on arvioitu suuremmaksi kuin Suomessa. (Miettinen & Rotkirch 2008, 9.)

Suomessa väkiluvun kasvu jatkuu melko voimakkaana vuoteen 2030 asti, jos kehitys jatkuu nykyisen kaltaisena ilmenee Tilastokeskuksen vuonna 2007 tehdystä väestöennusteesta. Tuolloin Suomessa asuisi 5,68 miljoonaa henkeä. Tämän ennusteen mukaan vuonna 2030 vuotuinen kuolleiden määrä ylittää syntyneiden määrän, mutta nettomaahanmuuton oletetaan pitävän väestönkasvua yllä vielä sen jälkeen. Yli 65-vuotiaiden osuuden väestöstä arvioidaan nousevan nykyisestä 16 prosentista 26

prosenttiin vuoteen 2030 mennessä ja pysyvän lähes samana seuraavat kymmenen vuotta. Alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä pienenee puolestaan nykyisestä 17 prosentista 15,5 prosenttiin vuoteen 2040 mennessä. (Tilastokeskus, on-line.)

Samassa ajassa työikäisten osuus väestöstä pienenee nykyisestä 66,5 prosentista 57,5 prosenttiin. Työikäisten määrä alkaa vähentyä vuonna 2010, jolloin sotien jälkeiset suuret ikäluokat siirtyvät eläkeikään. Väestöllinen huoltosuhde, eli lasten ja vanhusten määrä sataa työikäistä kohden nousee nykyisestä 50:stä 75,6 vuoteen 2034 mennessä, kuten ennusteesta (taulukko 2.3) voi todeta. Yli 85-vuotiaiden osuuden väestöstä ennustetaan nousevan 1,8 prosentista vuoteen 2040 mennessä 6,1 prosenttiin. Siten heidän määränsä nousee nykyisestä 94 000:sta 349 000:een. (Tilastokeskus, on-line.)

Taulukko 2.3

Väestöllinen huoltosuhde 1940-2040 (Tilastokeskus, on-line).

Väestön ikärakenteen muutokseen on Suomessa varauduttu monilla toimenpiteillä, muun muassa vuoden 2005 eläkeuudistuksella. Uudistuksen päätavoitteita oli myöhentää keskimääräistä eläkkeelle siirtymisikää ja sopeuttaa eläkejärjestelmä keskimääräisen eliniän kasvuun. Eläkeuudistus pyrki edistämään sukupolvien välistä tulonjakoa tiivistämällä maksujen ja etuuksien välistä yhteyttä ja pyrkimällä mahdollisimman tasaiseen eläkemaksujen ajalliseen kehitykseen. Eläkeuudistus pyrki myös keventämään pitkällä ajanjaksolla nuorempien sukupolvien maksurasituksen kasvua. Merkittävä asia rahoituksen kestävyuden saavuttamisessa vuoden 2005

eläkeuudistuksen myötä oli elinaikakertoimen käyttöönotto. Eliniän pitenemisestä aiheutuvat kustannukset voidaan välttää sillä, että alkavaa eläkettä pienennetään eliniän pitenemistä vastaavasti. (Suomen kansallinen eläkestrategiaraportti 2005, 16.)

Väestön ikääntyminen aiheuttaa haasteita, koska väestön ikärakenteen muutos on Suomessa nopeinta EU-alueella. Lakisääteisessä työeläkejärjestelmässä väestön ikääntymiseen on varauduttu alusta asti osittaisella rahastoinnilla. Väestön ikääntymisen aiheuttamiin haasteisiin on vastattu muun muassa eläkeuudistuksella. Elinaikakerroin sopeuttaa eläkkeet elinajan kasvuun ja siirtää elinajan odotteen muutosriskiä maksuista etuuksiin. Elinaikakerroin vaikuttaa eläkkeisiin vuodesta 2010 lähtien. Eläkeuudistuksen muut myönteiset kannustin- ja kestävyysvaikutukset alkavat näkyä jo tätä ennen. (Suomen kansallinen eläkestrategiaraportti 2005, 51.)

Vuonna 2003 syntyi 56 645 lasta, mikä on 8 200 lasta vähemmän kuin kymmenen vuotta sitten. Huomion arvoista on se seikka, että vaikka kokonaishedelmällisyys on viimeisen kymmenen vuoden ajan vaihdellut 1,7 ja 1,8 välillä, syntyneiden lasten määrä on pienentynyt. Lasten osuus väestöstä on ollut laskussa Suomessa lähinnä kahdesta syystä. Synnyttävät ikäluokat ovat edeltäjiään pienempiä ja toiseksi lapsia synnytetään aikaisempaa vähemmän. Alueellisesti tarkasteltuna syntyvien lasten määrä on vähentynyt varsinkin Kainuussa ja Lapissa. Näiden alueiden lasten määrän vähenemiseen osasyynä on asutuskeskuksiin kohdistunut muuttoliike. Monet perheen perustamisiässä olevat nuoret ovat muuttaneet työn perässä. (Kautto 2004, 31.) Vuonna 2005 perheitä oli noin 1,4 miljoonaa, joista 592 000 oli lapsiperheitä. Lapsiperheistä 20 prosenttia oli yksinhuoltajaperheitä. (Perhepolitiikka Suomessa - esite 2006.)

Ensimmäinen lapsi hankitaan nykyisin noin 28-vuotiaana. Keskiarvoikä on noussut viisi vuotta muutamassa vuosikymmenessä. Ensimmäisen lapsen viivästynyt syntymä lisää tahatonta lapsettomuutta ja vähentää perheen hankkimien lasten kokonaismäärää. (Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma 2004, 33.) Perheellistymisen ja vanhemmuuden lykkääntyminen merkitsee syntyvyyden laskua. Mitä vanhempana lasten hankkiminen aloitetaan, sitä vähemmän lapsia perheissä on. Syntyvyyden lasku johtaa väestön vanhenemiseen ja aktiivisen väestön määrän pienenemiseen. Yhä vähäisempi aktiiviväestö joutuu huolehtimaan yhä kasvavasta ja vanhenevasta ei-aktiivisesta väestöstä. Tämä puolestaan johtaa yhtäältä siihen, että hyvinvointivaltion resurssit

pienenevät ja toisaalta siihen, että olemassa olevat resurssit on suunnattava vanhenevalle väestölle. Tästä voi olla seurauksena, että lapsiperheille suunnatun tuen ja palvelujen määrä ja laatu laskee, mikä puolestaan saattaa entisestään vaikeuttaa perheellistymistä ja lasten hankintaa. (Oinonen 2001, 121.)

Suomalaisten näkemys perheen ihanteellisesta lapsiluvusta on pysytellyt varsin vakaana viimeisen parin kolmenkymmenen vuoden ajan. 1970-luvun alussa 20 – 45-vuotiaiden naisten mielestä ihanteellinen lapsiluku oli suomalaisessa perheessä 2.5 lasta ja samanikäisten miesten mielestä 2.4 lasta. Kolme vuosikymmentä myöhemmin vuonna 2007 olivat ihanteet lähes samat, joskin hieman nousseet (2.6 lasta). Yli 45 prosenttia vastaajista piti ihanteena kahta lasta ja lähes yhtä moni piti ihanteellisena kolmea lasta perheessä. Käsitys oman perheen ihanteellisesta lapsiluvusta muuttui, kun vastaajia pyydettiin yleisen lapsilukuihanteen sijaan arvioimaan omaa perhettään ja sen ihanteellista lapsimäärää. Omaa henkilökohtaista lapsilukuihannetta koskevat arviot heijastavat sitä, miten vastaajat arvottavat omassa elämässään erilaisia asioita, sekä antavat osviittaa siitä, mihin suuntaan syntyvyyden on mahdollista kehittyä. (Miettinen & Rotkirch 2008, 28 – 29.)

Syntyvyyden oletetaan edelleen laskevan, mutta mahdollista on myös se, että syntyvyyden laskut ja nousut ovat syklisiä. Kun esimerkiksi sukupuolten välinen tasa-arvo kasvaa sekä yksittäisissä parisuhteissa ja perheissä että yhteiskunnan tasolla, perheellistyminen ja vanhemmuus sekä syntyvyys saattavat lähteä uuteen nousuun. Näin on tapahtunut Suomessa aikaisemminkin. Myös asenteiden ja lainsäädännön muutokset voivat osaltaan vaikuttaa perheellistymiseen, vanhemmuuteen ja lasten hankintaan. Syklisyysajatusta tukisi myös se, että elinympäristöä ravistelevat muutokset ja niiden tuottamat uudenlaiset riskit johtavat usein perinteiden uuteen nousuun. Perhe on edelleen keskeisempiä traditioita, eivätkä nuoret sukupolvet ole sitä hylännyt. Parisuhteen, perheen ja vanhemmuuden arvostus ei sinänsä ole laskenut, vaikka perheen määritelmät, muodot ja perheellistymisen ajankohdat ovatkin muuttuneet. (Oinonen 2001, 122.)

Seuraavassa luvussa tarkastellaan tarkemmin lasten hankinnan ajoittumista yksilön elämänkaarella ja niitä tekijöitä, jotka omalta osaltaan saattavat vaikuttaa ensimmäisen

lapsen myöhäiseen hankinta-ajankohtaan. Luvussa paneudutaan myös lapsiperheiden kehitykseen ja lasten hankintaa liittyviin arvoihin.

3 LASTEN HANKINTA VALINTANA

Päätös vanhemmaksi tulosta on eräs monimutkaisimmista päätöksistä, joita yksittäiset ihmiset tai pariskunnat joutuvat tekemään elämänsä aikana. Vanhemmaksi tuleminen merkitsee sitoutumista lapsen taloudelliseen, sosiaaliseen ja psykologiseen tukemiseen vähintään viideksitoista ja usein yli kahdeksikymmeneksi vuodeksi. Tätä päätöstä tehdessään mahdolliset tulevat vanhemmat arvioivat nykyistä ja todennäköisesti tulevaa elämäänsä koskevia asioita kuten parisuhdettaan, työtään, tulojaan, asumistaan ja ajankäyttöään. (Paajanen 2002, 11.)

Lasten hankinta käsitteenä voi kuulostaa erikoiselle. Voidaan ajatella, että lapsia ei hankita, niitä saadaan. Voi olla, ettei lapsia tule, vaikka niitä kuinka yritettäisiin hankkia. (Miettinen & Rotkirch, 2008.) Koska lastensaanti viittaa myös lapsen perheeseen saapumiseen, ”lasten hankintaa” käytetään tässä viitatessa tietoiseen pyrkimykseen saada lapsia. Tarkoituksena ei ole unohtaa, että lapsia saadaan myös adoption tai sijaisvanhemmuuden kautta.

Lasten hankintaa koskevat normit liittyvät paitsi lasten määrään myös esimerkiksi siihen, mihin ikä- tai elämänvaiheeseen lasten hankinta on sopivinta ajoittaa. Lasten hankinnan ajoittamiseen liittyvät ihanteet ovat muuttuneet. Kytkös avioliiton ja lasten hankinnan välillä on tullut hatarammaksi, kun osa lapsista hankitaan jo ennen avioitumista. Samoin yhä suurempi osa pareista elää varsin pitkään kaksin ennen kuin päättää hankkia lapsia, aikaisemmin parien odotettiin saavan jälkikasvua jo melko pian avioliiton solmimisen jälkeen. (Miettinen & Rotkirch 2008, 34.)

Lapset, perheen perustaminen ja avioliitto ovat tulleet henkilökohtaisiksi valinnoiksi, ne eivät ole enää osa itsestään selvänä pidettyä elämäntapaa kuten ennen. Lapsen hankinta ja vanhemmaksi ryhtyminen saatetaan suunnitella hyvinkin tarkkaan. (Juntunen & Krats 1997, 13; Sevón & Huttunen 2002, 77). Perheellistyminen on prosessi, joka toteutuu erilaisissa vaiheissa. Niitä määriteltäessä on tavoitteena ollut löytää tilanteita, jolloin perhe-elämää luonnehtivat erityiset muista vaiheista erottuvat piirteet. Prosessi alkaa parinmuodostuksella. Sen jälkeen seuraa varsinainen perhevaihe, johon kuuluu lapsia. Viimeisessä vaiheessa pari on jälleen yksi. (Jallinoja 1985, 36.)

Perheellistymisen käsite viittaa väestötieteessä tapahtumaketjuun, joissa aikuiset muodostavat parisuhteen ja hankkivat lapsen tai lapsia. Perheellistymistä käytetään viittaamaan paitsi koko tähän tapahtumaketjuun, myös sen eri osiin, eli pelkkään parinmuodostukseen tai pelkkään vanhemmaksi tulemiseen. Sana perheellistyminen sisältää siis eri perhemuotoja (esimerkiksi yksinhuoltajuus) ja erilaisia parisuhteita (esimerkiksi eri tai samaa sukupuolta olevia pareja). (Miettinen & Rotkirch, 2008.)

On myös huomioitava, että lasten hankinnassa esiintyy myös suurta vaihtelua suomalaisten perheiden välillä. Osa pareista jää lapsettomiksi tai hankkii vain yhden lapsen, ja osa puolestaan hankkii kolme tai useampia lapsia. Vapaaehtoisella lapsettomuudella tarkoitetaan ihmistä, jolla ei ole lasta, joka ei aio hankkia lapsia ja joka ei myöskään ole aktiivisesti yrittänyt tulla vanhemmaksi. Lapseton tarkoittaa ihmistä, jolla ei ole omaa lasta. Niin sanottu oma lapsi tarkoittaa synnytyksen, adoption tai sijaisvanhemmuuden kautta saatua lasta. On kuitenkin mahdollista, että ihminen elää lapsen kanssa vaikka hän on virallisesti lapseton, esimerkkinä puolison ja tämän lapsen tai lasten kanssa asuminen. Tahaton lapsettomuus on vaikeasti määriteltävissä. Kyse voi olla alhaisemmasta hedelmällisyydestä, jolloin lapsettomuuden syy on vaikeudessa tulla raskaaksi tai saattaa raskaus loppuun asti. Voidaan puhua myös olosuhteiden aiheuttamasta lapsettomuudesta, kun ihminen toivoisi lasta, mutta sopivaa partneria ei löydy tai hän ei jostain syystä halua tai voi adoptoida lasta (esimerkiksi lainsäädäntö ei toistaiseksi Suomessa salli adoptiota samaa sukupuolta oleville pareille). (Miettinen & Rotkirch, 2008.)

Parien tai naisten lopullisesta lapsilukujakaumasta on mahdollista saada tietoa vasta siinä vaiheessa, kun nainen on lähellä hedelmällisen kautensa loppuvaihetta, eli noin 45-vuotias. Siten nuorimmat naiset, joiden lapsilukukertymästä voidaan tällä hetkellä esittää varmoja tietoja, ovat syntyneet 1960-luvulla. 1970-luvulla tai sen jälkeen syntyneiden naisten lasten hankinta on vielä kesken ja heidän lapsilukujakaumastaan voidaan esittää vain arvioita. (Miettinen & Rotkirch 2008, 12.)

Lapsilukutavoitetta on yleensä pyritty selvittämään erilaisten lapsilukuihanteiden perusteella. Aluksi ei kiinnitetty juuri lainkaan huomiota siihen, kuinka luotettavasti ihanteet osoittivat parin lapsilukutavoitteita ja ennakoivat heidän lopullista lapsilukuaan.

Kun ihannekysymyksiin saatiin numerovastaus, parien katsottiin olevan selvillä lapsilukutavoitteistaan ja suunnittelevan perhekokoaan. Ihannekysymyksiin saatujen vastausten luotettavuuteen todettiin olevan vaikutusta muun muassa käsitteillä ja ihanteita mittaavien kysymysten sanamuodolla, vastaajan omalla elämänvaiheella ja sillä, tutkintaanko ihanteilla ryhmätason hedelmällisyyttä vai yksilöjen ja osajoukkojen välisiä hedelmällisyseroja. (Ritamies 2006, 232.)

Kun niin sanotut suuret ikäluokat syntyivät toisen maailmansodan jälkeen 1940-luvun lopulla Suomessa, ei tämä johtunut siitä, että naisten hedelmällisyyskäyttäytyminen olisi muuttunut. Lapsiluvun kasvua selittävät muun muassa sodan takia siirretyt avioliitot ja niistä syntyneet ensimmäiset lapset. (Ritamies 2006, 9). Lapsiluvun suunnittelua pidetään verrattain nuorena ilmiönä. Esiteollisena aikana eläneiden parien ei yleensä oleteta suunnitelleen lastensa määrää. Vasta 1960-luvulta lähtien yleistyneiden luotettavien ehkäisyvälineiden katsotaan varmistaneen sen, että naiset voivat kontrolloida omaa ruumistaan ja siten taata, että lapset syntyvät toivottuina ja oikein ajoitettuina. Näin ajateltaessa lapsiluvun (ja lastenhankinnan) suunnittelu nähdään korostuneesti länsimaisen kulttuurin ja nyky-yhteiskunnan näkökulmasta. Kuitenkin, kun historiallinen tieto on lisääntynyt, on se avannut uusia näkymiä aiempien sukupolvien lapsiluvun suunnitteluun. Jos tietoista lapsiluvun suunnittelua ei katsota ennen hedelmällisyyslukujen laskua harjoitetun, se ei suinkaan merkitse, että ihmiset eivät olisi sitä ennen lainkaan halunneet vaikuttaa lapsilukuunsa ja siihen myös erilaisin käytettävissä olevien keinoin pyrkineet. Ihminen on kaikkina aikoina kaikkialla halunnut säädellä hedelmällisyyttään. (Ritamies 2006, 10 – 12.)

Paajanen totesi tutkimuksessaan (2005), että oman perheen ihanteellinen lapsiluku on sama kuin suomalaisen perheen ihannelapsiluvun keskiarvo yleensä, ja nuoremman ikäryhmän vastaajat ihannoivat suurempaa lapsilukua kuin vanhemman ikäryhmän vastaajat. Parikymppisenä perheellistyneet ilmoittivat oman perheensä ihanteellisen lapsiluvun jopa keskimäärin korkeammaksi kuin suomalaisen perheen ihannelapsiluku yleensä on. Alhaisin oman perheen ihannelapsiluku oli kolmekymppisinä perheellistyneillä naisilla, mutta saman ikäisenä perheellistyneiden miesten ihanne ei poikennut tästä merkittävästi. Saman ikäluokan naisten ja miesten keskiarvot olivat kaikissa lapsilukuihanteissa varsin lähellä toisiaan. Lapsilukuihanteita määritettäessä ikäryhmä oli merkittävämpi tekijä kuin sukupuoli. (Paajanen 2005, 31.)

Ritamiehen (2006) mukaan, eri lapsilukuihanteita vertaamalla voidaan todeta, että suomalaisten kyky säädellä lapsilukuaan on parantunut 1970-luvun jälkeen, sillä keskimääräiset lapsilukutavoitteet eivät enää ylittyneet. 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa lopullinen lasten määrä jäi tavoitetta alhaisemmaksi. Ihmiset oppivat suunnittelemaan perhettään niin, että lapsia syntyi aiempaa vähemmän ei-toivottuina. Osalla pareista oli kysymys ilmeisesti siitä, että haluttua lapsilukua ei kyetty saavuttamaan. Lasten hankintaa oli siirretty yhä myöhempään ajankohtaan, jolloin lapsia ei enää saatu lainkaan tai lapsiluku jäi toivottua pienemmäksi. Lapsilukutavoitteen alittumista on selitetty myös sillä, että yhteiskunnassa on tekijöitä, jotka estävät pareja toteuttamasta tavoitettaan. Koulutus vaatii enemmän aikaa, työpaikansaanti on vaikeutunut, työ on määräaikaista ja työttömyys on uhkana. Myös asunnon hankkiminen on ongelmallista korkea vuokra- ja hintatason vuoksi. (Ritamies 2006, 290.)

3.1 Lasten hankintapäätös epävarmuuden ajassa

Ihmisten elämä on jatkuvaa valintojen tekemistä. Rationaalisen valinnan teorit käsittelevät rationaalisuutta monimuotoisesti ja yleensä rationaalisen päätöksen analyysi lähtee siitä, että on olemassa suuri määrä toimintavaihtoehtoja ja lopputuloksia ja yksilö tekee valintoja eri vaihtoehtojen välillä. Jokaiseen vaihtoehtoon liittyy erilaisia hyötyjä ja/tai haittoja, ja yksilön on punnittava vaihtoehtojen kustannuksia ja hyötyjä valitessaan sopivinta vaihtoehtoa. Yksilö pohtii tuolloin, millä todennäköisyydellä toimintavaihtoehto johtaa haluttuun lopputulokseen. (Hakovirta 2006, 47.)

Utilitarismin perusolemus on se, että yksilöt rationaalisesti punnitsevat hyötyjä ja haittoja liittyen valintoihinsa siitä, kuinka he käyttäytyvät. Yksilö valitsee sen toiminnan, joka maksimoi hyödyn. Teoriat, jotka perustuvat utilitaariseen ajatteluun, pohjautuvat oletukseen yksilön itsekkyydestä ja oman edun tavoittelusta. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalitieteissä yksilön teot ymmärretään yksilön kiinnostuksen kohteiden ja arvostuksien kautta. Kiinnostuksen kohteet sallivat yksilön selvittää sekä haitat että hyödyt ja auttaa tekemään päätöksen, joka maksimoi toimijan hyödyn tai tuloksen. Perusajatuksena on, että rationaaliset päätöksentekijät valitsevat

toimintatavan, joka tuottaa suurimman hyödyn heille. (White & Klein 2008, 66.) Ajatukselle esitetään myös kritiikkiä, sillä näkemys on kapea. Laajennetun rationaalisuuskäsityksen mukaan ihmisen toiminta voi perustua muuhunkin kuin taloudellisen hyödyn optimointiin ja se voi olla pohjimmiltaan myös epäitsekkästä. (Hakovirta 2006, 48.)

On helppoa hyväksyä väite, että ihmiset ovat rationaalisia, sillä me kaikki haluamme ajatella olevamme rationaalisia toimijoita. Kuitenkin se, mitä tarkoitetaan rationaalisella on monimutkaista. Rationaalisuus merkitsee sitä, että on kykenevä laskemaan palkkion kustannussuhde. Tämä on analyttinen ominaisuus. Yksi tärkein rationaalisuuden ominaisuus on sama kaikilla toimijoilla. Ketkä tahansa kaksi rationaalista toimijaa identtisessä tilanteessa, identtisillä arvoilla ja tiedolla saavuttaisi saman tuloksen laskelmissaan ja päätyisivät samaan käyttäytymiseen. On helppoa sotkea rationalismi sanoihin, jotka jakavat saman juuren, mutta joilla on hyvin erilainen merkitys. Esimerkiksi järkevä ei ole vaihdettavissa sanaan järkeily. Järkeily tarkoittaa yritystä tarjota itse asiassa rationaalista oikeutusta yksilön käyttäytymiseen sen jälkeen, kun käyttäytyminen on jo esiintynyt. (White & Klein 2008, 70.)

Nykyistä elämää on hankalaa ennustaa. Se ei enää seuraa perinteistä elämänuraa koulusta opintoihin, perheellistymisen kautta työhön ja edelleen isovanhemmaksi. Opinnot, työ ja perhe-elämä limittyvät toisiinsa ja taloudellisen ja muun epävarmuuden oloissa elämäkulut ovat arvaamattomia. Ennustamattomuuden aika koetaan lisääntyneen ja paradoksaalisesti yksi ihmisten vastaus epävarmuuteen on ollut omaan elämäänsä liittyvän suunnitelmallisuuden lisääntyminen. 1970-luvulla lapsensa synnyttänyt muistelee, kuinka lapsia vain tuli ja elämää jatkettiin kuten ennenkin. 2000-luvulla lapsen saantiin ei näytä olevan varaa suhtautua yhtä luonnollisen huolettomasti. Lasten saaminen voi olla epävarmuuden oloissa kohtuuttoman suuri riski. (Kautto 2004, 44.) Erilaisia vaihtoehtoja ja tilanteita pohtiessa pariskunnat minimoivat tätä riskiä.

Kaikkiin hyvinvointivaltioihin ja niiden osiin kohdistuu muutospainetta. Osa näistä kohdistuu jo kauan olemassa olleisiin tukiin ja palveluihin, jotka otettiin käyttöön hyvinvointivaltion olemassaolon alkuaikoina. Nämä niin sanotusti vanhat hyvinvointivaltion osat kehitettiin vastaamaan vanhoihin sosiaalisiin riskeihin, joista tärkeimmät ovat työttömyys, sairaus, vanhuus ja perheen perustaminen. Näiden rinnalle

on syntynyt uusia sosiaalisia riskejä, joidenka juuret ovat kolmessa taloudellis-yhteiskunnallisessa muutosprosessissa: perhe-elämän monimuotoistumisessa ja etenkin naisten työssäkäynnin yleistymisessä, työelämän lisääntyneessä epävakaisuudessa sekä sosiaaliturvan entistä suuremmassa altistumisessa markkinoiden vaikutukselle. (Timonen 2003, 19.)

Uudet sosiaaliset riskit syntyvät lähinnä kahden muutosprosessin myötä. Ensinnäkin tuloerojen kasvamisen ja työmarkkinoilla lisääntyneen epävarmuuden vuoksi palkkatyöstä saatavat tulot eivät enää välttämättä riitä suojaamaan köyhyydeltä. Toiseksi kaikissa eurooppalaisissa maissa yleistynyt kahden tulonsaajan perhemalli on johtanut lasten ja vanhusten ”ilmaisen” kotihoidon saatavuuden vähenemiseen. Samanaikaisesti vanhusväestön suhteellisen osuuden kasvu lisää maasta riippuen joko julkisen palvelusektorin tai sitten perheiden paineita hoitopalvelujen tarjoajina. (Timonen 2003, 21.)

Uusilla riskeillä on taipumus keskittyä tietyille väestöryhmille, mikä voi vaikuttaa uusiin riskeihin puuttumista ja niiden aiheuttamien ongelmien korjaamista. Haavoittuvimpia ryhmiä ovat nuoret työttömät ja työntekijät, joiden työmarkkina-asema on epävakaa sekä lapsiperheet, maahanmuuttajat ja joissakin maissa työssäkäyvät naiset. (Timonen 2003, 21.) Esimerkkejä uusiin sosiaalisiin riskeihin kohdistuvista toimenpiteistä ovat lasten päivähoito, joustavat työajat ja muut työelämän joustot, vanhusten kotipalvelu ja hoitopalvelut, työtätekeville köyhille suunnatut tulonsiirrot, verohelpotukset ja palvelut, pitkäaikaistyöttömille ja nuorille työttömille suunnatut työmarkkinapalvelut, verohelpotukset ja aktivoivat työmarkkinatoimenpiteet sekä sosiaalivakuutuksien ulottaminen uusiin ryhmiin ja elämäntilanteisiin. (Timonen 2003, 22.)

Ehkäisystä keskusteltaessa mainitaan usein järkevyyden. Ajatellaan, että tiedon ja valistuksen avulla ihmisillä on suurempi mahdollisuus ohjata järkipäisesti elämäänsä. Elämän suunnittelun vastakohtana esitetään entisaikojen fatalistinen elämäkatsomus, jonka mukaan ihmiset ottivat vastaan kaiken sen, minkä kohtalo heille soi. Hyvinvoinnin ja korkean elämänlaadun vaatimuksissa on viime kädessä kysymys elämäkatsomuksesta, jota ehkä parhaiten luonnehtii individualismi. Sen mukaan jokaisella ihmisellä on oikeus parantaa elintasoaan, tehdä monenlaisia asioita, kehittää

itseään, nähdä maailmaa jne. Mikäli perheessä on paljon lapsia, he rajoittavat näiden tavoitteiden toteutumista, koska monilapsisuus sitoo vanhemmat liiksi perheeseen. Innokkaimmat lapsiluvun rajoittajat ovat omaksuneet individualistisen ihmiskäsityksen. Nämä ihmiset siirtävät ensimmäisen lapsen hankkimista suotuisampaan tilanteeseen. Tällöin ajatellaan sekä vanhempien omaa elämäntilannetta että tulevan lapsen elinoloja. Lapselle halutaan tarjota niin sanotusti parasta mahdollista, esimerkiksi taloudellisesti hyvät olosuhteet. Katsontakanta voi johtaa ensi kertaa synnyttävien naisten keski-ikä kohoamiseen. (Jallinoja 1985, 50.)

Yksilön oikeutta korostavan ihmiskäsityksen merkitys näkyy nykyisin myös siinä, että vapaaehtoinen lapsettomuus on mainitsemisen arvoinen vaihtoehto. Sen valinneille saattaa olla ominaista keskimääräistä voimakkaampi henkilökohtaisen vapauden korostaminen. He eivät pidä ansiotyötä vain tärkeänä, vaan he haluavat myös edetä urallaan. He haluavat tehdä monenlaisia asioita spontaanisti, mihin he eivät katso olevan mahdollisuuksia, jos heillä on lapsia. Jallinojan (1985) mukaan, vapaaehtoisen lapsettomuuden valinnoita pidetään itseään ajattelevina. Heidän katsotaan olevan myös helpon elämän kannalla. Lapsia haluavia ei pidetty lainkaan tällaisina. Heitä luonnehditaan vastuullisiksi ja aikuisiksi. Selvistä luonnehdintaeroista huolimatta tärkeää on huomata, että suhtautuminen vapaaehtoiseen lapsettomuuteen on tullut suvaitsevammaksi. Se heijastaa yksilöpainotteisen elämäntilanteen vahvistumista. Lapsen hankkiminen on jokaisen oma asia. (Jallinoja 1985, 51.)

Osalle nuorista aikuisista on syntynyt uusi elämänvaihe, jota voi kutsua myöhäisnuoruudeksi. Myöhäisnuoruutta eletään joko omasta halusta tai olosuhteiden pakosta on hylätty aikaisemmille sukupolville tavanomaiset aikuistumisen vaiheet koulutuksesta työelämään ja perheen perustamiseen noin 25-vuotiaana. (Paajanen 2005, 10.) Siirtyminen nuoruudesta aikuisuuteen on epämääräinen vaihe, joka sijoittuu nuorten elämäntilanteeseen hyvin monin tavoin. Avioliitto ja vanhemmuus ovat perinteisesti olleet keskeisiä aikuisuuden määreitä. Nykyisin parisuhteet ovat muuttuneet, avioituminen ja vanhemmuus ovat siirtyneet myöhempään ikävaiheeseen ja perheet moninaistuneet. Siirtymä nuoruudesta aikuisuuteen on pitkittynyt, joten oletettavaa on, että perheellistymisen merkitys aikuisuuden määrittäjänä on muuttunut. (Oinonen 2001, 109.) Julkisen (2003) mukaan nuorten on katsottu joutuneen jatkuvalle koeajalle, joka lykkää aikuiselämään siirtymistä, parisuhteen vakautta, lasten hankintaa

ja oman asunnon hankkimista. Asettuminen aikuiselämän koordinaatteihin, työhön ja perheeseen, on siirtynyt myöhemmäksi ja tullut mutkikkaammaksi.

Tehokas ehkäisy mahdollistaa vanhemmuuden suunnittelemisen, ja lapsettomaksi jääminen on hyväksyttävää. Vanhemmiksi valikoidutaan selvemmin kuin ennen. Vanhemmuus ei ole jotain, joka vain sattuu tapahtumaan, vaan se edellyttää tietoista päätöksentekoa. (Takala 2005, 34.) Lastenhankinnasta on tullut viimeisten vuosikymmenten aikana entistä suunnitellumpaa. Ihmiset asettavat ulkoisia ja sisäisiä vaatimuksia sekä edellytyksiä tehdessään päätöksiä lastenhankinnan suhteen. Yksi ehto sille, että lasta lähdetään harkitsemaan, on turvallinen ja hyvä parisuhde puolison kanssa. Myös tunnetta, että vapaata nuoruutta on ehtinyt elää tarpeeksi ja on siten sopiva aika lapsille, on nuorille tärkeä asia. Vuoden 2005 Perhebarometrissä Paajanen (2005, 42) listaa edellä mainittujen perustekijöiden lisäksi myös tärkeinä pidettyjä tunnesyitä, kuten vauvakuume, halu hankkia lapsia sekä sen, että ikää on alkanut karttua riittävästi. Syntyvyyden alenemisen on nähty liittyvän yleisempään perheen merkityksen heikkenemiseen. Tämä on sellaisenaan aiheuttanut huolta. Sen lisäksi aikoinaan on pelätty jopa kansakunnan häviämistä, koska alati pienenevät uudet ikäluokat eivät pysty säilyttämään väkilukua ennallaan. Alhainen syntyvyys on siten nähty toisaalta kansakunnan edun ja familistisen perhekäsityksen vastaisena ilmiönä. (Jallinoja 1985, 25.) Familistisessa perhekäsityksessä perhe on niin tärkeä, että ihmisten muut pyrkimykset ovat sille alisteisia. Perhe on ensisijainen, ja ihmisten tulee pyrkiä sen säilyttämiseen vaikeissakin tilanteissa. Toinen perhekäsitys on individualistinen, joka korostaa yksilön oikeuksia. Ihmisillä tulee sen mukaan olla mahdollisuus ajatella itseään jopa niin paljon, että perheen etu saa joskus väistyä yksilön omien toiveiden ja etujen tieltä. (Jallinoja 1985, 21.)

Hyötyjen ohella lapsista aiheutuu vanhemmille myös kustannuksia. Lapsille pitää ostaa ruokaa ja vaatteita, ja lapsen syntymän johdosta pitää mahdollisesti hankkia suurempi asunto. Lapsesta aiheutuvat kustannukset eivät kuitenkaan liity pelkästään elinkustannusten kasvuun, vaan tärkeitä ovat myös ns. aikakustannukset. Pienten lasten hoito on intensiivistä ja lasten hoitoon käytetty aika on yleensä pois muista aktiviteeteista kuten vanhempien ansiotyöstä ja omasta vapaa-ajasta. Naisten työssäkäynnin myötä keskeinen lasten hankinnan kustannus on ansionmenetys, joka

lapsen syntymästä seuraa. On kuitenkin huomattava, että lapsista vanhemmille koituvat hyödyt ja kustannukset ajoittuvat pitkälle aikavälille. (Ilmakunnas 1994, 25 – 26.)

Lasten hankinta ei ole kuitenkaan pelkkää epävarmuuden nuoralla tanssimista. Lapset antavat vanhemmilleen rakkautta ja kumppanuutta sekä karkottavat yksinäisyyden tunnetta. Lapset tuovat vanhempiensa elämään uusia kokemuksia ja muutosta, ja lapsen kasvaminen ja kehittyminen tekevät muutoksen tilasta jatkuvan. Positiivisena on koettu myös se, että lapset pakottaa aikuisen kasvamaan ihmisenä. Lapsen myötä hänen vanhempansa kokevat saavuttavansa aikuisen statuksen ja aikuisen sosiaalisen identiteetin. (Juntunen & Krats 1997, 13.)

3.2 Ensimmäisen lapsen hankinnan ajoittuminen elämänkaarella

Elämänkaaren näkökulma perustuu näkemykseen, jonka mukaan elämässä tapahtuvia muutoksia on tarkoituksenmukaista kuvata kehityksellisinä. (Baltes & Reese 1987, 113.) Elämänkaari ajattelun lähtökohtia on neljä. Ensimmäinen liittyy ajatukseen, että ihmisen kehitys jatkuu koko elämän ajan. Toiseksi, jokaisen ihmisen elämä muodostaa ainutlaatuisen yksilöllisen kokonaisuuden. Kolmanneksi, suurista yksilöllisistä eroista huolimatta voidaan ihmisen elämänkaaresta löytää yleisiä kehityksen lainmukaisuuksia. Ja neljänneksi, yksilön kehitystapahtumia voidaan ymmärtää parhaiten, kun ne suhteutetaan kehityksen yleisiin lainmukaisuuksiin. (Dunderdelt 1991, 13.)

Elämänkaaren näkökulmaa sovelletaan runsaasti sosiologiassa ja psykologiassa. Yhteistä eri tieteenaloille on huomio ihmisten elämän jatkuviin ja epäjatkuviin piirteisiin, syntymästä kuolemaan. Sosiologiassa painotetaan siirtymiä elämänkaaren aikana: millaisia merkittäviä yksilön asemaa ja identiteettiä muovaavia muutoksia ikääntyminen eri aikoina ja eri olosuhteissa tuo mukanaan. Esimerkkejä ovat siirtymät kotipiiristä kouluun, koulusta ansiotyöhön, parisuhteen solmiminen ja perheen perustaminen. (Lahelma 1998, 14.)

Elämänkaareen vaikuttavat sekä normatiiviset että ei-normatiiviset tekijät. Normatiiviset tekijät perustuvat ympäristön odotuksiin ja niitä säätelevät yhteiskunnan instituutiot kuten lait sekä epäviralliset instituutiot kuten perhe. Ei-normatiivisten

tekijöiden eteen yksilö joutuu ennustamatta. Näitä tekijöitä ovat työttömyys, pitkäaikaissairaudet ja vammautuminen. Tällaisilla asioilla voi olla suuri merkitys elämänkaaren myöhempisiin tekijöihin. Normatiivisten tekijöiden merkitys korostuu lapsuudessa ja nuoruudessa, kun taas ei-normatiivisten tekijöiden vaikutus kasaantuu elämänkaaren myötä. (Lahelma 1998, 15.)

Lapsilukutavoitteen pienentyessä lapsiluvun ajoitus on perhesuunnittelussa entistä tärkeämpi tekijä. Erityisen keskeiseksi tekijäksi näyttää tulevan se, missä elämänvaiheessa ensimmäinen lapsi hankitaan. Parisuhteessa elävät ilmeisesti pohtivat erilaisiin elämäntavoitteisiin pyrkiessään, mihin vaiheeseen lapsi sopisi parhaiten. Aloitettaisiinko lasten hankinta nuorina vai siirrettäisiinkö sitä aikaan, jolloin on valmistuttu, saatu työpaikka ja taloudellisestikin tullaan jo hyvin toimeen. Pariskunnat keskustelevat myös, että onko työn kannalta tai taloudellisesti järkevää hankkia lapset nopeasti peräkkäin vai olisiko pidempi syntymäetaisyys muiden tavoitteiden saavuttamiseksi edullisempi vaihtoehto. (Ritamies 2006, 236.) Päätös lasten hankkimisesta on monimutkainen ilmiö, johon vaikuttavat monet muutkin tekijät kuin esimerkiksi lapsesta aiheutuvat kustannukset. (Hiilamo 2006, 153).

1960-luvulla suomalainen äiti oli ensimmäisen lapsen syntyessä nuori, keskimäärin 23 vuotta vanha, 1990-luvun loppupuolella hän oli lähes viisi vuotta vanhempi. (Ritamies 2006). Lapsen hankinnan aloittamisiän selvästä siirtymisestä myöhempään elämänvaiheeseen voidaan päätellä, että ihmiset katsovat lapsia voitavan synnyttää vielä melko myöhäisessä elämänvaiheessa. Kun 1970-luvun alussa pidettiin 35 – 39 vuoden ikää useimmin sopivana viimeisen lapsen hankkimisikänä ja myös 30 – 34 vuodenkin kannalla olevia oli runsaasti, olettaisi 1990-luvulla painopisteen olleen entistä selvemmin 35 – 39-vuotiaissa. Ikäryhmittäisten hedelmällisyyslukujen perusteella tuleekin näkyviin, kuinka 30 vuotta vanhempien hedelmällisyys on 1970-luvulta kohonnut ja sitä nuorempien laskenut. Todellinen ikä ei kuitenkaan välttämättä vastaa ihanteellista ikää. Osoituksena tästä on muun muassa se, että kun vuosien 1997 ja 2002 perhebarometreissa pidettiin naisten ihanteellisena ikänä saada ensimmäinen lapsi keskimäärin 25 vuotta, ensimmäinen lapsi kuitenkin synnytetettiin lähes kolme vuotta vanhempana. (Ritamies 2006, 240.)

Vuoden 2005 perhebarometrissa vastaajilta tiedusteltiin ihanteellista ikää perheellistyä, eli tulla ensimmäisen kerran äidiksi/isäksi. Naisille saatiin ihanteellisen iän keskiarvoksi 24,6 vuotta. Miesten ihanneikä tulla ensimmäistä kertaa isäksi oli kaikkien vastaajien mielestä keskimäärin 26,3 vuotta. Vastanneiden mielestä suomalaisen perheen ihanteellinen lapsiluku oli keskimäärin 2,7 lasta. Nuorena perheellistyneet (20 – 25 vuotta) ilmoittivat korkeamman ihannelapsiluvun kuin vanhempi ikäryhmä (30 – 35 vuotta). (Paajanen 2005, 31.) Vain yhtä lasta piti omassa perheessä ihanteena noin 4 prosenttia vastaajista, ja muita useammin yhtä lasta ihanteena pitivät kolmekymppisinä perheellistyneet naiset. Neljää lasta piti ihanteellisena omassa perheessään 8 prosenttia vastaajista ja tätä puolestaan kannattivat useimmin nuoremman ikäryhmän naiset. Yli neljä lasta oli oman perheen lapsilukuihanteena 5 prosentilla vastaajista, ja näin oli useammin nuorena perheellistyneillä kuin kolmekymppisenä perheellistyneillä. (Paajanen 2005, 32.)

Nykyään ihmiset voivat yhä tarkemmin määrätä kuinka monta lasta ja milloin he haluavat hankkia vai haluavatko hankkia lapsia lainkaan. Tähän kehityskulkuun on keskeisenä vaikuttajana ollut ehkäisykeinojen lisääntyminen ja kehittyminen yhä luotettavammiksi sekä naisten itsemääräämisoikeuden ja sukupuolten välisen tasa-arvon kasvu. Naisilla on äitiyden lisäksi nykyisin monia muitakin mahdollisuuksia toteuttaa itseään. (Paajanen 2002, 11.)

Suomessa perheeseen kuului vuonna 2005 76,8 prosenttia väestöstä. Perhe määritellään Tilastokeskuksen mukaan siten, että perheen muodostavat sekä avio- että avoliitossa ja rekisteröidyssä suhteessa elävät henkilöt ja heidän yhteiset tai toisen puolison lapset ja jompikumpi vanhemmista lapsineen sekä lapsettomat avio- ja avoparit sekä rekisteröidyssä suhteessa elävät parit. Vaikka perheiden määrä on vuosikymmenien aikana kasvanut väestönkasvun myötä, niin perheväestön osuus on kuitenkin pienentynyt vähitellen 1960 – 1970-luvuilta, jolloin se oli suurimmillaan (86,7 %). Myös suomalaisen perheen keskikoko on pienentynyt, sillä vuoden 2005 lopussa perheen keskikoko oli 2,83 henkeä kun se vuonna 1960 oli 3,72 henkeä. (Paajanen 2007, 9.)

Nykyään avioliitot solmitaan ja lapset hankitaan keskimäärin iäkkäämpinä kuin kolme vuosikymmentä sitten. Avioerojen määrä kasvoi melko voimakkaasti 1970-luvun

puoliväliin asti, mikä näkyi yksihuoltajaperheiden määrän kasvuna. Sen jälkeen erojen määrä tasaantui 9000 – 10 000 eroon vuodessa 1988 tulleeseen lakimuutokseen asti, jolloin se kohosi nykyiselle tasolle, noin 13 000 – 14 000 eroon vuodessa avioeron saamisen helpottuessa. (Paajanen 2007, 10.)

Paajasen (2005) mukaan myös monet yhteiskunnan järjestelmät, esimerkiksi perhepolitiikka, eivät suosi nuorena perheellistymistä. Muun muassa ansiosidonnainen äitiyspäivärahaajärjestelmä, matala perusäitiyspäiväraha, eikä tiukentunut opiskelutahti ja työelämän vaatimukset kannusta nuoria perheellistymään. Myös paljon naisia työllistävät opetus- ja terveydenhuoltoalat suosivat lyhyitä määräaikaista työsuhteita. Huomion arvoista on myös se, että työttömän peruspäiväraha on puolet korkeampi kuin perusäitiyspäiväraha. Alle 3-vuotiaiden lasten perheet kärsivät selvästi muita useammin siitä, että vanhempainvapaalla oleva äiti (tai isä) saa vapaan ajan vain minimipäivärahaa. Vaikka minimipäivärahaa korotettiin vuonna 2005, se on vieläkin selvästi alemmalla tasolla, kuin esimerkiksi vähimmäismääräinen työttömyyspäiväraha: peruspäivärahaa voi saada noin 500-700 euroa kuukaudessa (alaikäisten lasten lukumäärästä riippuen), kun minimimääräinen vanhempainpäiväraha on noin 380 euroa kuukaudessa. Vuonna 2005 minimipäivärahaa sai lähes viidennes synnyttäjistä. Minimipäivärahaa saavat erityisesti ne äidit tai isät, jotka ovat opiskelijoita, joiden koulutustaso on heikko, tai jotka ovat hoitaneet omia lapsia kotona. (Väestöliiton perhepoliittinen ohjelma 2007, 8.)

Lasten synnyttämisen ja kasvattamisen ohessa perhe tarjoaa lukemattoman määrän myös tehtäviä. Täten perhe pystyy integroimaan huomaansa varsin hyvin myös lapsettomat. Lapsiperheet tietävät mikä apu perheelle voivat olla sen lapsettomat jäsenet. Perheen biologisen uusintamistehtävän ulkopuolelle jää vielä paljon muita perheen ylläpitoon liittyviä tehtäviä. Kaikesta vastakkaiselta tuntuvasta tiedosta huolimatta suku on edelleen keskeinen ihmissuhdeareena. Suomessa tosin viime vuosikymmeninä yhteiskunnan rajuun rakennemuutokseen liittyvät muutot ja siirtymiset paikkakunnalta toiselle, ovat tätä sukuyhteyttä heikentäneet. Kuitenkin perhe, sen voimavarat ja vastuu muuttuvassa maailmassa jaetaan parhaimmillaan edelleen koko suvun kesken. (Auvinen 1995, 9.)

4 SUOMALAINEN YHTEISKUNTA JA LASTEN HANKINNAN EDELLYTYKSET

Tässä luvussa paneudutaan tarkemmin neljään eri kysymykseen, joidenka kanssa ihmiset painivat lasten hankinnan tullessa ajankohtaiseksi heidän elämässään. Opinnot, asuminen, työmarkkinat sekä lapsiperheiden etuudet luovat omat edellytykset lasten hankinnan ajoittumiselle, tai toisinpäin, voivat estää perheellistymisen suunnittelun.

Syntyvyyden alenemisen taustalla on monia tekijöitä. Työhön ja koulutukseen liittyvien tekijöiden lisäksi on edellisissä luvuissa pohdittu myös arvoissa, asenteissa sekä perhettä koskevissa ihanteissa tapahtuneita muutoksia ja niiden merkitystä nuorten aikuisten perheellistymiseen. Lasten hankinnasta on tullut entistä selvemmin yksilöllinen valinta ja sosiaalisten normien vaikutus perheen muodostamisessa on vähentynyt. Sinkkuelämä ja avoliitot ovat korvanneet avioliiton, avioliitot purkautuvat yhä herkemmin ja miehet ja naiset solmivat useita liittoja elämänsä aikana. Lasten hankinta ei ole välttämättä itsestäänselvyys, vaan yksilöt ja parit pohtivat lapsen hankintaa ja vanhemmaksi tuloa parisuhteensa, koulutukseen ja työhön osallistumisensa ja muiden elämäntavoitteidensa kautta. (Miettinen & Rotkirch 2008, 26.)

Perheen perustaminen ja ensimmäisen lapsen syntymä on myöhentynyt, synnytysten väli on pidentynyt ja lapsia on vähemmän perhettä kohti kuin aikaisemmillä sukupolvilla. Tämä kehitys on tapahtunut kolmessa sukupolvessa. Muutokset liittyvät erityisesti naisten koulutustason nousuun ja yksilökeskeisiin elämänarvoihin. (Taskinen 2005, 19.) Myös työuran kehitys ja siihen liittyvät seikat vaikuttavat koulutustason nousuun.

Viime vuosina nuorten aikuisten perhettä koskevien ihanteiden ja toiveiden muutokset ovat herättäneet huolestumista alhaisen hedelmällisyyden maissa. Perheen lapsilukua koskevat ihanteet olivat alentuneet selvästi eri puolilla Eurooppaa, varsinkin saksankielisissä maissa. Itävallassa ja Saksassa jopa lähes 35-40 prosenttia nuorista aikuisista piti nollaa tai yhtä lasta ihanteellisena lapsimääränä omassa perheessään. Muissa EU-maissa tällaista pientä perhettä arvostavien osuus jäi alle 20 prosentin. Suomessa samoin kuin muissa Pohjoismaissa sekä Ranskassa ja Irlannissa oli sen sijaan

eniten niitä, joiden mielestä ihanteelliseen perheeseen kuului vähintään kolme lasta. (Miettinen & Rotkirch 2008, 26.)

Syntyvyyden alhaisuudelle voi löytyä syy ihmisten arvoista ja valinnoista, mutta myös ympäröivän yhteiskunnan luonteesta. Lasten hankintaa lykätään lähinnä rationaalisista syistä enemmän kuin hedonistisin perustein. (Paajanen 2002). Yhteiskunnallinen muutos on Suomessa ollut nopeaa. Yhteiskuntamme on käynyt läpi useita ja nopeita rakennemuutoksia. Uusissa oloissa myös elämäntavat ja kulttuuri ovat muuntuneet. 1950-luvulla äitiys ja perhe-elämä oli erilaista kuin 1960- ja 1970-luvulla perheiksi tulleissa. Tämän päivän perhe- ja kotitalousrakenteet, lastensaanti ja perhe-elämä ovat samoin toisenlaisia kuin edeltävällä sukupolvella. Avioerot ovat yleistyneet, yksinhuoltajuus on yleisempää ja avioliiton ulkopuolella syntyy jo lähes puolet lapsista. (Kautto 2004, 44.)

Yksi suurimmista yksittäisistä syistä sille, miksi lastenhankinta ei 25 – 34-vuotiaista tuntunut ajankohtaiselta, liittyy sopivan kumppanin puutteeseen. Lähes kolmasosa tämän ikäisistä, vielä lapsettomista, elää ilman kumppania. (Miettinen & Rotkirch 2008, 114.) Perhe-elämään, kuten muuhunkin elämään, liittyvät muutokset kytkeytyvät muuhun yhteiskunnalliseen muutokseen. 2000-lukua luonnehtivat erilaistuvat elämänpolut. Opinnot, työ ja perhe-elämä limittyvät toisiinsa ja taloudellisen ja muun epävarmuuden oloissa elämänkulut ovat arvaamattomia. Myös perhepolitiikan poukkoilevuus voi haitata syntyvyyttä. Perheen taloutta on vaikea suunnitella, kun tuet ja tukiperusteet muuttuvat tai niihin liittyy epävarmuutta, etenkin tilanteissa joissa vanhempien työtilanne on epävakaa. (Kautto 2004, 44.)

Nykyisten nuorten aikuisten elämäntilanne- ja tyyli voidaan nähdä myös pidentyneessä nykyisyydessä elämiseksi. Yksilöllistyminen ei perustu yksilön vapaisiin päätöksiin, vaan yksilöllistyminen on pakkoa keksiä uusia elämän rakentamisen strategioita vanhojen toimintamallien käydessä käyttökelvottomiksi. Kyse ei ole siis siitä, että nuoret aikuiset elävät pidentyneessä nykyisyydessä täysin omasta tahdostaan, vaan pikemminkin kyse on olosuhteiden pakosta. Olosuhteet vaihtelevat yhteiskunnasta toiseen, mutta perusongelmat ja syyt ”tässä ja nyt” – elämälle ovat yhteisiä. (Oinonen 2001, 115.) Tärkeimpiä ulkoisia tekijöitä, jotka edesauttavat lapsenhankintapäätöksiä, ovat opintojen loppuun saaminen, vakituisen työn löytyminen ja asumisolojen

parantaminen. Nuoremmalle ikäryhmälle tärkeitä syitä ovat vuokra-asunnon saamisen helpottuminen, tilavamman asunnon hankkiminen, sopiva hetki pitää opinnoissa taukoa ja puolison työn kannalta sopiva hetki hankkia lapsi. (Paajanen 2005, 44.)

4.1 Opiskeluajat

Paajasen (2005, 44) tutkimuksessa todettiin, että nuorena perheellistyneet naiset ilmoittivat muita ryhmiä useammin, että opintojen vaihe oli sopiva ja he olivat siten voineet keskeyttää opintonsa lapsen vuoksi, ja 20 prosenttia nuorena perheellistyneistä miehistä piti puolison opintojen sopivaa vaihetta tärkeänä syynä perheellistymisen ajoituksessa. Tutkittaessa lasten hankinnan lykkääntymistä vuoden 2008 perhebarometrissä (Miettinen & Rotkirch) nuoremmat vastaajat ilmoittivat, että opintojen loppuun saattaminen ja työhön liittyvä epävarmuus olivat tärkeitä syitä siirtää lasten hankintaa. ”Opinnot ja ammatti ensin, perhe vasta sitten” -ajattelu ohjaa voimakkaasti nuorten tulevaisuuden suunnitelmia.

Koulutukseen osallistumisen kasvun ja koulutusaikojen pitenemisen vuoksi oikea hetki perustaa perhe siirtyy helposti yhä myöhemmäksi monien elämässä. Kun vielä 1990-luvun alussa 20 – 24-vuotiaista naisista oli noin 30 prosenttia opiskelemassa, on osuus 2000-luvulla kasvanut lähelle 50 prosenttiin. (Miettinen & Rotkirch 2006.) Kasvu on huomattava lyhyessä ajassa. Pidemmät opiskeluajat ovat yleiseurooppalainen trendi. Suomessa vuonna 1996 alle 30-vuotiaista 37 % oli päätoimisia opiskelijoita. Opiskelevien naisten ja erityisesti korkea-asteen koulutuksessa olevien naisten määrä on kasvanut kaikkialla Euroopassa. Opiskelijoiden määrän kasvussa ja opiskeluaikojen pitenemisessä ei ole suoranaisesti kyse siitä, että koulutuksen arvostus olisi sinänsä noussut. Kyse on pikemminkin huonontuneesta ja epävakaa työllisyystilanteesta. (Oinonen 2001, 116.) Huono ja epävakaa työtilanne voi edesauttaa jatkamaan opintoja tai kouluttautumaan täysin toiselle alalle.

Vuonna 1998 perustettiin opetusministeriön toimesta työryhmä pohtimaan opintojen etenemisen tehostamista. Työryhmän mukaan opintojen suorittamiselle on monenlaisia esteitä. Tutkintoja ei ole mahdollista suorittaa tutkintoasetuksissa määritellyissä normiajoissa opetusjärjestelyjen ja heikon ohjauksen vuoksi ja opiskelijat eivät opiskele

riittävän tehokkaasti ja täysipäiväisesti. (Lampinen & Tiilikainen 2001, 13.) Tehokkaan ja täysipäiväisen opiskelun estävät usein opintojen rinnalla tehtävät työt.

Koulutusajat ovat pidentyneet, koska suuri osa varsinkin korkeakoulu- ja yliopisto-opiskelijoista käy työssä opiskelun rinnalla. Toisaalta halutaan työkokemusta, toisaalta kyse on myös toimeentulosta: opintoraha ja opiskelijan asumistuki eivät riitä elinkustannuksiin ja erityisen haasteellista toimeentulo on muun muassa pääkaupunkiseudulla. Valtaosa opiskelijoista ei halua rahoittaa opintojaan lainalla. He haluavat välttyä mahdollisilta lainan takaisinmaksun ongelmilta, jos työn saanti on opintojen jälkeen epävarmaa. Opintolainan takaisin maksu sijoittuu usein perheen perustamisen ja asunnon hankinnan vaiheeseen. Opiskelijoiden saama opintoraha on myös selvästi pienempi kuin muut perustoimeentulon turvaavat etuudet. (Väestöliiton perhepoliittinen ohjelma 2007, 13.)

Opiskelu, palkkatyö ja vapaa-aika ovat 1990-luvulla osin sulautuneet toisiinsa. Rajat ovat hämärtyneessä jo perustutkintoon johtavan opiskelun jatkuessa elinikäiseksi opiskeluksi. Sivistyksen etsimisen korvautuminen päämäärähakuisella koulutuksen kuluttamisella voidaan Lampisen ja Tiilikaisen (2001) mukaan tulkita kielteiseksi ilmiöksi. Tuolloin on huomattava, että nykyisen yliopisto-opetuksen ongelmat kuten pitkät opiskeluajat ja koulutuksen alhainen läpäisyaste kohdistuvat nimenomaan sivistystä korostaville koulutusaloille, jolloin tutkintojen suoritusajat myös pidentyvät.

Keskustelu tutkintojen suoritusajoista perustuu yleensä tilastotietoihin, jotka on laskettu korkeakouluopintojen aloittamisajankohtien ja tutkinnon ulosottamisen välisinä erotuksina. Ne kuvaavat brutto-opiskelu-aikaa, joka sisältää päätoimisen opiskelun ohella usein esimerkiksi työssäkäyntiä tai alan vaihtoa ja opiskelun uudelleen aloittamista. Netto-opiskelu-aika puolestaan kertoo tutkinnon suorittamiseen käytettävän tosiasiallisen työpanoksen täysitoimisena opiskeluna. (Lampinen & Tiilikainen 2001, 15.)

Opiskelijatutkimus 2000 mukaan yliopisto-opiskelijoista 54 prosentilla ja ammattikorkeakouluopiskelijoista 42 prosentilla oli ansiotuloja, mikä kertoo työssäkäynnin yleisyydestä. Yliopisto-opiskelijoissa oli enemmän niitä, jotka pitivät opiskelun ja työn yhteensovittamista huonona. Työssäkäynnin avulla saatava parempi

taloudellinen tilanne näyttää vaikeuttavan opintojen suorittamista ansiotyön ohella. Perheellisyyden mukaan tarkasteltuna useimmin opiskelun ja työn yhteensovittamista pitivät huonona opiskelijat, joilla on lapsia (42-43%) riippumatta siitä olivatko yksinhuoltajia, avio- tai avoliitossa. (Lampinen & Tiilikainen 2001, 37.)

Työssäkäynti liittyy sekä opiskelijan perheellisyyteen että taloudellisen tilanteen aiheuttamiin pakotteisiin, mutta myös työssäkäynnin merkitykseen opiskelijan tulevaisuuden kannalta. Huomattava osa opiskelijoista hyödyntää systemaattisesti työssäkäyntiään uransa kannalta, silloin kun on kyse omaan opiskelualaan luettavasta työstä. Lisäksi valtaosa korkeakouluopiskelijoista toteuttaa mallia, jossa opiskelu- ja työpaksot vuorottelevat. (Lampinen & Tiilikainen 2001, 45.)

Vanhemmuuden ja opiskelun yhdistämisen oli Paajasen (2005, 53) tutkimuksessa kokenut vaikeaksi tai sen ajatteli olevan vaikeaa puolet vastaajista. Kolmekymppisenä perheellistyneet olivat useammin tätä mieltä kuin parikymppisenä perheellistyneet. Koulutus ja sosioekonominen asema olivat yhteydessä kokemukseen opiskelun ja vanhemmuuden yhdistämisen vaikeudesta siten, että yliopisto- tai korkeakoulututkinnon suorittaneet ja ylemmät toimihenkilöt olivat useimmin väitteen kanssa samaa mieltä.

Väestö- ja perhetilastoissa näkyy Kauton (2004, 45) mukaan se, että naisten koulutustason kohoaminen laskee systemaattisesti lapsilukua. Miehillä koulutustason yhteys lapsilukuun on päinvastainen. Korkea koulutustaso lisää lapsilukua miehillä. Koulutuksella näyttäisi olevan yhteyttä myös lapsettomuuden lisääntymiseen. Tutkijakoulutuksen saaneista 45 – 49-vuotiaista naisista lapsettomia oli 27 prosenttia, kun taas keskiasteen koulutuksen saaneista lapsettomia oli 14 prosenttia. Miehillä lapsettomuus puolestaan kasautuu puutteellisen koulutuksen saaneilla, joista lähes joka kolmas oli tuon ikäisenä lapseton. Erolle on esitetty muutamia selityksiä. Yksi teoria on, että naisten on vaikeampaa hyväksyä kumppanikseen alemman koulutuksen saanutta miestä. Naisten koulutustason kohottua miehiä nopeammin, osa miehistä jää vaille partneria. Voi olla, että kyse on korkeamman asteen koulutuksen työuriin liittyvistä vaatimuksista, jotka naisille ovat miehiä ankaremmat lasten saannin suhteen. Miehillä koulutustasoon liittyvä lapsettomuus voi puolestaan johtua sosioekonomisen tason mukaan vaihtelevasta syrjäytymisestä. (Kautto 2004, 44 – 45.)

4.2 Asuminen

Asuntomarkkinat ovat viimeisen 20 vuoden aikana olleet jatkuvasti muutoksessa. Tänä aikana sekä asumisen hallintamuotojen jakaumassa että asuntojen hinnoissa ja vuokrissa tapahtuneet muutokset ovat olleet poikkeuksellisen voimakkaita muihin Euroopan maihin verrattuna. Asuntomarkkinoiden muutokset ovat olleet seurausta rahoitusmarkkinoiden muutoksista, poikkeuksellisista taloussuhdanteista, vuokramarkkinoiden vapautumisesta ja demografisista muutoksista (muuttoliike ja kotitalouksien keskikoon pienentyminen). (Tähtinen 2005, 45.)

Asuntomarkkinoiden muutosten lähtölaukaus oli 1980-luvulla tapahtunut rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen. Tästä seurasi asuntolainojen saatavuuden paraneminen, joka näkyi lainan saannin helpottumisena, lainaosuuksien nousuna, laina-aikojen pidentymisenä ja lainakorkojen markkinasidonnaisuuden lisääntymisenä. 1980- ja 1990-lukujen vaihteen asuntomarkkinabuumi oli sidoksissa yleiseen lainarahan määrään kasvuun. Suomen vaiheittainen integroituminen 1990-luvulla Euroopan rahoitusmarkkinoihin jatkoi asuntorahoitusmarkkinoiden kehitystä etenkin korkotason merkittävän madaltumisen ja vakaantumisen, mutta myös laina-aikojen pidentymisen ja lainojen saatavuuden lisääntymisen muodossa. Lopputuloksena asuntorahoitusmarkkinoiden kehityksestä on, että samalla kuukausirasituksella voi hoitaa nyt peräti noin kolminkertaisen määrän asuntolainaa verrattuna 1990-luvun alkuun. Lainamäärät ja laina-ajat ovat myös kasvaneet merkittävästi. Vuonna 2004 20 vuotta ja sitä pitempien laina-aikojen osuus oli 39 prosenttia, ja yli 100 000 euron asuntolaina oli 11 prosentilla asuntovelallisista. (Tähtinen 2005, 45.)

Asuminen ja asuntomarkkinat ovat muuttuneet voimakkaasti 1990-luvun ja 2000-luvun alun aikana. Keskustelussa ei ole ollut heikkojen ryhmien, kuten nuorten, vaikeudesta sijoittua asuntomarkkinoille. Kiinnostuksen kohteena ovat pikemminkin olleet vahvojen erityisryhmien ja keskiluokan asumistavoitteet. Vuosikymmenen alussa alkanut kehitys muutti asuntomarkkinoita perusteellisesti, sillä rahoitus vapautui, ilmaantui vaihtoehtoisia asumismuotoja ja uusia lainamuotoja, vuokrasäännöstely purettiin lopullisesti 1995, syvän laman ja korkean työttömyyden vuoksi monet asunnon omistajat menettivät asuntonsa ja omaisuutensa ja vuokra-asumisen suosio lisääntyi. (Ilmonen, Hirvonen & Manninen 2005, 7.)

Itsenäistyminen ja perheen perustamispäätös ovat riippuvaisia myös vallitsevasta asuntotilanteesta ja – politiikasta. Oman asunnon ostaminen on usean nuoren aikuisen tavoitteena edelleenkin. Valtion ja kunnan vuokra-asuntojen ja opiskelija-asuntojen tarjonta ja asumistukijärjestelmä helpottavat oman kodin perustamista ilman pääomaa ja pankkilainaa. Suomessa asuntoa on tapana vaihtaa perheen koon kasvaessa. Yleisesti ottaen liikkuvuus paikkakunnalta toiselle opiskelun ja työn perässä on Suomessa suurta. (Oinonen 2001, 116.) Jo 1980-luvulta lähtien on tunnistettu alenevan lapsiluvun trendin liittyminen kiinteästi asuntokysymykseen. (Kaurala 1991, 47).

Yksilön asumistilannetta muuttaa mahdollinen perheellistyminen. Elämäntilanteen muuttuessa myös asumistarpeet, -mielitykset ja -mielipiteetkin muuttuvat jossain määrin. (Ilmonen, Hirvonen & Manninen 2005, 19.) Suomalaisten opiskelijoiden asumista leimaa kolme tekijää, joita laajentunut opiskelija-asuntotuotanto ei ole pystynyt muuttamaan. Asuminen ahtaasti on tyypillistä opiskelijoille, sillä usein asunto käsittää vain yhden huoneen. Toinen tyypillinen ilmiö on asuintilojen jakaminen, jolloin asumisen koko reviiri ei ole ollut opiskelijan asunnossa, esimerkiksi yhteiset keittiöt ja saniteettitilat tai vapaiden markkinoiden asunnon jakaminen ystävien kanssa. Kolmas tyypillinen tekijä on asumisen väliaikaisuus. Nämä tekijät liittyvät opiskelemiseen elämänvaiheena, mihin kuuluvat muun muassa usein nopeat olosuhteiden muutokset ja muuhun väestöön verrattuna alhainen tulotaso. Elinikäisen asumisuran kannalta ne ovat osin nuoruuteen ja lapsuudenkodista itsenäistymiseen liittyviä piirteitä. (Lampinen & Tiilikainen 2001, 24.)

Lapsiperheet asuvat jonkin verran muita talouksia ahtaammin. Matalan tulotason lapsiperheet asuvat selvästi muita ahtaammin, eikä asumisväljyys ole juuri kasvanut 1990-luvun puolivälistä. Hyvätuloisilla lapsiperheillä asumisväljyyden kehitys on toisaalta ollut varsin merkittävää, mikä voisi ilmaista omistusasumisen asumismahdollisuuksien parantumista, sillä suuri osa näistä lapsiperheistä asuu omistusasunnossa. Ylemmissä tuloluokissa asumisväljyyden kasvu on ollut merkittävä. (Tähtinen 2005, 51.) Omistusasunnoissa lapsiperheet asuvat selvästi väljemmin kuin vuokra-asunnoissa, ja ero on kasvanut. Kuntien ja yleishyödyllisten järjestöjen omistamissa vuokra-asuinnoissa asutaan kaikkein ahtaammin. Nuorempien lapsien perheet asuvat kaikkein ahtaammin, joskin voidaan myös ajatella heidän tarvitsevan

myös vähiten tilaa henkeä kohden. Yksinhuoltajaperheissä asumisväljyydet ovat varsin hyviä suhteessa kahden vanhemman perheisiin. (Tähtinen 2005, 52.)

Lapsiperheiden yleisin asuntoa koskeva toive on riittävä tila. Lisätilan hankkimista jarruttaa kuitenkin asumisen kalleus. Asumismenot ovat ruoka- ja päivähoitomenojen lisäksi perheen suurimpia menoeriä. Asumismenojen osuus perheen kaikista menoista on kasvanut vuoden 1990 22 prosentista vuoden 2002 29 prosenttiin. Osuus on Euroopan suurimpia. Suomalaiset perheet asuvat muihin eurooppalaisiin perheisiin verrattuna useimmin omistusasunnoissa. Kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja ei ole riittävästi tarjolla. Omistusasuntojen hintojen nousun vuoksi omistusasuminen on yhä enemmän painottunut hyvin toimeentulevien perheiden asumismuodoksi. Pitkät asuntolaina-ajat ja alhainen korkotaso ovat kuitenkin antaneet entistä paremmat mahdollisuudet myös pieni- ja keskituloisille rahoittaa omistusasunnon hankintaa. Verotuksessa tehtävä asuntolainan korkovähennys on kuitenkin suosinut enemmän keski- ja suurituloisia asuntolainanottajia. Korkotason kohoaminen saattaa kuitenkin aiheuttaa perheille huomattavia taloudellisia vaikeuksia. (Väestöliiton perhepoliittinen ohjelma 2007, 15.)

Eniten asumismenorasitus on noussut vuokra-asunnoissa ja alimmissa tuloryhmissä eli siinä väestöryhmässä, jossa tavallisesti ensimmäinen lapsi synnytetään. Vuokra-asunnosta muutetaan lapsen syntymän jälkeen usein ahtaaksi muuttuvaan kerrostalon omistusasuntoon. Perheistä, joissa on alle kouluikäisiä lapsia, yli puolet asuu omistusasunnossa ja puolet asuu ahtaasti. Runsaasta 200 000 asuntovelkaisesta lapsiperheestä noin puolet on laskennallisesti erittäin suurissa lainanhoitovaikeuksissa. Tässä epävarmassa tilanteessa ei ole helppo harkita lisälasten hankintaa. (Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma 2004, 34.)

Asumisen tukijärjestelmän kohdistamisella lapsiperheille on pyritty tasaamaan perheenjäsenten lukumäärän kasvusta aiheutuvia asumisen lisäkustannuksia. Perheen tulot eivät aina kasva samassa suhteessa kuin perheen tilan tarve ja siitä johtuvat suuremmat asumismenot. Tällöin perheet eivät ilman tukea voisi saavuttaa kohtuullista asumistasoa. Asumistuen kokonaismäärästä yli puolet kohdentuu lapsiperheille. Näistä lapsiperheistä 70 prosenttia on yksinhuoltajatalouksia, jotka saavat noin 60 prosenttia lapsiperheille maksetusta tuesta. Alueellisesti tuki jakautuu suhteellisen tasaisesti.

(Lapsiperheiden toimeentuloedellytysten kehittäminen. Koordinaatioryhmän yhteenvetoraportti 2006, 19.)

Lapsiperheiden asumisessa tapahtunut kehitys on ollut keskimäärin myönteistä, sillä asumismenojen rasittavuus on jonkin verran vähentynyt ja asumisväljyys kasvanut. Myönteinen kehitys on kuitenkin painottunut hyvin voimakkaasti hyvätuloisempiin lapsiperheisiin, joiden lähtökohta on ollut muita parempi ja joiden osalta niin taloudelliset mittarit kuin asumistasoon liittyvät indikaattorit ovat eniten parantuneet. Vastaavasti pienituloisten lapsiperheiden tilanne on marginaalisesti parantunut taloudellisilla mittareilla mitattuna, mutta hieman heikentynyt eri asumistason mittareilla mitattuna. (Tähtinen 2005, 54.) Tarkasteltaessa lapsiperheiden ominaisuuksia, jotka ilmaisevat muita lapsiperhettä heikompaa tilannetta asumisen taloudellisen rasituksen tai asumistason suhteen, nousee pienituloisuus, yksinhuoltajuus, lasten nuoruus, lasten lukumäärä ja vuokra-asuminen säännönmukaisesti esiin. Lapsiperheiden asumiseen liittyvän tarkastelun pohjalta olisi siten perusteltua käyttää näihin ominaisuuksiin kohdennettuja toimenpiteitä lapsiperheiden tilanteen parantamiseksi. (Tähtinen 2005, 55.)

4.3 Nuorten aikuisten työmarkkinatilanne

Syntyvyyden aleneminen liitettiin pitkään naisten työssäkäynnin yleistymiseen. Kuitenkin nykyisin naisten laaja työhön osallistuminen on Euroopassa yhteydessä suhteellisen korkeaan hedelmällisyyteen. Näin on tällä hetkellä muun muassa Pohjoismaissa, Ranskassa ja Englannissa. Työhön saattaa liittyä kuitenkin muita tekijöitä, jotka vaikuttavat ihmisten lasten hankintapäätöksiin. Esimerkiksi Suomessa määräaikaisen työn voimakas yleistymisen varsinkin nuorten naisten keskuudessa 1990-luvun puolivälistä lähtien herätti pohdinnan siitä, missä määrin työn epävarmuus vaikutti lasten hankinnan lykkäämiseen. Toisaalta työhön liittyvän tekijät voivat kohdistua eri tavoin eri väestöryhmiin. Työttömyyden tai patkätyön synnyttämä taloudellinen epävarmuus heijastuu todennäköisesti voimakkaammin pienituloisten suunnitelmiin, ammatissa ja uralla etenemisen toive puolestaan koulutetumpien vastaajien lasten hankinta-aikeisiin. (Miettinen & Rotkirch 2008, 98.)

Ruotsissa vuosina 1980-2004 tehdyissä tutkimuksissa havaittiin, että modernissa perhesuunnittelussa tulevan vanhemman tai vanhempien työllisyystilanne taloudessa on tärkeä tekijä. Työttömyys tai työttömyyden uhka, ja sen vaikutus talouteen, voivat vaikuttaa päätökseen halutaanko lapsi vai ei. Suurempi korrelaatio pysyvän työllisyystilanteen ja syntyvyyden, verrattuna korrelaatioon kaiken tyyppisen työllisyystilanteen kanssa, tukee hypoteesia siitä, että jossain määrin pysyvä työllisyystilanne (esimerkiksi varmuus työstä) vaikuttaa syntyvyyteen. (Rahmqvist 2006, 1264.)

Työelämän näkökulmasta lähtökohtana ovat työelämässä ja yhteiskunnassa tapahtuneet ja tapahtuvat muutokset, jotka voidaan määritellä Savolan (2000, 78) mukaan elämän epävarmuutta lisänneiksi tekijöiksi. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa pätkätyöt, työttömyys, määräaikaisuudet ja vaatimus joustavuuteen. (Savola 2000.) Työ- ja elinkeinoministeriön työllisyyskatsauksen (syyskuu 2008) mukaan työttömiä työnhakijoita on 188 400, mikä on 10 100 vähemmän kuin vuotta aikaisemmin. Syyskuun 2008 lopussa alle 25-vuotiaita työttömiä työnhakijoita oli 20 200, mikä on 400 enemmän kuin vuoden 2007 syyskuussa. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2008.) Nähtäväksi jää se, millainen vaikutus nyt (helmikuussa 2009) vallitsevalla taantumalla on työllisyystilanteeseen ja painuuko taantuma syväksi lamaksi ennen taittumista.

Pitkällä aikavälillä työvoiman kokonaismäärä on kasvanut Suomessa 1960-luvun vaihteesta 2000-luvun alkuun. Suomessa työvoiman kokonaismäärän kasvu taittui tilapäisesti 1990-luvun vaihteessa. Vuonna 2003 suomalainen työvoima oli 27 prosenttia suurempi kuin 1960-luvun alussa. Työvoiman kokonaismäärän kasvu on johtunut osittain naistyövoiman kasvusta. Naisten ja miesten työvoimaosuuksien välinen ero oli 1960-luvun alussa noin 35 prosenttiyksikköä, mutta 1980-luvun puolivälissä enää noin kuusi prosenttiyksikköä. Sukupuolten väliset erot työvoimaosuuksissa ovat pienentyneet. (Haataja 2006, 55.)

2000-luvun alussa puolet työikäisestä 15 – 64-vuotiaasta väestöstä ja lähes yhtä suuri osa (48%) työvoimasta oli naisia. Määrällisesti työvoimaan kuuluvien määrä on pysytellyt suurin piirtein samana 1980-luvun loppupuolelta lähtien. Naistyövoima on ollut noin 1.2 miljoonaa henkeä ja miestyövoima noin 1.3 miljoonaa henkeä. Naisten ja miesten työvoimaosuuksien erot ovat kaventuneet 1980-luvun lopulta 2000-luvun

alkuun ajoittuvalla jaksolla vajaasta seitsemästä prosentista runsaaseen kolmeen prosenttiyksikköön. Vanhemmuus on vaikuttanut eri tavalla naisten ja miesten työvoimaosuuksiin, sillä naisten ja miesten työvoimaosuuksien erojen kaventuminen johtuu siitä, että työvoimaan kuuluvien suurimman ryhmän, lapsettomien naisten ja miesten työvoimaosuuksien erot ovat lähes poistuneet. Sen sijaan erot äitien ja isien työvoimaosuuksissa ovat kasvaneet. (Haataja 2005, 35.)

Nuoret osaajat suunnittelevat uraansa varsin maltillisesti. Työhön ollaan valmiita sitoutumaan, uralla halutaan edetä askel kerrallaan ja työkokemuksen myötä korvaukseksi odotetaan kohtuullista palkkaa. Työhön liittyvissä kysymyksissä tärkeimmiksi tekijöiksi nousevat materiaalisten tekijöiden edelle työn mielekkyys ja viihtyisät työolot. (Pöyliö & Suopajarvi 2005, 7.) Tässä suhteessa nuorten aikuisten toiveet työtä kohtaan eivät merkittävästi näytä eroavan muun väestön samanlaisiin odotuksiin.

Työsuhteen laadulla on perhepolitiikan näkökulmasta kaksi tärkeää merkitystä. Ensiksikin määräaikaiset työsuhteet lisäävät epävarmuutta tulevaisuuden suunnitteluun ja voivat olla este lasten hankkimiselle. Isien määräaikaiset työsuhteet ovat harvinaisempia kuin äitien, joten monissa lapsiperheissä vain toisella on pysyvä työsuhde. Toiseksi määräaikaiset työsuhteet ehkäisevät perhevapaiden hyödyntämistä. Raskaana olevalla ja vanhempainvapailta olevilla on irtisanomissuoja, mutta jos näissä tilanteissa olevan työsuhde päättyy vanhempainrahakauden aikana ei työnantajalla ole velvollisuutta uusaa työsuhdetta. (Haataja 2006, 79.)

Haatajan (2006, 56) mukaan määräaikaisia työntekijöitä ovat palkansaajat, joiden työsopimus on solmittu määräajaksi, koeajaksi tai tietyn työn suorittamisen ajaksi. Pysyvässä työsuhteessa oleviksi luokitellaan työsopimussuhteessa olevat palkansaajat, joiden työsopimus on voimassa toistaiseksi eikä päättymisajankohtaa ole sovittu, tai joka hoitaa määräaikaista tointa, mutta jolla on taustalla kuitenkin pysyvä toimi tai virka.

Suomen työllisyysstrategia ja hallituksen tasa-arvo-ohjelman tavoitteissa on kiinnitetty huomiota määräaikaisten työsuhteiden lisääntymiseen. Vanhasen ensimmäisen hallituksen tavoitteena oli, että mahdollisimman moni julkisen sektorin määräaikaista

työsuhteista muutetaan pysyviksi työsuhteiksi. Nykyisin puolet uusista työsuhteista on määräaikaista. Määräaikaisena työskentelemiseen liittyy työntekijän näkökulmasta monia ongelmia, sillä epävarmuus tulevasta rasittaa henkisesti sekä vaikeuttaa tulevaisuuden suunnittelua, perheen perustamista, lasten hankkimista ja lisäksi mm. asuntolainan saantia. (Fast 2006, 23.) Perheen perustamisiässä olevien nuorten työllisyys laski 1990-luvun alkuvuosina ja työttömien nuorten määrä lisääntyi. Pahimmillaan nuorten aikuisten työttömyys oli vuosina 1993–1994. 1990-luvun lopulla nuorten työllisyys parani ja työttömien määrä väheni. Silti nuorten, perheen perustamisiässä olevien ihmisten asemaa työmarkkinoilla leimaa epävarmuus, kuten työsuhteiden määräaikaisuus, varsinkin nuorilla naisilla. (Perhepoliittinen strategia 2003, 23.)

Vuoden 2008 nuorisobarometrissä (Myllyniemi 2008, 25 – 26) kysyttiin nuorilta, millä asioilla he uskovat olevan vaikutusta työnsaantiin. Tuloksissa motivaatio nousi kaikkein keskeisimmäksi asiaksi, jopa ohi ammattitaidon, työkokemuksen ja koulutuksen. Vähemmän tärkeinä työnsaannin kannalta nuoret puolestaan pitivät perhetaustaa ja sattumaa. Yli kolmannes vastaajista arvioi niilläkin kuitenkin olevan merkitystä. Vuonna 2009 maailmanlaajuinen taantuma aiheuttaa huolta työllistymisestä sekä aiheuttaa turvattomuutta sekä epävarmuutta perheen perustamisenkin näkökulmasta.

Väestö on ikääntynyt ja työvoimasta on aikaisempaa vähemmän synnytysikäisiä naisia, eli kokonaisuutena kustannukset ovat alentuneet. Nuoret ja vanhat jakautuvat kuitenkin epätasaisesti eri toimialoille ja eri sektoreille, samoin naiset ja miehet. Työnantajat ovat keskenään eri asemassa, eikä keskinäistä solidaarisuutta löydy, ei edes sitä kautta, että miesvaltaiset alat kannustaisivat miehiä vapaita jakamaan. Tavaksi on tullut säästää välttämällä nuorten naisten palkkaamista pysyviin työsuhteisiin. (Haataja 2007, 33.)

Määräaikaiset työsuhteet ovat yleisiä nuorilla koulutetuilla naisilla. Akavan työmarkkinatutkimuksen (2004) mukaan puolet alle 30-vuotiaista akavalaisista naisista oli määräaikaisissa työsuhteissa lokakuussa 2003 ja alle 30-vuotiaista miehistä joka neljäs oli määräaikaisessa työsuhteessa. Työelämän muutos on tuonut naisten elämään epävarmuutta, pelkoa ja ahdistustakin. Kolikolla on kuitenkin kääntöpuoli, sillä keikkailun ja pätkätyöläisyyden hyvinä puolina voidaan nähdä vapaus, vaihtelu ja monipuolisuus. (Lähtenmäki 2004, 70.)

Perinteisen pätkätyön rinnalle on syntynyt ns. moderni pätkätyöläisyys. Tämä koskee yhä useammin koulutettuja, julkisella sektorilla työskenteleviä naisia, joiden kohdalla määräaikaisuus perustuu ketjutettuihin sijaisuuksiin. Moderni pätkätyöläisyys eroaa perinteisestä miesvaltaisten alojen projektiluonteisesta pätkätyöläisyydestä, sillä se kohdistuu naisvaltaisille aloille koulutettuihin terveydenhuolto-, sosiaali- ja opetusalan palkansaajiin. Määräaikainen työ kohdistuu tutkimusten mukaan erityisesti nuoriin sekä synnytyksikäisiin koulutettuihin 25–44 –vuotiaisiin naisiin. Korkeakoulutus ei enää takaa vakinaista työtä naisille. (Fast 2006, 11.)

Myös työ- ja talouselämän vaatimukset jatkuvasta itsensä kouluttamisesta ja työkyvyn ylläpitämisestä ovat ristiriidassa nuoria naisia syrjivän työelämäkäytännön kanssa. Uusliberalismiin yleisesti kuuluva puhe työkyvyn ylläpitämisestä, joustavuudesta ja jatkuvasta kouluttautumisesta on sukupuolineutraalia. Se tarjoaa yritteliäille mahdollisuuksia saavuttaa mitä vain. Käytännössä tällainen puhe on sukupuolisokeaa, koska se ei tunnista sukupuolitapoja eikä niiden voimaa. Vaikka toimenpiteet yleensä ilmaistaan sukupuolineutraalein käsittein, puhutaan esimerkiksi vanhemmista, käytännössä naiset valitsevat mahdollisuuden, jossa he hoitavat lasta kotona ensin äitiyslomalla ja sitten kodinhoidontuen turvin. (Jokinen 2005, 74.)

Tänä päivänä käytännössä kaikki työmarkkinoille tulevat ikäpolvet ovat ammatillisesti koulutettuja. Kaikkein nopeimmin on viime aikoina kasvanut korkeakoulututkinnon suorittaneiden määrä. Vuonna 1975 naisten osuus korkeakoulutetusta työväestöstä oli 45 prosenttia, kun se vuonna 2000 oli 55 prosenttia. Tästä huolimatta naiset eivät pärjää kilpailussa työmarkkinoilla yhtä hyvin kuin miehet. Naiset eivät ole integroituneet työelämään sijoittumalla pysyville työmarkkinoille vaan joustaviin, epävarmoihin ja usein osa-aikaisiin työsuhteisiin. (Fast 2006, 19 – 21.) Lisäksi on huomattava, että työhönottotilanteessa nainen saattaa tulla arvioiduksi eri tavoin kuin miespuolinen hakija. Naista voidaan kohdella mahdollisena perhevelvollisuuksien hoitajana. Mieshakija on ”etulyöntiasemassa” naishakijaan verrattuna sekä työsuhteen kestossa ja muodossa että palkkauksessa. Nuorten naisten työsuhteet ovat muita useammin määräaikaisia, lyhyitä ja huonommin palkattuja. (Turpeinen & Toivanen 2008, 124.)

Tulevaisuudessa näkyy kuitenkin myös valoa. Nuorten ikäluokkien pienentyessä ja nykyisin työiässä olevien työelämän ulkopuolella olevien reservien tullessa töihin, esimerkiksi alueellisten työmarkkinoiden tilanne muuttuu siten, että muuttoliikettä ei enää ohjaa työpaikkojen puute. Näin ollen syntyy työntekijän markkinat, eli työntekijän mieltymykset määräävät nykyistä enemmän hänen sijoittumisensa eikä tarjolla olevat työpaikat. Jos alueiden välisen talouskasvun ja työvoiman kysynnän erot ovat hyvin suuret, on mahdollista, että parhaasta työvoimasta tullaan kilpailemaan entistä enemmän. (Nivalainen & Volk 2002, 31.)

4.3.1 Työ ja perhe

Vanhempien työ on keskeinen tekijä lapsiperheiden elämässä. Työ antaa perustoimeentulon, mutta se vaikuttaa monin tavoin vanhempien ihmissuhteisiin ja oman itsen kokemiseen. Työn ja työsuhteen luonne, työajat ja työmatkat ovat yhteydessä vanhempien voimien riittämiseen ja myös näin työn merkitys välittyy perhe-elämään. (Pelkonen 1994, 26.) Kun työelämän voimistuneet vaatimukset vievät aikaa ja energiaa aikuisilta, niin voimavaroja ei välttämättä riitä vanhemmuuteen ja perheelle. Toisaalta, työssä on myös monia myönteisiä puolia, sillä se rikastuttaa elämää ja työstä ja perheestä voi saada voimavaroja molemmille elämänalueille. (Malinen, Härmä, Sevón & Kinnunen 2005, 65.)

Muutokset työelämässä ovat olleet viime vuosina hyvin nopeita. Työn ja perheen yhdistämismahdollisuuksien kannalta aivan oleellista on se, mitä tapahtuu työaikojen ja työn organisointitapojen muuttuessa. Tähän ongelmakenttään ovat Suomessa kuuluneet myös työttömyys ja sen vähentämiskeinot, jollaisina 1990-luvun alkupuolella nousi esiin työn jakaminen ja työajan lyhentäminen. Muutoksiin kuuluvat myös suuntauksien muuttaminen työsuhteita ja niiden solmimistapoja, lisätä määräaikaisia ja tilapäisiä työsuhteita sekä pyrkimys työajan ja palkkauksen joustoihin. (Lammi-Taskula & Salmi 2004, 30.)

Työn ja perheen yhteensovittamisesta on keskusteltu Suomessa paljon, ja siitä on tullut yksi työmarkkinaneuvottelujen ja poliittisten puheiden pääaiheista. Yhtenä syynä tähän on ollut työelämän kiihtyvä tahti. Työn tekemisen tapa on muuttunut.

Tietoyhteiskunnan työ on erilaista kuin teollisessa yhteiskunnassa, jonka perustalle tehtyjä lakeja ja säännöksiä sekä käytäntöjä on jouduttu tarkastelemaan uudenlaisen työn tekemisen tavan näkökulmasta. Vanhemmuudelle on työelämän kiihtyneessä rytmissä jäämässä yhä vähemmän aikaa. Kuitenkin sitoutuminen kasvatustehtävään tapahtuu pidemmällä aikajänteellä ja lähtee erilaiselta arvopohjalta kuin työelämän usein lyhyelle aikavälille tehtävät suunnitelmat. Myös työsuhteiden määräaikaistumiskehityksellä on ollut vaikutuksensa perheiden elämään tai ylipäättänsä perheellistymiseen. (Kivimäki 2003, 186.)

Suomalaisen työn ja perheen yhdistelmän tyypillinen piirre on se, että molemmat vanhemmat ovat töissä. Äidit ovat usein kotona perhevapaan turvin lapsen ollessa alle kolmivuotias, mutta sitä vanhempien lasten äidit ovat pääsääntöisesti työssä. Isyys ei sen sijaan vaikuta miesten työssäkäyntiin. Isät ovat töissä yhtä yleisesti lapsen iästä riippumatta. Suomalaiset vanhemmat tekevät yleensä kokopäivätyötä. (Lammi-Taskula & Salmi 2004, 31.) Riippumatta siitä, mikä on työn luonne, onko se palkkatyötä, yrittäjyyttä tai perheenjäsenen avustavaa työtä toimeentulo on suurimmalta osaltaan vielä työstä riippuvaista. (Auvinen 1995, 34). Lapsiperheiden vanhemmat tekevät paljon työtä, ja työssäkäynti on lapsiperheissä yleisempää kuin muissa kotitalouksissa. (Malinen, Härmä, Sevón & Kinnunen 2005, 68).

Nykyihmisten elinympäristö muuttuu nopeassa tahdissa. Muutosten vauhti on nopeinta yhteiskunnan institutionaalisella tasolla, kun arvot muuttuvat hitaammin. Ulkoisen maailman vaatimukset ja realiteetit sekä yksilön omat toiveet ja odotukset ovat usein ristiriidassa keskenään. Ambivalentti tilanne koskettaa kaikkia, mutta erityisesti vaikuttaa nuoriin, joiden tulisi suunnitella ja rakentaa omaa elämäänsä. Tulevaisuuden katsotaan määräytyvän yhä enemmän yksilöllisten kykyjen ja resurssien mukaan. Kiihtyvän yhteiskunnallisen muutoksen seurauksena tarvittavien ja vaadittavien kykyjen ja resurssien arsenaali kasvaa ja niiden hankkiminen vie jatkuvasti enemmän aikaa. Siten nuoruudesta aikuisuuteen siirtyminen pitkittyy, nuoruuden ja aikuisuuden raja hämärtyy ja aikuisuuden määreet muuttuvat. (Oinonen 2001, 119.)

4.4 Lapsiperheiden etuudet

Pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin perhepolitiikan tavoitteena on sosiaalinen integraatio, johon pyritään tarjoamalla julkiset palvelut korkeatasoisina ja kohtuuhintaisina kaikkien tarpeessa olevien käytettäväksi. Toimeentuloturvalle on ominaista etuuksien vähintään kohtuullinen taso, valtion keskeinen rooli ja universalismi. Etuuksien kohtuullinen taso ja määräytyy toisaalta minimiturvan ja toisaalta ansiosidonnaisuuden kautta. (Mäkinen 1997, 63.) 1990-luvulle asti perhepolitiikan kehitys oli olennainen osa pohjoismaisen hyvinvointivaltion menestystarinaa. Mikään muu ei valtio ei vastannut niin isosta joukosta velvollisuuksia perheiden tukemiseksi kuin Pohjoismaat. 1970-luvulta alkaen perhepolitiikka Pohjoismaissa kehittyi tasaisesti, kunnes tapahtui nopea kasvu niin institutionaalisissa toiminnoissa kuin kustannustasollakin. Tämä laajeneminen keräsi vauhtia 1980-luvulla lastenhoitopalveluiden tullessa osaksi hyvinvointijärjestelmää ja perheiden jokapäiväistä elämää. (Hiilamo 2004, 22.)

Perhepolitiikka on luonteeltaan pirstoutunutta eikä se muodosta samanlaista selvärajaista hyvinvointivaltion osa-aluetta kuin esimerkiksi eläke-, terveys-, koulutus- tai työpolitiikka. Myös historiallisesti perhepolitiikka on kehittynyt useimmissa maissa muiden sosiaaliturvan lohkojen jälkeen. Vakiintuneen hyvinvointipolitiikan alueen sijasta perhepolitiikkaa voi pikemminkin pitää sateenvarjokäsitteenä erilaisille poliittisille toimenpiteille, joilla pyritään turvaamaan perheiden toimeentulo ja muu hyvinvointi. Perhepolitiikka eroaa muista politiikan osa-alueista myös siinä, että valtio ei ole ainoa etuuksien tai palvelujen tarjoaja tällä alalla. Vaikka valtiovoiman voimin saatetaan esimerkiksi päättää lasten päivähoidon standardeista ja osittain rahoituksestakin, palvelujen tarjoaminen on saatettu delegoida muille toimijoille. Tämän lisäksi hyvinvointipalveluja tarjoavat perheille myös muut toimijat, kuten markkinat (työnantajat ja palveluita tarjoavat yritykset), vapaaehtoisjärjestöt ja epäviralliset verkostot kuten sukulaiset, tuttavat ja naapurit. (Takala 2005, 9.)

YK:n yleiskokouksen lasten erityisistunnon edellyttämässä Suomen kansallisessa toimintasuunnitelmassa (Lapsille sopiva Suomi 2005, 8) todetaan, että lasten

kasvatuksesta ja hyvinvoinnista huolehtiminen on vanhemmuuden tärkein tehtävä. Yhteiskunnan tulee antaa selkeä viesti siitä, että se tukee perheitä tässä tehtävässä. Toimintasuunnitelmassa kirjataan, että lapsen ja lapsiperheiden peruspalveluihin tarvitaan kasvatuskumppanuuteen perustuvia toimintamalleja ja erilaisia varhaisen tuen ja avun kanavia. Tämän päivän lapsiperheet kaipaavat erityisesti apua tarjoavia paikallisia tukiverkostoja.

Perhepolitiikka pyrkii toisaalta vaikuttamaan perheiden käyttäytymiseen (esimerkiksi syntyvyyteen) ja toisaalta se mukautuu perheiden olosuhteissa tapahtuneisiin muutoksiin. Jälkimmäistä suuntaa edustaa esimerkiksi perhepoliittisten etujen muuttaminen vastaamaan eronneiden vanhempien tarpeita. Kyse on muun muassa mahdollisuudesta jakaa lapsilisiä ja hakea asumistukea tapaamisoikeuden tai yhteishuoltajuuden perusteella. Suomalainen perhepolitiikka on erityisesti panostanut runsaasti lasten aiheuttamien kustannusten jakamiseen sukupuolten välillä. Kysymys on työn ja perhe-elämän yhteensovittamiseen liittyvistä tulonsiirroista ja palveluista, eli vanhempainetuksista ja päivähoidosta. Sukupuolten tasa-arvo on Suomen perhepolitiikassa tarkoittanut lähinnä sitä, että perhepolitiikalla on tuettu naisten osallistumista työelämään. (Hiilamo 2006, 7.)

Syntyvyyteen on pyritty siis vaikuttamaan perhepoliittisilla tulonsiirroilla antamalla taloudellista tukea tai sosiaalisia palveluja ilmaiseksi tai subventoituun hintaan. Tämä tuki annetaan Suomessa kaikille, jotta tasattaisiin elintasoja eri tulonsaajaryhmissä lapsettomien ja lapsiperheiden välillä. (Salmi 1994, 17.) Perhepolitiikka on laaja alue, joka liittyy sosiaalipolitiikan yleisiin tavoitteisiin. Yksinkertaisimmillaan perhepolitiikassa on kyse lapsen syntymään liittyvän riskin jakamisesta. Perhepolitiikan erottaa lapsipolitiikasta se, että perhepolitiikka on kiinnostunut lapsen aiheuttamasta sosiaalisesta riskistä, kun taas lapsipolitiikka keskittyy lasten hyvinvointiin ja lapsuuteen yhteiskunnallisena ilmiönä. (Hiilamo 2006, 17.)

4.4.1 Perhepolitiikan kehittyminen

Ensimmäinen taitekohta Suomen perhepolitiikan kehityksessä oli 1930-luvun väestödebatti, jolloin esitettiin synkkiä väestöpoliittisia ennusteita. Reaktio viesteihin

oli, että negatiivisen väestökehityksen katkaisemiseksi on tehtävä jotakin. Alettiin keskustella lapsiperheiden taloudellisesta asemasta ja pian otettiin käyttöön ensimmäisiä leimallisesti perhepoliittisia tulonsiirtoja. Toisen ja kolmannen aikakauden taite ajoittuu toiseen maailmansotaan. Suomessa käytiin 1930-luvun väestödebatista tutuin argumentein ja aloittein sodan aikana ja sen jälkeen kiivasta keskustelua perhekustannusten tasauksesta. Lapsilisälait hyväksyttiin ja lisiä alettiin maksaa vuonna 1948. Lapsilisien maksaminen muodostui taloudellisesti niin raskaaksi, että muu perhepolitiikan kehittäminen pysähtyi vuosiksi. Kolmannen ja neljännen perhepolitiikan aikakauden taitekohta osuu yhteen kahden eri ilmiön, lapsiperheiden köyhyden poistamisen ja naisten työssäkäynnin voimakkaan lisääntymisen, kanssa. Yhden ansaitsijan malli oli taloudellisesti raskas niille perheille, joiden asumiskustannukset olivat korkeat. Toisaalta puutteelliset äitiysloma- ja päivähoitojärjestelyt asettivat suuria esteitä naisten työssäkäynnille. Ansiosidonnainen äitiyslomakorvaus otettiin Suomessa käyttöön vuonna 1964. Päivähoitopalveluita alettiin kehittää myöhemmin. Neljäs aikakausi ulottuu aina vuoteen 1984 asti. Neljännen ja viidennen aikakauden murros liittyvät pienten lasten hoitoon. Subjektiivinen päivähoito-oikeus yhdistyi pienten lasten kotihoidon tukeen, jonka tarkoituksena on oli tarjota vanhemmille valinnan mahdollisuus työssäkäynnin ja kotiin jäämisen välillä. Vuonna 1985 Suomessa tuli voimaan laki kotihoidon tuesta. (Hiilamo 2006, 50 – 51.)

Perhepolitiikan varhaisvaiheessa ei puhuttu ainoastaan perhepolitiikasta, vaan myös väestöpolitiikasta, joka oli se sosiaalipolitiikan lohko, joka tähtäisi myönteisen väestökehityksen aikaansaamiseen ja ylläpitämiseen. Suomalainen perhepolitiikka on kehittynyt konfliktien pohjalta, jossa on ensin ollut toiminta ja sitten vastaus toimintaan. (Hiilamo 2006, 24 – 25.)

Valtio voi olla kiinnostunut perheestä yksinkertaisesti myös edistääkseen kansalaisten ja erityisesti lasten hyvinvointia. Tällaisissa maissa sosiaalipolitiikka on yleensäkin kehittynyttä. Perheitä tuetaan tällöin tarjoamalla taloudellista tukea ja sosiaalisia palveluja. Vaikka valtion toimenpiteiden tarkoituksena on useimmiten pelkästään auttaa perheitä suoriutumaan tehtävistään, valtion puuttuminen perhe-elämään on saanut myös arvostelua osakseen. On katsottu, että ihmisillä tulee olla oikeus järjestää yksityiselämänsä haluamallaan tavalla. Perhe on nähty suojapaikkana, jossa ihmisillä on oltava oikeus olla rauhassa. Tällöin korostetaan, että perhe on ihmisten yksityisasiasia ja

että muut eivät saa puuttua siihen. (Jallinoja 1985, 26.) Alhaisen syntyvyyden tilanteessa on syntynyt paineita lisätä valtion tukea lapsiperheille. Ajatellaan, että se luo edellytyksiä perheen lapsiluvun suurentamiselle. (Jallinoja 1985, 25.)

Kansaneläkelaitos (myöhemmin Kela) tukee Suomessa lapsiperheen arkea eri tavoin. Kelan vanhempainetuuksia voi saada vain, jos henkilö kuuluu Suomen sosiaaliturvan piiriin ja joitakin lapsiperheen etuuksia voi saada vain, jos on asunut Suomessa vähintään 180 päivää juuri ennen laskettua synnytysaikaa tai adoptiota. (Kela 2008, 1.) Suomessa perhepolitiikan lohkolla on käytössä laaja tukimuotojen kirjo. Lapsiperheiden toimeentuloturvan keskeisimpiä tukimuotoja ovat lapsilisät, äitiys- ja vanhempainrahat sekä lasten kotihoidon tuki. Äitiysavustukseksi voi valita joko äitiyspakkauksen tai 140 euron verottoman rahasumman. Vanhemmalla on oikeus pitää äitiys-, isyys- ja vanhempainvapaata ja saada tältä ajalta Kelan maksamia vanhempainpäivärahoja. Vanhempainpäivärahoihin kuuluu äidin vapaan ajalta maksettava äitiysraha ja erityisäitiysraha, isän vapaan ajalta maksettava isyysraha ja vanhempainraha, joka voidaan maksaa joko äidille tai isälle riippuen siitä, kumpi lasta hoitaa. Vähimmäispäiväraha on 15,20 euroa arkipäivältä. Lapsilisää Kela maksaa lapsen syntymää tai lapsilisäoikeuden alkamista (esimerkiksi Suomeen muutto) seuraavasta kuukaudesta alkaen sen kuukauden loppuun, jolloin lapsi täyttää 17 vuotta tai muuttaa huoltajineen ulkomaille pysyvästi. Lapsilisän määrä on korotettu porrastetusti lapsiluvun mukaan, jolloin ensimmäisestä lapsesta määrä on 100 euroa kuukaudessa ja toisesta 110,50 euroa kuukaudessa. Henkilö voi myös saada kotihoidon tukea, jos perheessä on alle 3-vuotias lapsi ja häntä hoitavat vanhemmat, muu hoitaja (esimerkiksi isovanhemmat) tai yksityinen päivähoiton tuottaja. Kotihoidon tukea ei voi saada, jos lapsi on kunnan järjestämässä päivähoitossa tai hänelle on varattu kunnallinen päivähoitopaikka. (Kela 2008, 4 – 16.) Hoitovapaat aiheuttavat äideille ansionmenetyksiä ja riskejä työuralla sekä heikommat sosiaaliset oikeudet kuin vanhempainvapaa. Isät taas välttyvät näiltä riskeiltä, mutta kohtaavat pääasiassa elättäjän riskit. (Haataja 2007, 32).

Vuoden 2009 alusta lapsilisän määrä nousi kymmenellä eurolla perheen kolmannesta lapsesta lukien. Lapsilisän korotuksella halutaan tukea monilapsisia perheitä, joissa talous on erityisen tiukoilla. Vuonna 2009 lapsilisää maksetaan hieman yli miljoonasta lapsesta. (Tiedote 377/2008.) Perhetuen tukimuotojen runsaus selittyy sillä, että lapsista

aiheutuvat kustannukset ovat moninaisia. Lapsista aiheutuu suorien elinkustannusten rinnalla ns. aikakustannuksia heidän vanhemmilleen. Lasten syntymään ja pienten lasten kotihoitoon liittyy vanhempien, yleensä äidin, poissaolo työelämästä. Perhetuen avulla voidaan lieventää lasten hankinnan taloudellisia rajoitteita. (Ilmakunnas 1994, 1.)

Pohjoismaiseen malliin kuuluvat vanhempainvapaat lapsen syntymän tai adoption yhteydessä tarjoavat vanhemmille hyvät mahdollisuudet yhdistää työ ja perhe-elämä. Mutta vaikka esimerkiksi isille tarkoitettujen perhevapaiden käyttöaste on Pohjoismaissa korkea, ei tämä tarkoita, että perhevapaat olisi tasaisesti jaettu miesten ja naisten kesken. Yksi tärkeimpiä syitä perhevapaiden epätasaiselle jakautumiselle ovat sukupuolen mukaan jakautuneet työmarkkinat. Miehet ovat yliedustettuina tehtävissä, joissa pitkien poissaolojen järjestäminen tulisi työnantajille kalliiksi, eikä miehiä siksi kannusteta käyttämään vanhempainvapaata pitkään. Työnantajilla on taloudellinen intressi suhtautua eri tavoin miehiin ja naisiin. Koska naiset ovat edelleen pitempiä aikoja poissa töistä lastenhoidon tähden kuin miehet, työnantajat palkkaavat mieluummin miehiä tehtäviin, joissa työssä tapahtuva koulutus on pitkä ja sijaisten palkkaus vaikeaa tai kallista. (Takala 2005, 37.)

Vuoden 2004 perhebarometrin (Kontula 2004) tutkimuksessa todettiin, että lapsettomat uskoivat usein perhepoliittisilla toimenpiteillä olevan merkitystä mahdollisuuksiinsa hankkia toivottu määrä lapsia, ja naisten osalta tämä tuli ilmi jo lapsiperheessä asuvilla. Se kohdistui silloin lisälasten hankintaan. Tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan myös syntyvyyden edistäminen verovaroin hyväksytään, mutta velvollisuudeksi synnyttämistä ei yleensä koettu. Miehistä 24 prosenttia ja naisista 16 prosenttia oli sitä mieltä, että lasten hankinta on yksilön velvollisuus yhteiskuntaa kohtaan. Eri mieltä tästä väittämästä oli 43 prosenttia miehistä ja 56 prosenttia naisista. Miehet kokivat synnyttämisen enemmän yhteiskunnallisena velvollisuutena kuin naiset. (Kontula 2004, 89.)

Vuoden 2007 perhebarometrissä vastaajilta kysyttiin mitä yhteiskunnallisia muutoksia ja haluaisivat toteutettavaksi perheen olojen parantamiseksi. Vastaajat pitivät lapsilisän korottamista ja määräaikaisten työsuhteiden vähentämistä kaikkein tärkeimpinä yhteiskunnan muutostarpeina lähitulevaisuudessa. Seuraavaksi useimmin mainitut muutostarpeet olivat osa-aikaisentyön tekemisen helpottaminen ja kotihoidontuen

korotus. Noin neljäsosa vastaajista piti tärkeänä työttömän peruspäivärahan korotusta, lapsilisävähennysten palauttamista verotukseen ja yksinhuoltajan lisätukea. Äitiys- ja vanhempainrahakauden pidennystä sekä kotiavun palkkaamisen helpottamista kannatti viidesosa. Vuonna 2007 vähiten kannatus sai minimivanhempainpäivärahan korotus sekä toimeentulotuen perusosan korotus. (Paajanen 2007, 71 – 72.)

Johdonmukaisia seurauksia talouden yleisestä kehityksestä ei ole todettu syntyvytydessä. Salmen (1994, 20) mukaan Leridon (1975) vertasi 1960-luvulla Ranskan suhdannevaihteluita syntyvyyteen, eikä suhdanteilla ollut juurikaan vaikutusta. Suomessa samanlaisia vertailuja on tehnyt muun muassa Väestötieteen laitos samankaltaisin tuloksin. Yksin perhetuen lisäämisellä voidaan siis vaikuttaa kovin vähän synnytysmääriin. Vain harva synnytystä harkitseva on niin taloudellisen ajattelun vallassa, että päätös syntyy lapsen aiheuttamien kustannusten perusteella, vaan työaikojen joustavuus, tasa-arvon lisääminen ja naisen aseman parantaminen tuottaisi mahdollisesti paremman tuloksen. (Salmi 1994, 20 – 21.) Perhepoliittisilla tulonsiirroilla voidaan syntyvyyttä lisätä vain tilapäisesti. Sen sijaan päivähoidon järjestämisellä näyttäisi olevan pysyvämpää merkitystä. Ratkaisevaa on kuitenkin ihmisten kokema turvallisuudentunne ja tulevaisuuden odotukset. (Taskinen 2005, 19.)

Näyttää ilmeiseltä, että perheen lasten lukumäärään ei voida vaikuttaa nopeasti ja tehokkaasti vain joillakin yksittäisillä toimenpiteillä, vaan syntyvyyttä voidaan lisätä tehostamalla yhteiskunnan palveluita. Jo olevista etuuksista ja palvelumuodoista voitaisiin tiedottaa paremmin. Yhteiskunnan olisi hyvä olla lapsimyönteisempi, jotta suurtakaan perhettä ei koittaisi rasitukseksi. (Salmi 1994, 66.)

Nuoremmilla ja vanhemmilla yksilöillä elämäntyyliin liittyvät seikat nousevat esiin lasten hankinnan siirtämisen tai epäröinnin syinä. Tällaisiksi voidaan luokitella halun tehdä muita asioita ensin, epäilyn nykyisen elämäntyylin yhteensopimattomuudesta lapsen kanssa sekä tunteen omasta kypsymättömyydestä. Nämä liittyvät varsinkin nuorilla toiveeseen elää vielä nuorena ja välttää sitoutumista. Elämäntyyliin ja muihinkin kiinnostuksen kohteisiin liittyvät seikat nousevat esiin varsinkin koulutetuimmilla nuorilla. Vanhemmilla yksilöillä kyse on enemmänkin jo halutusta tai totutusta elämäntavasta. Lapsettomuuteen on totuttu, eikä haluta enää sitoutua pieniin

lapsiin: moni kokee olevansa jo liian vanha saamaan lapsia. (Miettinen & Rotkirch 2008, 92.)

Lastentuloon liittyy epäilyjä ja pelkoja. Yli kolmasosa lapsettomista vastaajista katsoi, että taloudelliset ongelmat kasvavat lapsen syntymän myötä. Lapsi merkitsee riskiä työn kannalta, lähes joka neljäs nainen uskoo, että työssäkäynti vaikeutuu lapsen myötä tai lapsi on este uralla etenemiselle. Miehet eivät juuri ole huolissaan lapsen vaikutuksesta omaan työhönsä. Lapsen kielteisestä vaikutuksesta työhän ja talouteen olivat huolissaan varsinkin nuoremmat korkeasti koulutus vastaajat. Jopa 40 prosenttia korkeasti koulutetuista naisista katsoo, että työssäkäynti vaikeutuu lapsen myötä, ja joka kolmas on sitä mieltä, että ammatissa etenemisen mahdollisuudet kapenevat. Vaikka perhepoliittiset tukimuodot ovat Suomessa onnistuneet ainakin jossain määrin lieventämään lapsesta naisten työssäkäynnille aiheutuvia riskejä, työn ja perheen yhteensovittamisen ongelmat epäilyttävät silti vielä monia lasta suunnittelevia naisia. (Miettinen & Rotkirch 2008, 48.)

Oheisessa taulukossa (4.1) on ryhmitelty lasten hankinnan kannalta merkittäviä tekijöitä, eli sitä siirtäviä sekä edesauttavia tekijöitä yksilön elämässä, joita edellä on aikaisempien tutkimustulosten perusteella tarkasteltu. Taulukkoon on koottu nimenomaan yksilöä koskettavat tekijät. Siksi taulukossa ei esimerkiksi Opiskelu-kohdan edesauttavissa tekijöissä ole opintoajan rajoitusta, vaikka se lyhentääkin koulutusaikoja, niin se ei varsinaisesti ole yksilön elämässä lasten hankintaa jouduttava tai siihen kannustava tekijä.

Taulukosta kuvastuu se, millä osa-alueilla on toimittu lasten hankinnan ja perheellistymisen edesauttamiseksi sekä se, millä alueilla olisi kehitettävää. Esimerkiksi perhe-etuuksissa siirtävät tekijät ovat yleisluontoisia ja yksittäisten tekijöiden osoittaminen haastavaa. Toisin näyttäisi olevan työmarkkinoiden kohdalla, jossa siirtäviä (konkreettisia) tekijöitä voidaan osoittaa olevan enemmänkin. Työmarkkinoiden osalta voidaan todeta, että myös useiden lasten hankintaa edesauttavien tekijöiden olemassaolo osoittaa, että vaikeudet on tunnistettu ja työelämän ja lasten hankinnan välistä kuilua on pyritty pienentämään erilaisilla toimilla. Yhteiskunnassa ja taloudessa tapahtuvat muutokset lisäävät epävarmuutta ja epävakaus työtilanteesta voi vaikuttaa yksilön päätökseen hankkia lapsia.

Asumiseen liittyvät haasteet koskettavat erityisesti pienituloisempia ja perheitä, joissa on jo lapsi. Asumisen kalleus ja hankaluudet sijoittua asuntomarkkinoille ovat lasten hankintaa siirtäviä tekijöitä ja vaikuttavat asumisen mielekkyyteen. Monet edesauttavat tekijät asumisen osa-alueella näyttävät olevan rahoitusmarkkinoiden aikaansaamia, kuten erilaiset lainamuodot ja asuntolainojen saatavuuden parantaminen. On kuitenkin syytä huomioida, että samaiset tekijät voivat muuttua lasten hankintaa siirtäviksi tekijöiksi aiheuttaen kuten lainanhoitovaikeudet.

Taulukko 4.1

Lasten hankintaan liittyvät merkittävät tekijät:

Merkittävät tekijät:	Siirtävät tekijät:	Edesauttavat tekijät:
Opiskelu	<ul style="list-style-type: none"> - halu saattaa opinnot loppuun - riittämätön opintoraha - (naisten) koulutustason nousu - koulutusaikojen piteneminen - koulutukseen osallistumisen kasvu - työssäkäynti opintojen ohella - vanhemmuuden ja opiskelun yhdistämisen vaikeus 	<ul style="list-style-type: none"> - opintojen loppuun saattaminen - opintotuen korotus - sopiva aika keskeyttää opinnot
Asuminen	<ul style="list-style-type: none"> - asumisen kalleus - vaikeus sijoittua asuntomarkkinoille - lainamäärien ja -aikojen kasvu - lainanhoitovaikeudet - asumisen ahtaus - asumisen väliaikaisuus 	<ul style="list-style-type: none"> - asumistukijärjestelmä pienituloisille - vaihtoehtoiset asumismuodot - asuntolainojen saatavuuden parantuminen - uudet lainamuodot - asuntolainojen korkovähennys verotuksessa - asumisolujen parantuminen
Työmarkkinat	<ul style="list-style-type: none"> - työttömyys tai sen uhka - määräaikaissuudet ja pätkätyöt - työelämän vaatimukset - työuran kehitys - epävakaa työtilanne - ammatissa ja uralla eteneminen - työn ja perheen yhteensovittaminen 	<ul style="list-style-type: none"> - vakituinen työ - irtisanomissuoja - vakaa työmarkkinatilanne - päivähoido - perhevapaat - lasten aiheuttamien kustannusten jako sukupuolten välillä
Perhe-etuudet	<ul style="list-style-type: none"> - perhepolitiikan muutokset - muutokset tukimuodoissa - muutokset tukiperusteissa - hoitovapaista koituvat ansionmenetykset 	<ul style="list-style-type: none"> - taloudellinen tuki - sosiaaliset tuet ja palvelut

Lasten hankintaa siirtävät ja edesauttavat tekijät.

Lasten hankinnan lykkäämiseen päätyneet ja heidän ilmoittamansa syynsä ovat subjektiivisia tulkintoja erilaisten elämäntilanteiden merkityksestä lasten hankinnan epäröinnin taustalla. Työttömyyden pelko lykkäämiseen syynä voi väistyä, vaikka

vastaajan työtilanteessa ei tapahtuisikaan mitään muutoksia, jos jokin muu tekijä nousee merkityksellisemmäksi. Objektiiivisesti samankaltaiset elämäntilanteet koetaan eri tavoin. Kun joku on omasta mielestään liian vanha hankkimaan enää lapsia, voi toinen samanikäinen kokea olevan vielä perheen perustamisen alkuvaiheessa. Nykyisin lasten hankintaa suunnitellaan ja valintoja tarkastellaan eri kanteilta. Päätöksentekotilanteessa eri tekijöiden vaikutus välittyy osain niiden subjektiivisten tulkintojen kautta. Perheen taloudellinen tilanne heijastuu vanhemmuutta koskeviin valintoihin sen mukaan, missä määrin talous koetaan kehnoksi. Valintatilanteisiin liittyvät subjektiiviset arvot, minkä vuoksi lasten hankintaa epäröidään tai se halutaan ajoittaa vasta myöhemmäksi, auttavat ymmärtämään, miten eri tekijät heijastuvat lasten hankintaa koskeviin ratkaisuihin. (Miettinen & Rotkirch 2008, 90.)

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Syntyvyyden heikkenemisestä sekä väestörakenteen muutoksesta kannetaan huolta ja huoli on perusteltua. Siihen liittyviä tekijöitä on edellä selvitetty ja kuvattu aikaisemman tutkimuksen perusteella. Tässä pro gradu -tutkielmassa on tarkasteltu lasten hankinnan taustalla olevia tekijöitä ja pyritty selvittämään mitkä niistä mahdollisesti vaikuttavat yksilöiden tekemiin lasten hankintapäätöksiin. Useissa eri politiikkalohkoissa, kuten perhe-, koulutus-, asumis- ja työvoimapolitiikassa, on näitä tekijöitä pyritty tunnistamaan, jotta niihin vaikuttaminen olisi erilaisilla toimenpideohjelmilla ylipäättänsä mahdollista.

Suomessa väestö ikääntyy nopeasti ja suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle. Sosiaaliturvan rahoitus joutuu kovalle raskuudelle ja erittäin suureen testiin ja hoitoa ja hoivaa tarjoavat alat kohtaavat myös suuren kysynnän tulevaisuudessa, johon pienenevä joukko alan ammattilaisia joutuu vastaamaan pienten ikäluokkien jäädessä työelämään. Huoli väestön ikääntymisestä ei ole uusi ilmiö, vaan asia on ollut Suomessakin esillä 1930-luvulla. 2000-luvulla huolenaiheena ei ole sukupuuton kaltainen katastrofi, vaan jo ensi vuosikymmenellä tapahtuva joukkoeläköityminen ja sitä seuraava sosiaalimenojen kasvu. Jos syntyvyyden aleneminen jatkuu, perustuu Euroopan maiden väestönkasvu tulevaisuudessa lähes pelkästään muuttoliikkeen tuomaan lisäykseen. Suomi ei välttämättä kilpaile samassa sarjassa muiden maiden kanssa vapaasti liikkuvasta työvoimasta, sillä pohjoinen sijaintimme ja kieli voivat olla vähemmän houkuttelevia tekijöitä mahdollisille ulkomailta tuleville työntekijöille.

Tämän hetkisen ennusteen mukaan tulee kuolleiden määrä Suomessa ylittämään syntyneiden määrän jo 16 vuoden kuluttua. Kestävän väestökehityksen kannalta perheiden lasten hankintapäätökset laajenevat yhteiskunnalliseksi kysymykseksi, vaikka ne henkilökohtaisia ovatkin. Aleneva syntyvyys ja kohoava ensisynnyttäjien ikä ovat huolenaiheita, jotka muutkin Euroopan maat jakavat. Suomen väestökysymys poikkeaa hieman muista Länsi-Euroopan maista, sillä useimpiin maihin suuret ikäluokat syntyivät toisen maailmansodan jälkeen koko 1950-luvun ajan. Suomessa tämä tapahtui hyvin lyhyessä ajassa ja voimakkaana. Suurista ikäluokista voidaan puhua myös väestökuplana ja haasteena, joka muodostuu ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle vuoteen

2015 mennessä. On arvioitu, että vuodesta 2025 eteenpäin näihin ikäluokkiin kohdistuu suuri hoidon ja hoivan tarve. Sosiaalimenoihin vaikuttavista demografisista muutoksista tärkeimpänä pidetään yleisesti vanhusväestön määrän lisääntymistä. Suuria eläkkeelle siirtyviä ikäluokkia seuraavat pienet ikäluokat, mikä voi muodostaa eläkkeiden rahoittamisen haasteelliseksi. Yhä pienempi aktiiviväestö huolehtii yhä kasvavasta ja vanhenevasta ei-aktiivisesta väestöstä. Tämä puolestaan johtaa siihen, että hyvinvointivaltion resurssit pienenevät ja toisaalta siihen, että olemassa olevat resurssit on suunnattava vanhenevalle väestölle, eikä esimerkiksi lapsiperheille tuen tai palveluiden muodossa, jolloin tulevan aktiiviväestön osuus voi olla merkittävästi pienempi.

Suomea pidetään Euroopan unionissa syntyvyyden mallimaana. Suomalaiset naiset yhdistävät arjessaan korkean lapsiluvun ja kokopäivätyön verrattuna muihin Euroopan maihin. Erikoista on myös se, että Suomessa monilapsiset perheet ovat jakautuneet tasaisesti läpi niin sanottujen sosiaaliluokkien koulutustasosta riippumatta. Näiden lisäksi Suomen perhevapaat, kunnallinen päivähoito sekä ilmainen ja korkeatasoinen koulutusjärjestelmä herättää kansainvälistä huomiota. Huomio on ansaittu, mutta useita ongelmakohtiakin löytyy. Perhevapaiden käyttö painottuu naisvaltaisille aloille, jolloin se saattaa heikentää heidän työmarkkinatilannetta huomattavasti. Suomessa ei ole tarjolla samassa määrin muulle Euroopalle ominaista osa-aikatyötä, joka mahdollistaa perheen ja työn sujuvamman yhdistämisen.

Päätös vanhemmaksi tulosta on monimutkainen eikä varsinaisesta päätöksenteosta voida välttämättä puhuakaan. Lasten vanhemmat sitoutuvat lapsen taloudelliseen, sosiaaliseen ja psykologiseen kehitykseen moneksi kymmeneksi vuodeksi. Päätöstä tehdessään tulevat vanhemmat puntaroivat monia asioita, kuten parisuhdettaan, työtään, tulojaan, asumistaan ja ajankäyttöään. Lasten hankinta voidaan suunnitella nykyään hyvinkin tarkkaan, eikä se ole enää itsestään selvä osa elämäntulkua kuten ennen. Lasten hankinta on henkilökohtainen valinta. E erityisen keskeinen tekijä on se, missä elämänvaiheessa ensimmäinen lapsi hankitaan. Nykyinen elämä on hankala ennustettava, eikä se seuraa enää perinteistä elämänuraa koulusta opintoihin, perheellistymisen kautta työhön ja edelleen isovanhemmaksi. 2000-luvulla opinnot, työ ja perhe-elämä limittyvät toisiinsa ja taloudellisen ja muun epävarmuuden vallitessa elämäntulkua voi olla arvaamatonta.

Esitän ensimmäisenä tämän pro gradu –tutkielman tutkimuskysymyksenä: ”*Miten ensimmäisen lapsen hankinta ajoittuu?*” Lapsen hankinnan aloittamisikä on siirtynyt selvästi myöhempään elämänvaiheeseen. 1960-luvulla suomalainen nainen oli ensimmäisen lapsen syntyessä noin 23 vuotta vanha. Jo 1990-luvun loppupuolella hän oli lähes viisi vuotta vanhempi, 28 vuotta. Suomalaiset kuitenkin ajattelevat, että ihanneikä saada ensimmäinen lapsi on 25 vuotta. Kuvaavaa on, ettei ihanteellinen ikä kuitenkaan toteudu, vaan ensimmäinen lapsi saadaan vasta kolme vuotta myöhemmin. Miesten ihanneikä saada ensimmäinen lapsi on noin 26 vuotta. Ensimmäisen lapsen viivästynyt syntymä voi lisätä tahatonta lapsettomuutta ja vähentää perheen hankkimien lapsien kokonaismäärää. Mitä vanhempana lasten hankkiminen aloitetaan, sitä vähemmän lapsia perheissä on, sillä lapsia ei niin sanotusti ehditä tehdä enempää. Tästä johtuen huoli ensimmäisen lapsen hankinnan siirtymisestä myöhempään elämänvaiheeseen on perusteltu.

Lasten hankinnasta on tullut viimeisten vuosikymmenten aikana entistä suunnitellumpaa ja ihmiset asettavat ulkoisia ja sisäisiä vaatimuksia sekä edellytyksiä tehdessään päätöksiä lasten hankinnan suhteen. Lapselle halutaan tarjota parasta mahdollista. Ajatus voi johtaa ensi kertaa synnyttävien naisten keski-ian nousuun. Ensimmäistä kertaa äidiksi tuleminen keski-ikä on noussut ja viittaa omalta osaltaan siihen, että halutaan kouluttautua ja siirtyä työelämään ennen ensimmäisen lapsen hankintaa.

Toinen tutkimuskysymys kuuluu: ”*Mitä ovat lasten hankintaan vaikuttavat yhteiskunnalliset tekijät?*” Ensimmäisen lapsen syntymän myöhentyminen on tapahtunut kolmessa sukupolvessa ja muutokset liittyvät erityisesti naisten koulutustason nousuun, yksilökeskeisiin elämänarvoihin sekä työuran kehitykseen. Voidaan kuitenkin todeta, että lasten hankintaa lykätään enemmän rationaalisista syistä kuin hedonistisin perustein. Lasten hankintaa pohditaan, minkä yhteydessä omaa elämää arvioidaan usealta eri kantilta. Suurin yksittäinen syy sille, miksi lasten hankinta ei nuorista aikuisista ole ajankohtaista on sopivan kumppanin puute. Syy on helposti ymmärrettävä ja tutkielmassa keskitytään yhteiskunnallisiin tekijöihin. Opinnot, työ ja perhe-elämä limittyvät toisiinsa ja taloudellisen ja muun epävarmuuden oloissa elämä on arvaamatonta. Poukkoileva perhepolitiikka voi myös haitata syntyvyyttä, sillä

taloutta on vaikea suunnitella, jos tuet ja tukiperusteet muuttuvat jatkuvasti. Erityisesti tilanteessa, joissa vanhempien työtilanne on epävakaa, lasten hankintaa on helppo lykätä. Aikaisemman tutkimuksen perusteella voidaan nimetä neljä tekijää, jotka liittyvät olennaisesti lasten hankintaan: 1) opiskeluaikat, 2) asuminen, 3) työmarkkinatilanne sekä 4) perhepolitiikka etuuksien muodossa.

Nuoret haluavat ensin opinnot valmiiksi ja ammatin ennen kuin on perheen aika. Koulutukseen osallistuminen on kasvanut ja koulutusajat pidentyneet, jolloin perheen ja lasten aika siirtyy myöhemmäksi. Olennaista on myös naisten osuus opiskelijoista, sillä se on kasvanut 50 prosenttiin. Huomattavaa on, että koulutuksen arvostus ei sinänsä ole noussut, vaan opiskelijoiden määrän kasvu saattaa liittyä huonontuneeseen ja epävakaiseen työllisyystilanteeseen. Opiskeluaikoja pidentää myös opintojen ohella tehtävät työt, sillä valtaosa opiskelijoista ei halua rahoittaa opintojaan lainalla ja käy sen välttämisen vuoksi töissä. Opiskelijoiden saama opintoraha on selvästi pienempi kuin muut perustoimeentulon turvaksi myönnettävät etuudet. Lisäksi opintoaikojen rajoittaminen eivät kannusta lasten hankintaan.

Asuntomarkkinat ovat olleet 1980-luvulta lähtien jatkuvasti murroksessa. Muutoksia on tapahtunut asumisen hallintamuotojen jakaumassa ja asuntojen hinnoissa sekä vuokrissa. Keskusteluissa ei ole huomioitu nuorten vaikeutta sijoittua asuntomarkkinoille, vaikka tämä voi vaikuttaa oleellisesti perheellistymiseen ja varsinkin toisen lapsen hankintaan perheissä. Itsenäistyminen ja perheen perustamispäätös ovat riippuvaisia vallitsevasta asuntotilanteesta ja asuntopolitiikasta. Mahdollinen perheellistyminen muuttaa olennaisesti yksilön asumistilannetta. Elämäntilanteen muuttuessa muuttuu myös asumistarpeet ja -mieltymykset. Kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja ei ole tarpeeksi tarjolla ja runsaasta 200 000 asuntovelkaisesta lapsiperheestä puolet on lainanhoitovaikeuksissa. Epävarma tilanne ei kannusta lisälasten hankintaan. Asumismuodot ovat kuitenkin moninaistuneet ja tarjolla on erilaisia mahdollisuuksia asumiseen liittyvän rahoitukseen järjestämiseen. Asumistukijärjestelmä antaa pienituloisille mahdollisuuden asua tarpeitaan vastaavissa asunnoissa.

Syntyvyyden aleneminen liitettiin pitkään naisten työssäkäynnin yleistymiseen, vaikka nykyisin naisten laaja työhön osallistuminen on Euroopassa yhteydessä korkeaan

hedelmällisyyteen. Työhön kuitenkin liittyy tekijöitä, jotka vaikuttavat lasten hankintapäätökseen. Suomessa määräaikaisten työsuhteiden yleistyminen aiheuttaa huolta ja epävarmuutta. Elämän epävarmuutta lisääviä tekijöitä ovat pätkätyöt, työttömyys, määräaikaisuudet ja vaatimus joustavuuteen. Työsuhteen laadulla on kaksi tärkeää merkitystä. Ensinnäkin määräaikaiset työsuhteet lisäävät epävarmuutta tulevaisuuden suunnitteluun ja voivat olla este lasten hankkimiselle. Toiseksi määräaikaiset työsuhteet ehkäisevät perhevapaiden hyödyntämistä. Epävarmuus rasittaa henkisesti ja vaikeuttaa tulevaisuuden suunnittelua, perheen perustamista, lasten hankintaa ja esimerkiksi asuntolainan saantia. Työelämään liittyvät tekijät ovat toimeentuloon liittyviä ja siksi painoarvoltaan erittäin suuria. Työelämän nykytila voidaan nähdä myös positiivisena asiana, sillä keikkailu ja pätkätyöt tuo vapautta, vaihtelua ja monipuolisuutta. Se antaa mahdollisuuden niille, jotka arvostavat vaihtelua ja vapautta.

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion perhepolitiikka tavoittelee sosiaalista integraatiota, johon pyritään pitämällä julkiset palvelut korkeatasoisina ja kohtuuhintaisina kaikkien tarpeessa olevien käytettävänä. Suomalainen perhepolitiikka on erityisesti pyrkinyt panostamaan lasten aiheuttamien kustannusten jakamiseen äitien ja isien välillä. Lapsiperheiden toimeentuloturvan keskeisempiä tukimuotoja ovat lapsilisät, äitiys- ja vanhempainrahat sekä lasten kotihoidon tuki. Perheille kohdistettujen tukimuotojen runsaus selittyy lapsista aiheutuvien kustannusten moninaisuudella. Hoitovapaat aiheuttavat äideille ansionmenetyksiä ja riskejä työuralla sekä heikommät sosiaaliset oikeudet. Isät välttyvät näiltä riskeiltä, mutta saattavat puolestaan kantaa elättäjän riskit. Perhetuen lisäämisellä ei kuitenkaan voida vaikuttaa synnytysmääriin, sillä vain harva lasten hankintaa harkitseva tekee päätöksiä täysin taloudellisin perustein.

Kuten jo tutkielman johdannossa totesin, toimii tämä työ alustavana pohjana mahdolliselle jatkotutkimukselle. Tutkielmassa tarkastellaan lasten hankintaa makro- ja mikrotasolla, jotka linkittyvät yhteen syntyvyyden kautta. Muutamia kysymyksiä, jotka edellyttäisivät jatkotutkimusta, nousee esille. Makrotasolla kysymyksiä herättää esimerkiksi yhteiskunnallisten tekijöiden, kuten opiskelu tai määräaikainen työsuhte, vaikuttavuus yksilön lasten hankintapäätökseen. Onko olemassa kausaalisuhteita ja voidaanko puhua vaikuttavuudesta? Mikrotasolla tutkimuskysymykset olisi mielenkiintoista ja tarpeellista suunnata yksilöiden päätöksentekoon lasten hankinnan

suhteen. Liittyykö lasten hankintaan rationaalinen päätöksenteko ja mitä asioita yksilöt mahdollista päätöstä tehdessään punnitsevat?

Tutkimusasetelma antaa mahdollisuuden kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen menetelmien yhteiskäytölle. Makrotason tarkastelu olisi otollista suorittaa kvantitatiivisin menetelmin. Mahdollisen kausaliteetin selvittäminen esimerkiksi työtilanteen ja lasten hankinnan välillä. Pyrkimyksenä voisi olla tilastollisesti todettu lähtökohta, joka antaisi kokonaiskuvan suomalaisten perheen perustamiseen taustalla olevista tekijöistä sekä mahdollisesti osoittaa ilmiön yleisyyden. Käytettävänä aineistona olisi mahdollista käyttää rekisteriaineistoa, arkistoitua tutkimusaineistoa tai lomaketutkimusta. Kvantitatiivisissa analyysissä olisi mahdollista käyttää regressioanalyysia, jonka avulla voisi tutkia yhden tai useamman selittävän (koulutusaste, ikä, siviilisääty) muuttujan vaikutusta selitettävään (ei lapsia) muuttajaan. Kvantitatiivinen analyysi toimisi myös mahdollisen laadullisen tarkastelun (tapaus/haastattelututkimus) pohjana.

Mikrotason tutkimus olisi mahdollista suorittaa kvantitatiivisen analyysin perusteella ja siten kohdentaa kvalitatiivinen osuus sopivalle perusjoukolle. Haastattelun avulla pyritään selvittämään liittyykö lasten hankintaan päätöksentekoa ja mitä tekijöitä yksilöt päätöksenteon tukemiseksi pohtivat. Kvalitatiivinen osuus voi myös olla tapaustutkimuksellinen, jolloin haastateltavia voisi olla esimerkiksi yksi pariskunta. Välineellisessä tapaustutkimuksessa ei lähdetä tapauksesta, vaan ulkopuolelta, jolloin kvantitatiivisissä analyysissä mahdollisesti esiin tulleiden hypoteesien testaaminen olisi mahdollista.

Syntyvyyden aleneminen on kiistatta yhteiskunnallinen huolenaihe ja edellä on määritelty syntyvyyteen mahdollisesti vaikuttavia eri tekijöitä. Yksittäisten tekijöiden vaikutusta lasten hankintaan ei ole mahdollista osoittaa, sillä tekijät limittyvät ja kietoutuvat toisiinsa. On tärkeää kuitenkin tunnistaa merkittävimmät tekijät ja niiden mahdollinen vaikuttavuus, jotta syntyvyyteen vaikuttaminen esimerkiksi toimenpideohjelmilla olisi mahdollista. Suomalainen hyvinvointivaltio pyrkii antamaan jokaiselle edellytykset lasten hankinnan onnistumiselle. Näitä edellytyksiä ja niiden paikkansapitävyyttä on syytä aika ajoin tarkistaa.

Väestörakenteen muutokset ja sen tuomat haasteet on tunnistettu Suomessa ensimmäisen kerran jo useita vuosikymmeniä sitten. Erityisenä huolenaiheena on ajankohtaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa nostettu esiin sosiaaliturvan rahoitus tulevaisuudessa. Sosiaaliturvauudistusta varten perustetun SATA-komitean tavoitteena on uudistaa sosiaaliturvaa siten, että sen rahoitus on pitkällä tähtäimellä kestäväällä pohjalla. Kestävyys on joutumassa testiin, kun suuret ikäluokat tulevat eläkeikään ja työssäkäyviä ihmisiä on entistä vähemmän työmarkkinoiden käytettävissä.

Näyttää siltä, että huoli sosiaaliturvamenojen kasvusta on ilmeinen. Eläkevarojen rahastoinnin kasvattaminen ei yksistään ole vastaus kysymykseen, sillä niistä maksetaan vain osa eläkkeistä eikä tilanne muuttuisi vuosiin. Syntyvyyden lisäys on luonnollisesti myös ratkaisu, joka vaikuttaisi vasta noin parinkymmenen vuoden päästä työelämään siirtyvien ikäluokkien kokoon. Jos syntyvyydellä halutaan varautua ja vaikuttaa edessä olevaa muutokseen, on lasten hankintaan kannustavia toimia tehtävä nopeasti, jotta mahdolliset vaikutukset toimisivat ajoissa. Lisäksi työssä jatkaminen ja työelämässä pysyminen ovat tavoiteltavia tämän hetken toimenpiteitä.

Tärkeä näkökulma on myös se, kuinka paljon halutaan ajatella tulevia sukupolvia. Varautuminen on tärkeää, sillä jos sitä ei tehdä, voi sosiaaliturvan kasvu aiheuttaa kohtuuttoman suuren rahoitustakaan tulevaisuuden työelämässä oleville sukupolville. Tällöin kysymys tulisi koskemaan työssä olevan väestönosan halusta ottaa tämä taakka kantaakseen ja kokevatko he asian oikeudenmukaiseksi.

Huolissaan voidaan olla myös ikäluokkien pienenemisestä ja tulevaisuuden tarpeesta, joka kohdistuu sosiaali- ja terveystalouteen sekä hoivapalveluihin. Jos syntyvyys pysyy alhaisena ja trendi ensimmäisen lapsen myöhentyneestä syntymästä jatkuu tai pysyy yhtä myöhäisenä, on ilmeistä, että alalla voidaan kokea työvoimapula. On myös epätodennäköistä, että väestökehitys Suomen sisällä tulee olemaan tasaista. Esimerkiksi huoltosuhde saattaa joissakin kunnissa muuttua huonompaan suuntaan kuin koko maan keskiarvo, jolloin tilanne voi olla erittäin haasteellinen.

Yhteiskunnan tasolla on monia syitä, miksi syntyvyyden kehitys ja lasten hankinta perheissä ovat keskeisiä teemoja. Yksilöt eivät elämässään pohdi yhteiskunnan kehitystä ja tilaa sen näkökulmasta päättäessään lasten hankinnan ajankohdasta ja

mielekkyydestä, vaan keskittyvät omassa elämässään esiintyviin asioihin. Yhteiskunta vaikuttaa yksilöihin jo olemassa olevana toiminta- ja elinympäristönä, mutta yhteiskunnallisten tekijöiden merkitystä lasten hankinnan suhteen on mahdotonta tässä tutkielmassa eritellä. Usein erilaiset tekijät, kuten opiskelu-, asumis- ja työmarkkinakysymykset ovat limittäisiä.

Elämä seuraa hankalasti ennustettavia polkuja, joihin vaikuttaa sattumat ja yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset. Ei edes yhteiskunta pysty ennalta näkemään tulevia talouden nousuja ja laskuja. Tästä hyvänä esimerkkinä on tämänhetkinen maailmanlaajuinen taantuma, joka ravistelee valtioita, yrityksiä sekä perheitä. 1990-luvun lama on suomalaisten mielessä vielä tarkasti ja tulevaisuuden mietteet ovat varmasti varovaisia. Työmarkkinoiden tilanne on epävakaa ja huoli toimeentulosta voi olla perheissä jälleen päällimmäisenä ajatuksissa. Tässä ajassa tuleva joukkoeläköityminen voi tuntua kaukaiselta asialta, mutta varautuminen on kuitenkin tehtävä nyt. Tulevaisuuden haasteisiin tulisi tarttua laajalla rintamalla sosiaaliturvan kestävä pohjan varmistamiseksi, syntyvyyden kasvattamiseksi ja lasten hankinnan aikaistamiseksi sekä työvoiman riittävyyden turvaamiseksi. Haasteissa tulee nähdä niiden keskinäiset suhteet, jotta niihin pystytään tehokkaasti vastaamaan.

Tässä vaiheessa on aika tullut esittää toimenpide-ehdotuksia. Edellä esitetystä huomataan, että eri politiikkalohkoilla toimitaan jo aktiivisesti lasten hankinnan edistämiseksi, kuitenkin syntyvyyden nostamiseksi voidaan toimenpiteitä vielä terävöittää ja kohdistaa ne tähän hetkeen. On tärkeää huomioida, että pian edessä olevaan joukkoeläköitymiseen vastaamisen tulee tapahtua nyt. Jos syntyvyyttä halutaan nostaa, niin huomio tulisi kiinnittää kolmeen seikkaan. Ensinnäkin, lasten aiheuttamien kustannusten jakoa äitien ja isien välillä on kehitettävä edelleen. Erityistä huomiota on kiinnitettävä työnantajien asenteisiin niin äitien kuin isienkin vanhempainvapaiden käytön osalta. Äitien kohdalla tulee huomio kiinnittää tasa-arvolain toteutumiseen esimerkiksi työhönottotilanteessa ja isien kohdalla tarvitaan kannustusta vanhempainvapaan pitämiseen. Toiseksi seikaksi nousee opintojen aikana tapahtuvan lasten hankinnan tukeminen. Jotta ensimmäisen lapsen hankinta ajoittuisi aikaisempaan elämänvaiheeseen ja lapsiluku perheissä nousisi, olisi otollista kannustaa opiskelujen ohella tapahtuvaan lasten hankintaan. Kolmanneksi yhteiskunnan pitää tulevaisuudessa huolehtia, ettei tuki ja palvelut kohdistu täysin vanhenevalle väestölle, vaan tukea ja

palveluja kohdennetaan myös lapsiperheille lasten hankintaan kannustimena. Painotuksen siirtyminen vanhusväestölle voi tapahtua huomaamatta kysynnän ja yleisen tarpeen lisääntyessä, mutta lasten hankintaan tulee myös ohjata sitä edesauttavia erilaisia palveluja ja tukimuotoja.

Ikääntymisen ja ikärakenteen vaikutus on tunnistettava nyt, jos tuleville sukupolville halutaan turvata hyvinvoiva ja kehittyvä yhteiskunta. Tutkielma osoitti, että yhteiskunnallisilla tekijöillä voi olla merkitystä lasten hankintapäätöksiin perheissä, joskin niiden vaikuttavuutta ei tässä pro gradu -tutkielmassa voida arvioida. Nuorten aikuisten ja lapsiperheiden asiaa ei pidä unohtaa väestön ikääntyessä. Tukemalla nuorten aikuisten toimeentuloa voidaan luoda lasten hankintaan kannustavat olosuhteet. Tässä suhteessa valtiolta on syytä odottaa aktiivista roolia, sillä aktiivisten eläkeläisten rinnalla lapsiperheet saattavat jäädä huomaamatta huonompaan asemaan.

KIRJALLISUUS

Alasuutari, P. 1996. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Auvinen, R. 1995. Lapsiperhe Suomessa. Väestöntutkimuslaitos. Julkaisusarja D, nro 28/1995. Väestöliitto

Baltes, P. & Reese, H. 1987. Elämänkaaren näkökulma kehityspsykologiassa.

Dunderfelt, T. 1991. Elämänkaaripsykologiaa – lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen. Porvoo: WSOY.

Durkheim, E. 1985. Itsemurha. Helsinki: Tammi.

Fast, M. 2006. Vaatimusten ristipaineessa. Nuoret koulutetut naiset ja kilpailuyhteiskunta. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Haataja, A. 2007. Suomalainen äitiys-, isyys- ja vanhempainrahajärjestelmä: ylistämisestä alistamiseen? Teoksessa A-M. Castrén (toim.) Työn ja perheen tasapaino: sääntelyä, tutkimusta ja kehittämistä. Helsinki: Yliopistopaino, 14 – 37.

Haataja, A. 2006. Pohjoismainen ansaitsija-hoivaajamalli. Ruotsin ja Suomen perhevapaajärjestelmän vertailu. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:43. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Haataja, A. 2005. Äidit ja isät työmarkkinoilla 1989 – 2002/2003. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:29. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Haavisto, I., Kiljunen, P. & Nyberg, M. 2007. Satavuotias kuntotestissä. EVAn kansallinen arvo- ja asennetutkimus 2007. Helsinki: Yliopistopaino.

Hakovirta, M. 2006. Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45/2006. Väestöliitto. Helsinki: Vammalan Kirjapaino Oy.

Helsingin Sanomat 27.7.2008.

”Hyssälä kannustaisi opiskelijoita lapsentekoon lisätuilla”

Hiilamo, H. 2006. Akantappolaista isäkiintiöön. Perhepolitiikan pitkä linja Suomessa ja Ruotsissa. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hiilamo, H. 2004. Changing Family Policy in Sweden and Finland during the 1990s. Social Policy & Administration. Vol. 38, No.1. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 21 – 40.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2001. Tutki ja kirjoita. Vantaa: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Ilmakunnas, S. 1994. Perhetuki ja syntyvyys. Palkansaajien tutkimuslaitos. Tutkimuksia 51. Helsinki: Hakapaino Oy.

Ilmonen, M., Hirvonen, J. & Manninen, R. 2005. Nuorten asuminen 2005. Ympäristöministeriö. Helsinki: Edita Prima Oy.

Isyys, on-line

<http://www.isyys.net/articles/290/>

Sosiaali- ja terveysministeriön perhevapaakampanjan internet-sivusto
Sivuilla vierailtu 5.2.2009

Jallinoja, R. 1985. Johdatus perhesosiologiaan. Porvoo: WSOY.

Jokinen, E. 2005. Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.

Julkunen, R. 2003. Iät ja ajat. Teoksessa T. Helne, R. Julkunen, J. Kajanoja, S. Laitinen-Kuikka, T. Silvasti & J. Simpura Sosiaalinen politiikka. Juva: WSOY, 389 – 412.

Juntunen, J. & Krats, S. 1997. Perhe tutkimuksen puristuksessa. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 6. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Kaurala, M. 1991. Nuorten asuminen ja perheen perustaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön kehittämisosaston selvityksiä 1991:4. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Kautto, M. 2004. Johdanto: syntyvyys ja maahanmuutto vaikuttavat väestökehitykseen. Teoksessa M. Kautto (toim.) Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004. Helsinki: Edita Prima Oy, 7 – 12.

Kautto, M. 2004. Syntyvyyteen vaikuttaminen. Teoksessa M. Kautto (toim.) Väestökehitykseen vaikuttaminen – tulisiko syntyvyyttä ja maahanmuuttoa lisätä? Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 31/2004. Helsinki: Edita Prima Oy, 31 – 58.

Kautto, M. 2002. Ikääntyvä väestö. Teoksessa A. Kantola & M. Kautto Hyvinvoinnin valinnat. Suomen malli 2000-luvulla. Helsinki: Edita Prima Oy, 46 – 67.

Kela. 2008. Lapsiperheelle – Perheen etuudet lapsen syntyessä ja kasvaessa.

Kivimäki, R. 2003. Polttavia kysymyksiä. Perhe tuli työelämään. Teoksessa H. Forsberg & R. Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 186 – 201.

Kohti mahdollisuuksien sosiaaliturvaa. 2008. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2008:3.

Kontula, O. 2004. Perhebarometri 2004. Perhepolitiikka käännekohtassa. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 18/2004. Väestöliitto.

Lahelma, E. 1998. Johdanto: Ikä, ikääntyminen ja elämänkaari terveystutkimuksessa. Teoksessa O. Rahkonen & E. Lahelma (toim.) Elämänkaari ja terveys. Tampere: Tammer-Paino Oy, 9 – 22.

Lammi-Taskula, J. & Salmi, M. 2004. Ulottuvuuksina aika ja elämänvaiheet. Teoksessa M. Salmi & J. Lammi-Taskula (toim.) Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Saarijärvi: Gummerrus Kirjapaino Oy, 29 – 128.

Lampinen, P. & Tiilikainen, A. 2001. Opiskelijatutkimus 2000. Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus rs 21/2001. Helsinki: Yliopistopaino.

Lapsille sopiva Suomi. 2005. YK:n yleiskokouksen lasten erityisistunnon edellyttämä Suomen kansallinen toimintasuunnitelma. Julkaisuja 2005:5. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lapsiperheiden toimeentuloedellytysten kehittäminen. Koordinaatioryhmän yhteenvetoraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:31. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus.

Leridon, H. 1975. Biostatistics of human reproduction. Teoksessa C. Chandrasekaran & A. Hermalin (toim.) Measuring the effect of family planning programs on fertility. Belgia: 93 – 131.

Lähteenmäki, L. 2004. Onks tää nyt ihan reiluu?: pätkätyötä tekevien äitien kokemukset työn ja perheen yhteensovittamisesta. Turku: Turun yliopisto.

Malinen, K., Härmä, S., Sevón, E. & Kinnunen, U. 2005 Miten meillä menee? Työssäkäyvien pienten lasten vanhempien kokemuksia perhe-elämästä ja työstä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimuskeskuksen julkaisuja 15. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Mannonen, P. 2005. Väestörakenteen muutos luo haasteita ja mahdollisuuksia. Promo 1, 4 – 7.

Metsämuuronen, J. 2006. Metodologian perusteet ihmistieteissä. Teoksessa J. Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 16 – 80.

Miettinen, A. & Rotkirch, A. 2008. Milloin on lapsen aika? Lastenhankinnan toiveet ja esteet. Perhebarometri 2008. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 34 / 2008. Helsinki: VL-Markkinointi Oy.

Myllyniemi, S. 2008. Mitä kuuluu? Nuorisobarometri 2008. Opetusministeriö. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 88. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja 39. Helsinki: Yliopistopaino Oy.

Mäkelä, M., Varonen, H. & Teperi, J. 1996. Systemoitu kirjallisuuskatsaus tiedon tiivistäjänä. Duodecim 112: 39 – 46.

Mäkinen, T. 1997. Rakenteelliset tekijät, tulonsiirrot ja köyhyys OECD-maissa. Teoksessa K. Salavuo (toim.) Onko sosiaalipolitiikalla vaikutusta? Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1997:23. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 9 – 40.

Nieminen, N. Suomen väestömuutokset 2000-luvun sosiaalipolitiikan haasteena. Sähköinen aineisto: <http://www.uta.fi/laitokset/sospol/soha/nieminen.htm>
Sivuilla vierailtu: 8.5.2007

Nivalainen, S. & Volk, R. 2002. Väestö ja hyvinvointipalvelut vuonna 2030: Alueellinen tarkastelu. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki: Edita Prima Oy.

Oinonen, E. 2001. Perheellistyminen ja vanhemmuus aikuisuuden määrittäjinä. Teoksessa T. Kuure (toim.) Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorisosiain neuvottelukunta. Pieksämäki: Kirjapaino Raamattutalo Oy, 109 – 123.

Paajanen, P. 2007. Perhebarometri 2007. Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia 30/2007. Väestöliitto.

Paajanen, P. 2005. Perhebarometri 2005. Eri teitä vanhemmuuteen – Kaksikymppisenä ja kolmekymppisenä lapsen saaneiden näkemyksiä perheellistymisestä ja vanhemmuudesta. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 21/2005. Väestöliitto.

Paajanen, P. 2002. Saako haikara tulla käymään? Suomalaisten lastenhankinnan ihanteet ja todellisuus. Perhebarometri 2002. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 14/2002. Väestöliitto.

Parjanne, M-L. 2004. Väestön ikärakenteen muutoksen vaikutukset ja niihin varautuminen eri hallinnonaloilla. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki: Edita Prima Oy.

Pelkonen, M. 1994. Lapsiperheiden voimavarat ja niiden vahvistaminen hoitotyön keinoin. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 18. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus.

Perhepoliittinen strategia 2003. Linjauksia ja taustoja perhepolitiikan kehittämiseen. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Perhepolitiikka Suomessa -esite. 2006. Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaali- ja terveysministeriö esitteitä 2006:12.

Pyöliö, S. & Suopajarvi, L. 2005. Perustuva ja punainen tupa. Nuorten osaajien työtä ja asuinympäristöä koskevat odotukset. Helsinki: Hakapaino Oy.

Rahmqvist, M. 2006. The close relation between birth, abortion and employment rates in Sweden from 1980 to 2004. Social Science & Medicine 63. Elsevier Ltd. 1262 – 1266.

Ritamies, M. 2006. Sinappikylvystä ehkäisytablettiin. Suomalaisen perhesuunnittelun historia. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 44/2006. Väestöliitto.

Ritamies, M. & Visuri, E. 1975. Suomalaisten perhekoko – sattuma vai suunnitelma. Väestöntutkimuslaitos D 1. Väestöliitto.

Salmi, L. 1994. Perheen lapsiluvun suunnitteluun vaikuttavat tekijät. Tutkimus turkilaisista naisista. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C 102. Turku: Kirjapaino Pika Oy.

Savola, L. 2000. Naiset Suomen työmarkkinoilla 1990-luvulla. Työmarkkinat 2000:4. Tilastokeskus, Helsinki.

Sevón, E. & Huttunen, J. 2002. Odottavan äidin vastuu. Teoksessa A. Rönkä & U. Kinnunen (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Keuruu: PS-kustannus, 77 – 98.

Simpura, J. 2003. Hyvinvoinnin tasojen ja erojen politiikka. Teoksessa T. Helne, R. Julkunen, J. Kajanoja, S. Laitinen-Kuikka, T. Silvasti & J. Simpura Sosiaalinen politiikka. Juva: WSOY, 161 – 182.

Skevik, A. 2005. Children of the welfare state. Teoksessa Harry Hendrick (toim.) Child welfare and social policy. Bristol: The Policy Press, 339 – 354.

Suomen kansallinen eläkestrategiaraportti. 2005. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Takala, P. 2005. Johdanto. Teoksessa P. Takala (toim.) Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Edita Prima Oy, 7 – 19.

Takala, P. 2005. Perheen muutos ja pohjaismainen perhepolitiikan malli. Teoksessa P. Takala (toim.) Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Edita Prima Oy, 20 – 57.

Taskinen, S. 2005. Lasten ja lapsiperheiden palvelut. Teoksessa P. Moisio (toim.) Lapsiperheiden taloudellisen tilanteen kehitys Suomessa 1990-2002. STAKES. Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki. 18 – 29.

Tiedote 377/2008. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Tilastokeskus, on-line

Kokonaishedelmällisyys 1920 – 2006 (taulukko 2.1)

http://www.stat.fi/til/synt/2006/synt_2006_2007-04-20_kuv_003.html

Sivuilla vierailtu 9.1.2009

Tilastokeskus, on-line

Väestön ennakkotilasto 2008

http://www.stat.fi/til/vamuu/2008/vamuu_2008_2008-12-30_tie_001_fi.html

Sivuilla vierailtu 14.1.2009

Tilastokeskus, on-line

Väestöennuste 2007 – 2040 (taulukko 2.3)

http://www.stat.fi/til/vaenn/2007/vaenn_2007_2007-05-31_tie_001.html

Sivuilla vierailtu 1.10.2008

Tilastokeskus, on-line

Väestörakenne 2007 (taulukko 2.2)

http://www.tilastokeskus.fi/til/vaerak/2007/vaerak_2007_2008-03-28_kuv_002_fi.html

Sivuilla vierailtu 29.1.2009

Timonen, V. 2003. Uudet sosiaaliset riskit suomalaisessa ja ruotsalaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa V-M. Ritakallio (toim.) Riskit, instituutiot ja tuotokset. Turku: Painosalama Oy, 19 – 42.

Turpeinen, M. & Toivanen, M. 2008. Perhe työssä, työ perheessä. Työn ja perheen yhteensovittamisen rajat ja mahdollisuudet työorganisaatiotoimijoiden, perheen ja sukupuolen näkökulmasta. Espoo: Frenckellin kirjapaino Oy.

Työ- ja elinkeinoministeriö 2008. Työllisyyskatsaus syyskuu 2008.

Tähtinen, T. 2005. Asuntomarkkinoiden kehitys ja lapsiperheiden aseman muutos asuntomarkkinoilla. Teoksessa P. Moisio (toim.) Lapsiperheiden taloudellisen tilanteen kehitys Suomessa 1990-2002. STAKES. Sosiaali- ja terveystalouden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki. 45 – 55.

Väestöliiton perhepoliittinen ohjelma 2007. Perhe kannattaa. Vammala: Vammalan Kirjapaino.

Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma 2004. Espoo: Frenckellin Kirjapaino Oy.

White, J. & Klein, D. 2008. Family theories. Third Edition. California: Sage Publications.